

MILYENEK A FÉRFIAK?

ELBESZÉLÉSEK

IRTA
JÓKAI MÓR

PEST
KIADJA HECKENAST GUSZTÁV
1865.

TARTALOM

A kardvas és a villám.

A hit-tagadó.

A vakmerő.

Egy csók, egy szó.

A tudtán kívül férj.

Juida.

A kardvas és a villám.

I.

Köröskörül, a mennyire szem lát, egy bokor, egy kóró, egy pálma, egy fűszál nem lepi a mezőt; a láthatár egyik szélétől a másikig nem vet semmi árnyat a kelő nap előtt, csupán egy domb a puszta közepén, s egy férfi, a ki a domb oldalán fekszik, könyökét azon négyszögű köre nyugtatva, mely a domb elejére van ásva.

A férfi most ébredt föl, vagy tán most hagyta el a reggeli imádkozást, még térdelve fogadja a napot, s keze hosszú olvasója fekete gyöngyein nyugszik.

Viselete olyan, mint keleten a koldusoké; durva daróczpalástja szőnyegül alája terítve, szétnyitott ujjatlan inge naptól éggett sebhelyes karjait engedi láttatni; lábai fedetlenek, az egyik nyomorék, sánta, megcsonkított.

A férfi haja és szakálla fehér, de arcza tagadja éveit, az még fiatal, piros, életszinü: széles homlokán semmi ráncz, szemei fényesek, villogók, ajkai teljesek, egész tekintete szelid, szilárd, komoly. Valami kegyes zarándok, valami szent bölcs, valami nyomorék koldus.

A pusztaság keleti láthatárán, köves Szivász sik pusztája fölött egy magas, vörös pyramid állja a napsugarak útját; a hajnal ködében inkább egy vörös árnyhoz hasonló. A nyugati határon pedig egy álló felhő borong, mely mozdulni nem látszik; egy fekete, szegélytelen felhő, melyet a hajnal szele meglebbenteni nem bir, a hajnalsugár megaranyozni nem tud.

Az egész vidék felett emberhangtalan csend van; hanem e méla csenden keresztül hangzik valami folytonos fájdalmas zengés, mely mintha a föld alól jőne. Messze, messze, köröskörül, mindenütt, a merre a puszta terül, hangzik az a vérfagyaló, szomorú, szivreszkettető hang; mintha az élő föld siralma volna, mintha elkárhozottak nyögése, kiáltása hangzanék fel onnan az alvilág boltozatai alól, tompítva a föld rétegei által, mintha átkozott szellemek zúrdala töltené meg a levegőt; a miről senki sem tudja, honnan jön és hová megy?

A magányos vándor arczán nem látszik semmi vonása a félelemnek; a puszta rémképe, a puszta rémsírása nem borzasztja őt vissza.

Ha e puszta dombon, e kísértetsohaj közepett végig alhatta az éjszakát egyedül, a napot sem fogja rettegni; - még egyszer leborul a halomra, s homlokával a durva követ érintve, esküvő szóval mond, a pornak beszélvén:

- Oh bölcsök bölcse! Hadd eltanulnom nagy tudományodat, hogy bevándoroljam vele a világot, és bevégezzem azt, a mit te félben hagytál!

És azzal feláll s nagy méltósággal körültekint a pusztán.

Az a puszta Iran boldog földje; még tegnapelőtt Ázsia negyedik paradicsoma; ma sivatag.

Az a domb Abu Mozlim sirja, ki fél millió embert öletett meg hosszú harcaiban.

Az a bölcs, az a vándor, az a koldus, ki a síron pihent, Timur, - a kardvas. Rettentő gúnynevén Timur Lenk, - a sánta; hízelgői nyelvén Gurgán, a nagyur; - Szahil Kirán, az idők ura; - Dsihángir, a világfoglaló; a kilencz világhódító közül a legutolsó, kinek fején huszonhét ország koronája nyugszik, kinek lábai alatt az Industól a Volgáig huszonhét ország népei nyögnek; a rettenetes Tamerlan!

Az a veres gúla ott a keleti láthatáron, az a koponyapyramid, melyet kilenczvenezer hadfogoly levágott fejéből rakatott, - az a mozdulatlan felhő a nyugati látkörön, az Szivász füstje, mely két nap előtt még százezer lakos városa volt, és ma ugyanannyinak sírja.

Ez a félelmetes döngés sirás itt a föld keblében; ez pedig négyezer örmény harcos jajsza, kiket a győztes hódító élve behantoltatott, deszkákkal falaztatva ki sírjaikat, hogy halálkinjajk sokáig tartsanak. Azok sírnak fel a föld alól.

És a sánta ember, bivalycsont buzogányára támaszkodva, önelégülten néz végig a pusztán, mely tegnapelőtt még paradicsom volt, s melyet az ő paripái tapostak ilyen sivataggá.

A mit lát, a mit hall, az lelkének gyönyör!

A puszta sír! A föld siratja önmagát!

II.

Timur tábora teli volt mindig tudósokkal, költőkkel, énekesekkel.

Mikor egy országot elpusztított, mikor egy várost földig rontott, élő nem maradt nyomában, s a hol ő keresztülment, nem maradt utána sem gyermeksírás, sem ebugatás, sem kakas-szó: mindent kiirtott.

Hanem a tudóst, a költőt, azt megkímélte.

A dulás napján sátora menhely volt számukra, testőrei azok kapuinál álltak, hogy egy hajuk-szála meg ne görbüljön, s midőn odább ment, csak a halottak kincseit vitte magával, a holt kincseket, az ezüstöt, aranyat, gyöngyöt, és az élő kincseket, a tudományt és a művészetet.

Táborában hemzsegett a csillagjós és bűvész, költő és utcai énekes, népbölcs és kötél tánccso, festész és majomtánczoltató, orvos és szemfényvesztő, mérnök és sólyomidomár; Timur mindezeket fényben járatta, gazdagon fizette, bőven lakmároztatá, - és mindezeket végtelenül megvetette.

Hordta őket táborával, hogy bolondítsák a népet; de őtet magát nem!

Mit törődött ő a csillagjóslatokkal? ki magánál fényesebb csillagot nem ismert; mit tanult volna ő a történetiróktól, ki maga csinálta a történetet? mit hallgatott volna ő a versekre, mik forró szerelmet énekelnek, ki a rabnépek leányait díjban osztá zsoldosainak?

Megveté az egész tudós hadat. De felhasználta őket, hogy a népekre hasson általuk.

A tábor hadd hallgassa a költők regéit hősök viselt dolgairól; a kronikások hadd jegyezzék fel pergamenteikre azt, a mit ő parancsol, hogy feljegyeztessék; a sok mindenféle komédiás hadd mulattassa a népet, s hadd tudja az, hogy mind e mulatságot az ő urának köszönheti, az oszt örömeiket, tréfákat, látványokat az ő szolgálainak.

A hedzsref nyolczszáz harminczadik évében történt az, hogy két hódító birodalmának sarkai összeértek; az egyik volt Timur, a másik Bajazid, kinek mellékneve volt Dsildirim - villám.

Ugyanazon Bajazid, kinek neve egy más boldogtalan nemzet évkönyvébe is vérbetűkkel van beírva; a mely nemzetet, a kik nagyon kegyelmesek nevére emlékezni, még ma is magyarnak neveznek, - a nikápolyi diadalmaskodó Bajazid.

A hol két kard éle összeér, ott verekedés van. Két világfoglaló hogy férhetett volna meg egymás mellett?

Bajazid három olyan tartományt hódított meg fegyverrel, mik Timur védhatalma alatt állottak, s Taherten, Szaruchán és Aidin khánjait, városaikból kizavarta, Aidin khánját fogságra vitte, nejével együtt.

Aidin khánja pedig kegyencze volt Timurnak.

Timur e bántalomért követeket küldött a szultánhoz, kérve, hogy adja ki védenceinek tartományait, Aidint és nejét, valamint a menekült Taherten khán háremét bocsássa szabadon.

A szultán a büszke szóval jövő követséget meg akarta öletni, csak vezérei beszéltek le róla; lám Timur, a puszták fia, ellenség követeit meg nem öleti soha. Azonban azt mégis megtevé, hogy Timur követeit tevéfarkkal verette végig az utcán és tömlöczre vetteté. Timurnak pedig azt üzenté vissza, hogy ha még egy szót mer Aidin khánért emelni, azt két darabban fogja megküldeni hozzá.

Timur hallgatott és készült.

Készületeinek helye volt a mező, eszközei a fegyverek.

Mig a táborok ortái rendre gyülekeztek, a harci népet mulattatá költő, dervis és kötélhányos.

Egy napon Shacheddin, Timur történetírója megszólítá a gondolataiban elmerült Timurt.

- Világ ura; légy kegyelmes; egy bűvész kívánczik szined elé.
- Miért? Ha pénz kell neki, megkaphatja a nélkül, hogy látnám.
- E bűvész nem pénzt, tetszésedet akarja megnyerni.
- S ha azt meg nem nyeri, akkor időmet lopta el: az idő pedig élet; s így életemet lopja; s így azzá lesz, a mivé a királygyilkosok.

Ily eszmejárást sokszor lehet hallani Timurtól, ki egy sophismáért öletett, egy találó élczért megkegyelmezett.

Shacheddin nem tágitott.

- A bűvész Damascusból való, Aidin szülővárosából.
- Aidin! - sohajta fel Timur, s ez emléknél gondolkozóvá lett. - Jól van, jöjjön elém; de add tudtára, hogy én is bűvész vagyok; s megtörténhetik, hogy a lábaihoz fogom tenni a fejét, s azt kívánom, hogy tegye helyére ismét.

Shacheddin földre borult és eltávozott.

Perczek mulva Timur testőrei futva jöttek a bűvészszel Timur elé. A tisztelet szabálya volt az, hogy minden, ki a hatalmas ur elé jön, szaladva jöjjön, és sebesen boruljon arcra; lassan jární kevélyek dolga.

A bűvész tarka tali ruhába volt öltözve, fején hosszú hegyes süveg, körülfonva selyemszövettel; szakállá sárgára volt festve és szemöldökei kékre; képe teleirva talikbetükkel zölden és veresen.

- Bűvész - szólt hozzá Timur, kegyetlen gunyolódással; - hol jártál iskolába? Almanzor bolondjai közül vagy-e, vagy a chinai bohócok czéhébül? Tudod-e azt a mesterséget, hogy egy jelenlevő embert más országba átvarázsolj, vagy egy más országban levőt ide varázsolj elém? Értesz-e e tudományhoz?
- Érték hozzá uram, - felelt a bűvész földig hajolva.

- Ha értesz, akkor tedd meg azt, hogy itt előttem álljon e pillanatban Aidin khánja, az én szeretett szolgálóm; s ha ezt meg nem teszed, akkor tedd meg azt, hogy te magad légy ezer mérföldre innen, mert ujjam hegye ezer mérföldre ér, s ujjam hegyén van halálad.

- Parancsod szerint teszek, - szólt a bűvész, - hagyd meg szolgálóidnak, hogy hozzanak elélem egy kádat tele vízzel.

- Így tett Shachabeddin is, - szólt hideg tréfával Timur. - Hozzatok kádat a bűvésznek.

A kádat tele vízzel letették a bűvész elé; az ruhástul belelépett, s azzal lebukott a víz alá.

Timur hitetlen megvetéssel nézett a szemfényvesztés műtételére, s a halál nemeiben válogatott, melylyel az ügyetlen csalót megbüntesse.

Ekkor egyszerre kétfelé csapott a víz a kádban, s a tarkaképü bűvész helyett egy férfias, deli ifju állt Timur előtt, vállig omló szöghajakkal.

- Itt áll Aidin khánja!

Timur, mint a gyermekére találó oroszlánny, szökött fel helyéről, s odarohanva, karjai közé zárta az ifjút, s bár féllába biczegett, ölében vitte őt sátoráig s ott leülteté párduczbor fekhelyére maga mellé.

- Hogy jöttél ide?

- Mint bohóc - szólt mosolyogva Aidin khán. - Egy szál kötélén táncoltam végig ellenséged birodalmán.

III.

„Egy fejedelem, mint kötél-táncos!”

Lehet-e lealázás ennél nagyobb? Lehet-e boszúra tárgy keserűbb?

- Merre jöttél? Mi városokon keresztül? - kérdezé Timur a khánt, kit lábai elé ültetett.

- Smyrnából mint kengyelfutó szöktem el; a bámuló nép addig dicsérte gyors lábikráimat, míg egyszer aztán elvesztem szeme elől. Aleppóban majmokat táncoltattam, Bagdadban buk-fenczet hánytam, Damaskusban egy kötélén felmásztam a minareh tetejére; Angorában éles kardokat dugtam le a torkomba, Szivászban a szultán fia előtt égő parázsokat nyeldestem.

Timur Lenk ujjaira szedte a városok neveit, a miket Aidin khán előtte sorra számlált: Smyrna, Aleppo, Damaskus, Bagdad, Angora, Szivász.

Egyik kő nem marad a másikon belőlük, és a bémész nép, mely egy fejedelem bohóc-ugrásain kaczagott, meg fogja azt siratni majd, és a sirásra nem lesz sok ideje.

- Hát gyermekeid? kérdé Timur kegyenczét.

Aidin felsóhajtott.

- Azok Bajazid rabszolgáinak korbácsát csókolják.

- Nem fogják csókolni sokáig.

Timur hivatá Shacheddint, s új levelet íratott vele a szultánhoz. Gondja volt rá, hogy midőn saját nevét a levélre írja, az a szultán nevével egyenlő sorban álljon; ne is legyen nagyobb betűkkel írva, mint az övé, se más színű festékekkel. Timur nevét nem alul, hanem felül szokta írni a levélre.

A levél szavai nem voltak szenvedélytől sugallva, de azért tele kevélységgel.

„Nem tudod-e, hogy Ázsia legnagyobb része fegyvereimnek s törvényeimnek hódol? nem tudod-e, hogy hadseregem egyik tengertől a másikig ér, s a föld fejedelmei sort állnak kapum előtt? s mi a te büszkeséged? Az anatóli keresztyének fölötti szegény diadalok? Azok felett győztél, mert a próféta kardja volt kezében, s azt megáldá Allah. De ki véd meg én ellenem? Egyedüli védelmed a korán, melynek parancsait teljesíted, mint én. Légy bölcs, és ne vesd meg ellenségedet azért, mert valaha kicsiny volt. Mikor a sáska megnő, hogy szárnyai megveresednek, akkor szembeáll a verébbel, mely őt meg akarja enni, és megverekszik vele.”

A milyen gyorsan arab mén száguldhat, oly sietve vitték Timur hírnökei az üzenetet Bajazidhoz, melyben a khán még egyszer felszólítja a szultánt, hogy elfoglalt városait adja vissza békén, elűzött khánjainak családjait bocsássa szabadon, s azután menjenek seregeikkel Allah nevében keletnek, nyugatnak, egyik a bálványimádókat kiirtani, másik a keresztyén világot letörni.

A milyen gyorsan arab mén száguldhat, oly sietve jött vissza Bajazid válasza Timurhoz, ki azt még mindig táborában várta.

Timur alig nyitá fel a levelet, már a harag pirja futotta el arcát. A mint felül a nevek egymásután írva voltak, Bajazid neve egy hüvelykkel magasabban állt, mint Timuré, s míg ez feketével volt írva és apró betűkkel, mint a többi írás: a szultán neve talikbetűkkel és aranyos festéssel pompázott.

A szöveg sem volt engesztelőbb.

Nem olvasá a hizelgő neveket Timur, nem nevezték őt Gurgánnak, Dsihángirnak, hanem nevezték országok rablójának, pusztai tolvajnak, féregnek, nyomoréknak, félelbernek; ki egyik lábára sánta. És olvasá hire ócsárlását; fegyverei gunyját; kérelme kicsufolását, fenyegetései megvetését.

„A mit elfoglaltam, az az én országom; a kit elfogtam, az az én rabszolgám.

„Ha el akarod venni, jöjj érte.

„Jöjj és hozd magaddal milliónyi hadaidat, a nyomorult nyillövőket, kik edzett vitézeim előtt, mint polyva fognak szétszóratni.

„Jöjj és szemközt fogsz találni.

„Jöjj és háromszor légy nődtől elválasztva, ha meg nem jelennél előttem!”

IV.

„Háromszor légy nődtől elválasztva, ha meg nem jelennél!”

Kelet minden történetírója az irtózat visszatiltó remegésével jegyezte fel e bántó mondást; Ibn Shunah, Arabshah, Sherefeddin, a persa Khandemir, mind borzalommal írják le e szöveget, s a keresztyén történetírók, Phranzas, Chalcondylas, maguk is bevallják, hogy muzulmán nagyobb káromlás ennél nem érhet.

„Háromszor légy nődtől elválasztva!”

A ki egy nőt szeret, imád, becsül; hú társat, gyermekei anyját, királynét a világ előtt és királynét otthon.

És a ki tudja, hogy az alkorán parancsa szerint férj könnyen elválhat nejétől; de ha újra vissza akarja azt venni, akkor e nőnek előbb egy új férj karjába kell vándorolnia, e férjnek kell őt újra eltaszítani, s csak úgy lehet ismét első férjeé.

Oh az borzasztó szidalom egy muzulmánok: „háromszor légy nődtől elválasztva.”

Ez több az arculverésnél, ez több a kardkettőtörésnél; ez több az ősök sírjainak bemocskolásánál! Ez halálsérelem egy muzulmánok!

És ha e muzulmán egy fejedeleme? - És ha e fejedeleme egy Timur?

Timur Lenk nem sirt, nem ordított, nem dühöngött. Némán felemelkedék, s két kezével kiterjesztve feltartá az égre a végzetes irást, mintha mondaná ott valakinek: „im olvasd te is.”

És vezérei, fiai, a vazall fejedelmek borzadva látták őt sátora közepén állni, a mint ajkai némán beszéltek, valami olyan beszédet, a miből nem hallott senki semmit, hanem ha azok, a kik maguk is láthatatlanok.

És azután összehajtá a levelet csendesen, s eldugta keblébe, hogy ott viselje azt, míg megboszulva nem lesz e bántság.

És azután nem látszott arczán semmi harag.

Timur nem verette lánczra a sértő izenet hozóit, mint tett Bajazid az ő követeivel; nem vágatta le orraikat, füleiket: arany süvegeket, himes köntösöket ajándékozott nekik, s lóra ültetve valamennyit, kíséretébe bocsátá, s körülhordozá őket táborában; meghagyta nekik számlálni zászlóit, seregeit; előttük gyakoroltatá harczelefántjait, mik neki mennek a görögtüznök, s megismerteté velük, hogy lovasainak dolmánya alatt pánczél, turbánja alatt aczélsisak van. - Menjenek vissza urukhoz békén, mondják el neki, hogy Timur készen áll, meg fog jelenni előtte; meg is várja őt, ha előbb érkezik s nem sietteti; készüljön el jól, szedje össze derék hadait; s hogy ideje legyen Timur ellenségéhez méltón megjelenhetni; addig Timur Szivász várát veszi ostrom alá, mely a szultán legerősebb védbástyája.

V.

A Taurus hegytetőről nézett végig Timur Lenk boldog Anadoli völgyein. Egy új világ, egy új paradicsom terült lábai előtt; zöld mezők, zöld ligetek között száz helység fehérlett távol és közel; és a merre zöldet látott a szem, ott mind az ő hadseregei tanyáztak.

Előtte, a völgytorkolatban, feküdt Szivász, tömör bástyákkal kerítve minden oldalról, s körül-fogva mély vizárokokkal, miket három oldalon süppedékes mocsár tesz hozzáférhetlenné, csak a negyediken van szabad tér, mely kapujához vezet, s azt háromszoros fal védi, magas őrtornyokkal.

Ez azon hely, melynek jalkiáltása hirül viendi Bajazidnak, hogy Timur megindult a hadba.

Előre meg volt az izenve Bajazidnak, készülhetett reá.

Százezer lakója volt Szivásznak, közte huszezer harcos férfi; ezekhez a szultán még tizezer örmény vitézt küldött, hadai javából, s vezérül Ertogrult, másodszülött fiát.

Harczkészlet, élelem egy évi ostromra volt felhalmozva a várban, melynek kérkedő mellékneve volt: a megvihatlan.

Egy év! Akkorra már az árpát is lekaszálják Szivász palotáinak udvarán, a mivel azokat Timur Lenk gunyra bevetteti.

Timur hadseregében a huszonhét szolganép hajlamai szerint volt osztályozva. A tatár és persa alkotta lovasságát, a bányászatban gyakorlott mandzsu építé földalatti aknáit, a hajlékony indu fajtából válogatta csapatait, miket „falmászóknak” nevezett.

Mindegyik egy-egy bűvész, ki egy kötéllel derekán, egy hegyes vassal kezében, fogai között a jatagán, egész testén semmi öltöny, éjszaka az ellenséges falhoz mászva eljut, nesztelenül, mint a kigyó, a téglák közeibe fogózva, félig a sima falhoz tapadva, félig alatt álló társa vállán nehezülve, a bástya párkányáig felkapaszkodik, míg az eleven lábtó, ember ember vállán, a szédítő magasságban a falhoz tapadva, egész a bástyafal párkányaig fölér; s ez eleven hágsón, társai testén felkúszik a többi; ha leesik egy, összezuzza magát, fogait összeszorítja, s hangtalanul meghal; hogy nyögése el ne árulja társait. Az első felmászók csendesen odakúsznak a gyanutlan őrhöz, mint a párducz, a földhöz meglapulva: mikor az hátat fordít, hirtelen nyakára vetik a hurkot s lerántják, - egy szó sincs, az meghal. Azután ha ezeren, kétezeren feljutottak a bástyára, akkor lesuhannak az őrtornyokhoz, megfojtják a vigyázókat, elvagdadják a hidak lánczait, kitárják a kapukat; akkor aztán rajta! jöhetnek Timur vasemberei, a kiknek mind a két kezükben kard, öltni, vágni, pusztítani!

Sokszor sikerült már ez orozva támadás a falmászókkal Timurnak. Erős sziklavarak, mik hosszú ostromra voltak készen, egy éjjel, lopva, álomban, estek a hódító kezébe. E sors volt szánva Szivásznak is. A kapuk fekvése, a sánczok belseje kémek által el volt árulva jól.

Csak egyről nem tudósíták Timurt; arról, hogy Ertogrul mellékneve „az éj madár;” a szultán másodszülotte soha sem alszik éjjel, mindig nappal; éjjel a falakat járja, mint a bagoly.

Timur várta éjfélig, várta hajnalig a jeladást a kapuk felől; katonái kardmarkolaton a kézzel, szemeikkel a várfalon lesték a roham perczét. A gönczöl körül is fordult már az égen, a hajnalcsillag is feljött, és még semmi nesz sem volt a várban.

Mikor aztán kivilágosodott, a várfalakon felállított huszonnégy óriási vetőgép elkezdett egyszerre megmozdulni, s a mint az érczrudak süvöltve ellökék tekéiket, Timur Lenk a táborába lehulló lövegekben saját indus vitézeinek göndörhaju fejére ismert.

Reggeltől késő estig hajigálta Timur táborát az ostromlott várnak minden balisztája tulajdon legjobb vitézeinek koponyáival.

Timur tizével, huszával látta e drága főket a légből aláhullani. Mind válogatott athleták! kitanult erőművészek, kik Delhiben végezték tanulmányaikat, kik Georgia sziklaoduiból köteleken alábocsátva verték ki az ellenséget. Mind levágattak!

Késő estig hullottak a véres tekék a hódító lábaihoz; összegyűjthette őket. Neki sok ily gyűjteménye volt már; de ezek az övéi voltak.

Ertogrul úgy tett, mint a ki az oroszlánt korbáccsal üti meg.

Timur ekkor nyolczezer aknaásót állított munkába. Csak egy helyen volt hozzájárulható a várfal, azon helyhez egy széles alagutat vágtak a föld alatt, azt kiboltozták gerendákkal, azután megtölték kénnel és földi gyantával s akkor meggyújtották.

A megszállás tizenheted napján a szivászi őrsereg valami nehéz, fojtó gőzt érze a légben, mely a szivre nehezült, a bátorságot lohasztá, a föld forró volt és veres színt öltött, fű, fa kiszáradt a bástyák körül, s nyiladozó repedések hasogatták meg a tömör falakat párkánytul talapig. A hőség elviselhetlen lett, a földbe vert korlátok szenesülni kezdtek, a bástya fenékbe rejtett gabona korommá vált, a borostömlők szétpukkantak; s a tizennyolczadik napon a bástyafalak vaskapukkal együtt leomlottak az alattuk égő pokolba.

És ekkor hallatszott a „Sűrűn!”

Ez volt a tatárhad csatakiáltása.

Szivász bástyaráse egy nyitott kapu lett az ozmán birodalom falán; az ellen előzönlötte a várost; sem férfi, sem asszony, sem gyermek nem maradt ottan, a ki Szivász bevételének napját tegnapnak nevezhesse.

Csak négyezer örmény harcosnak hagyta meg Timur az életét.

Elég kegyetlen volt Ertogrulnak megígérni, hogy élve hagyja őket, s a szultánfit sem öleti meg, a míg ő maga nem fogja kívánni.

És szavát tartá.

A négyezer örmény vitézt eltemetteté élve kifalazott sirokba; Ertogrult pedig átadá rabszolgáinak, hogy fején koronával, nyakán aranyörvvel hordozzák körül a táborban s mutogassák a bámész sokaságnak, mint egy ritka vadállatot, mint egy csodaszörnyet. Harmadnap maga kérte a szultánfi, hogy öljék meg. Timur megadta, a mit kért.

És a mely napon ez történt, ő maga táborától távol, azon pusztaságon, melyet tábora letarolt, abban a temetőben, a honnan ellenségeinek átka, kétségbeesése még fölzengett; azon a síron, melyben Abu Mozlim, a kegyetlen, számol a sír férgeivel, aludta át az éjt, és a midőn megvirradt, táborának vezérei kijöttek hozzá a szivászi sátrak közül, hogy az elfoglalt vár pompás rézkapuját lábaihoz tegyék.

A rézkaput Szamarkándra küldé, birodalma székvárosába. Ott voltak kirakva mind hosszú sorban az elfoglalt, az elpusztított városok kapui: - egy rém emlékü muzeum, - melynek küszöbét a delhii Brahma-isten óriási jaspisszobra képezé, odafektetve az utba, hogy minden igazhivő lábával taposson a szomszédország istenképén.

Azután előjöttek az asszonyok, a szentes Tumanaga, Timur gyermekeinek anyja, és Csolpán (a hajnalcsillag), legifjabb kedvenc neje; kik a hódító hadjárataiban kísérték, s míg ő várakat ostromolt, az alatt ők a szentek s próféták sírjaihoz jártak búcsura, azokra mosékat építtetve, kerteket ültetve, s midőn Timur egy győzelmet bevégzett, akkor megáldák, aranyat és gyöngyöket szórva fejére.

És utoljára előjöttek a tudósok; Shacheddin, a történetíró kibontatá pergameneit, felolvasá Timur előtt az utókor számára feljegyzett adatokat; mik szóltak ekép:

„A Hedsret nyolczszáz és harmadik évében, Omár próféta halálának napja utáni pazárgün napon, az ellenállhatlan Dzsihangir, a világhódító egy tekintetere leomlottak a meghódíthatlan Szivász falai, miket Alaeddin épített husz singes magasságban; - százezer pánczélos vitéz, ki e várat védelmezte, a hatalmas Szahil Kirán egy kiáltó szavára földre borulva megadta magát, a miért is a kegyelmes Gurgán irgalmat ismertetett mindenkivel; kegyelmet adott az élve maradtaknak és megtiltá vért ontani. Legyen dicsőség és magasztalás lábai nyomdokán.”

Timur Lenk megdicsérte, megajándékozá a krónikást, s azután buzogányát kezébe véve, indult más városok kapuit döngetni.

...A pusztá még azután is sirt, - ki tudja mikorra hallgatott el?

VI.

Milyen lehet egy szív ábrándvilága, mely az élő világot még nem ismeri.

Minők az álmok, miket egy nő lelke ébren teremt, ki félig gyermek, félig asszony; félig rabnő, félig királyné; félig lelketlen tárgy, félig angyal?

Mária, Eleázár bolgár király leányának születése napján, a bölcsek által felállított horoscop azt a jóslatot adá, hogy e nő leendő okozója egy nagy uralkodó halálának.

Eleázár király azt gondolta, hogy ez a nagy uralkodó ő maga lehet; a mely nap megkeresztelték leányát, mindjárt ott is hagyta abban a zárdában, a melyben e szertartás végbe ment, s szándéka szerint e zárdát soha sem kelle elhagyni Máriának.

Az ozmán császárok ez idő szerint kezdtek tért foglalni Európában, Eleázár is elbukott előttük; s mint akkor sűrű szokás volt, azzal váltá meg uralkodása további szolgál idejét, hogy leányát nőül ajánlotta a győzelmes ellenfélnek.

Még akkor a török császárok törvényes, feleségnek nevezett nőket vettek. Mária volt az utolsó szultánnő az ozmán trónon. Az utána következők már csak kegyencznők, s a zsámolyon ülnek.

Mária tizenhat éves volt akkor, midőn a kolostor falait az edrenei szerájjal fölcserélte. Zárt fal ez is mint amaz.

A szűzek hajlékában arra taníták, hogy ez a világ három osztályból áll, a felső a menny, azt lakják az angyalok; az alsó a pokol, annak lakói az ördögök; a középső a föld, azon laknak nők s lelketlen állatok, semmi más. A felvilág és alvilág lakói szüntelen harczban vannak egymással; a földön lakóknak, a nőknek hivatásuk az, hogy szüntelen imádkozzanak az angyalok diadaláért s énekeljék azok dicsőségét.

Midőn azután a fedett palankin eljött Máriáért, melyből csak az edrenei smaragdszobában lépett ki, háromszáz ifjú lánykától üdvözölve, akkor megtudta azt, hogy még „egy” férfi is van a világon; és az Bajazid. Csupán egy férfi; a többi, a mi rajta kívül él, dzsin: jó és rossz szellem, a ki egymással szüntelen harczban él. Bajazid a jó dzsinek parancsolója, ki őket csatára vezeti a rosszak ellen.

Tehát Mária tizenhat éves volt, és nem tudta, hogy egy férfinál több él a világon, s az az egy férje volt, Bajazid császár; a kit szeretett, imádott, bámult; a kiért elfeledte mind azt, a mit a hús kolostorban, márvány arcú szent leányok, csillagsugártól fényes és hideg mennyországról beszéltek előtte.

Mária boldog volt és boldogított.

A szerájjban, mint a zárdában nem látott mást, mint női arcot; de itt fény, pompa, mosolygó zaj vette körül, amott rideg, szigorú egyszerűség; itt változékony élv, ott örök lemondás; itt a vőlegény élő mosolygó arcú férfi, ki szerelemmel, hizelgéssel halmoz: ott a vőlegény egy szomorú Isten, ki tövisszorosít visel és halott arcát keresztfára csüggeszti le.

Ibrahim nyert csatáit ott pihente ki ifju hölgye keblén, kinek jól esett elmondania: ime ennyi és ennyi ellent öltem meg ma; mig a hölgy fehér szakállát simogatta és csókolta ráncos homlokát, és örült neki, hogy annyi ezer dzsinnel kevesebb van ismét a világon. Nem tudta, hogy azok a dzsinek az ő saját rokonai, a végharczaikat küzdő Paleologok vert táborából.

Az odaliszkok énekelték a dalokat Bajazid diadalairól s Mária gyönyörködött azokban.

„Mint seregélyek a jégesőben, hullottak el a hitetlenek.

„Mint pozdorja a tűzben, égtek meg saját városukban!”

S Mária tapsolt a daloknak: nem tudta, hogy azok testvérei voltak.

Dzsinek!

- Ha megölnöd a dzsinek királyát, hozd el nekem annak a szeméit.

Ezt kérte egyszer a szultántól.

A szultán gyöngéd férj volt és bölcs mesemondó, másnap két gyémántot ajándékozott Máriának, akkorákat mint egy emberi szem; azt mondta, ezek voltak a dzsin király szemei.

A szép szultánának tetszett az ilyen diadal.

A többi rossz szellemek szemei ophirból, smaragdból, rubinból voltak; ezeket Bajazid harcrai után medencékkel tölték Mária lábaihoz; köntösei nehezültek a gyöngysoroktól, miket elesett dzsinek fogak helyett viselnek. Szép dolog az a háboru.

- Mikor kelsz új harczra ismét? Mit fogsz nekem onnan hozni? Magam fontam meg csajtárodát, magam himeztem ki nyeregtakaródat, a mit lovad fog viselni, mikor ismét csatába visz.

Bajazid akkor a görög császár ellen volt indulandó.

Görög császárnak egész birodalma odáig tartott már csak, a meddig Konstantinápoly falai terjedtek, azokat vítta már Bajazid.

Mikor a reggeli csalogányszó fölébreszté Bajazidot, ágya előtt látta térdepelni Máriát, lehajtott fővel, mellén összetett kezekkel.

A szultán sokáig elnézte a szép gyermekes alakot, és nem tudta, hogy mit csinál az most?

Végre megszólítá:

- Hajnalsugár! Mit cselekszel?

A nő felrezzent. - Imádkozom.

Bajazid nem látott még ilyent.

- Kihez imádkozol? - kérdé bámulva.

- Az Istenhez.

A szultán fejét csóválta; - nem szokás az mozlimeknél, hogy a nők imádkozzanak.

- És miért imádkozol?

- Azért, hogy legyen veled az Isten, midőn csatába indulsz, és adja neked a diadalt...

A szultán magánkívül volt az örömtől. Mária az ő Istenéhez imádkozik, midőn férje csatára indul; csatára, mely az ő Istenének oltárát fogja ledönteni.

Ez a gondolat édesebb minden kiontott vérnél!

- Imádkozzál tehát értem. Imádkozzál forrón, erősen, minden kényszerítő mondásokkal, a hogy szoktatok: én nem tudom; a ti bölcseitek tudják, hogyan kell kényszeríteni a jó és rossz sors vezetőjét, hogy most így cselekedjék, ne úgy, a hogy ő akarja, a hogy ő elhatározta ezelőtt egy millió esztendővel, hogy történni fog. Mondd el a nagy mondásokat; én annak örülök. Nem hiszem; de te hiszed s én annak örülök. S ha e hadamból visszajövök, épen, a hogy te imádkozol érte: esküszöm neked Allahra és a te Istenedre, az én prófétám és a tied nevére, hogy a mi kívánságod lesz, azt megadom. Azalatt gondolkodjál rajta, mi kívánságod van még betöltetlen? a mi még tán csak határozatlan vágy, tán csak sejtelem, ébreszd fel, kívánd meg és én teljesitem.

Azután nem sokára elment Bajazid Byzanczot ostromolni.

Hanem bizonyára igaza volt benne a szultánnak, hogy a világtörténetet asszonykönyörgés anachronismusra nem bírja.

Millió év előtt el volt az határozva, hogy egy rothadt országnak össze kell omlani, de annak napját és esztendejét siettetni nem adatott emberi erőnek.

Mikor az ostromzár már be volt fejezve, jön Nikomedia felől a rémhir, hogy a boszúálló Timur kihívását meg is pecsételé már. A dönthetetlen Szivász elesett, s a szultán legjobb, legvitézesebb fiát leölte a győztes ellen.

Bajazid rögtön felhagyott Byzancz ostromával.

Nem volt idő, nem volt harag a keresztyén templomok ellen menni. A náluknál hatalmasabb ellenség közelített; s Byzancznak meg kelle rövid időre menekülni azon végzetétől, hogy neve Stambullá változzék, mint a hogy megmenekült négyszáz és ötven évvel később attól, hogy visszaváltozzék Byzanczra... Pedig az már a légben függött.

VII.

Bajazid oly bizonyosnak hitte azt, hogy Byzanczot ez évben be fogja venni.

Álma volt ez, melytől nem tudott menekülni, míg nem teljesül.

Pedig mindenki ellene volt e hadjáratának. Csillagászhai roszt jövendőt jósoltak, vezérei óvták, ne fogjon az ostromhoz, míg Tamerlannal nem végzett; de ő nem engedte magát lebeszéltetni. A ki előtte arról beszélt, hogy előbb menjen Timurra, és azután Byzancz ellen, azt száműzte köréből.

Midőn aztán Timur közelgett már Szivász felé, országa bölcsei mindennap megújítják előtte könyörgésüket: „oh ne hagyd elveszni Szivászt, ne hagyd elveszni fiad!”

Mikor megunta, egy párt levágatott közülök.

De az intés azzal nem halt meg.

Midőn a bölcsek nem mondhatták, a táborban a katonák között kelt egy dal, búskomor, siró dallammal, melynek ez volt a végsora:

„Oh ne hagyd elveszni Szivászt!
Ne hagyd elveszni fiad!”

Sátorában kellett azt a szultánnak minden éjjel hallani, s midőn megtiltá e dal éneklését a táborban, akkor az izmidi hegyeken legeltető pásztorok tárogatóiba ment át a dallam, s csendes éjszakákon a távolról hangzó pásztorkürt sirta át a Pontuszon a szultán sátoráig:

„Oh ne hagyd elveszni Szivászt
Ne hagyd elveszni fiad!”

Végre Bajazid hajtó-vadászatot tartatott a hegyeken, s a pásztorokat elüzette, levágatta, hogy ez átkozott dalt ne hallja többet.

Meghallotta azután, a mit nem akart elhinni, hogy elveszett a vár és a hős; a megvetett ellenség eltiporta mind a kettőt.

Bajazid port hintett fejére. Az ő hibája volt ez!

Nem vivta tovább Byzancz kapuit, ott hagyta a megkezdett alagutakat, átkelt seregeivel a Pontuszon s maga körül gyűjté vezéreit, hadait, ostromszereit, egyetlen nagy csapásra, egy bosszúálló harcra.

Midőn az izmidi hegyeknél kikötött, egy pásztor nézte a hegyoldalból; hosszú tárogatótülkére támaszkodva.

Bajazid rá kiáltott:

- Most fujd el kürtödön azt a dalt: „oh ne hagyd el elveszni Szivászt, ne hagyd elveszni fiad!”

A pásztor megfogadta a parancsot, s a mélabús dallamot viszhangozák a hegyoldalak, s viszhangozák a szultán lelke, ki sirt keserű bánatában, hogy legjobb fiát el hagyta veszni.

S azontul az egész uton ezt kellett előtte játszani a kürtösöknek, a szivászi szomorú dalt.

VIII.

Timur Lenk nem sietett.

Ráért előbb sorra látogatni a városokat, mikben Aidin khánja bukfenchezet hányt, s kötélén tánczolt.

Egyiptom szultánjával is volt számadása: rövid és véres.

A városoknak csak érczkapuit vitte magával; a többit ott hagyta romban, követ kövön nem hagyott; hanem a lakosok fejeit egymásra rakatta: így épített.

Mikor Damaszkust leégeté, a lángoló czédrus- és cyprus-tetők, a szumah és szandarachgyantával bevont házak füstje, az egész pusztát tiz mérföldnyire eltölté oltárillattal.

A szent városból épen csak egy minaréh maradt meg épen: az Ommiádok mecsetének tornya; a mecset ólommal volt földve, az megolvadt: az ólom patakként folyt az utcán végig; a minaréh teteje fa volt, az megmaradt. E toronyra hágott föl kifeszített kötélén Aidin khánja; e toronyról tartja a török népmonda, hogy midőn eljön az idők teljessége, itt fog leszállni a Krisztus, itélni eleveneket és holtakat.

Tamerlan ráért az alatt, míg ellenfele, a Villám, erejét összegyűjté, ő, a Vas, három birodalmat s annyi hadsereget törni össze; Egyiptom mamelukjai, Syria vitéz emirjei annyit sem tarták fel utjában, mint a légben tánczoló szunyograj a fecske röptét.

Királyok multak el előtte: csak egy menekült meg, Ferudzs, egy jó ötlet által. Hódolata jeléül ajándékokat küldött a nagy sahnak, a tatár szent szám szerint mindenkől kilenczet; kilencz paripát, kilencz tevét, kilencz rabnőt, de rabszolgát csak nyolczat. Timur elérté: a kilenczedik: a küldő maga; ez kegyelmet kapott.

Boszútól és diadaltól ittason, kincsekkel terheltén tért vissza Syriából Timur, legnagyobb ellenfelét fölkeresni, kinek elég időt adott a készületre! s a Hedsret nyolczszáz negyedik évének derék nyarán átlépte az Araxes folyamát.

IX.

Bajazid, a villám, szép hölgye ölében altatá álmatlan boszúját, ellenének közeledtét várva, és hadait az eldöntő világcsatára gyűjtve.

Ott az édes örömök házában nem beszélnek csatákról, hadseregekről; ott még elvesztett fiát sem siratja a szultán, hiszen Mária nem tudja azt, hogy Bajazidnak még fiai is vannak, férfiak mint ő, csak hogy nem ősz szakállal.

A szultán, a visszatérő férjben csak visszatérő örömeit leli s egy boldog pillanatban emlékébe hozza, mit ígért, mikor eltávozott?

„Bármit ohajtasz, teljesül.”

Tehát mi ohajtasz?

- Oh kedvesem, Dsildirim. Mikor fogsz ismét a dzsinek ellen menni?

- Még ez évben. Talán még e hóban.

- Oh mint szeretnék én egy dzsint élve látni.

- Az nem lehet. Az nem játékszer, kedvesem; tudhatod a regékből, miket asszonyaid minden nap mondanak; a ki a talizmánra lép, melyre a szellem megjelen, ha nem tud parancsolni vele, a szellem összetépi.

Már pedig a nő ezt a gondolatot egyszer megragadta, és többet el nem ereszté.

Másnap azt kérte Bajazidtól.

- Hozz nekem ide egy dzsint, és légy magad is itt, hogy tudj parancsolni neki.

- Nem lehet az. A dzsinek nem türnek férfit asszony mellett.

Oh be nagy bolondok azok a dzsinek!

Harmadnap így szólt Bajazidhoz:

- Villámom, szerelmesem, nekem van egy kíváнатom, a mit ohajtok, hogy megadj.

- Már meg van adva: ha kívántad.

- Én azt kívánom, hogy mikor ismét a dzsinek ellen mégy a harciba; - vigy engemet is magaddal.

Oh kába asszonyi szív!

- Hajnalsugárom, kedvesem, mit keresnél te a csatában? Fergeteg az, villám harcol benne; csillagfénynek nincsen ott helye. A te lelked minden gondolatja csalogánydal; a csaták vad ordítása egetverő zaj, a te lelkednek nincsen ott helye. Te, ha egy kaszált réten átmegy, megsiratsz minden virágot, mely levágva lábad előtt fonnyad; a csatamező kaszált virágaiból vér foly; hogy láthatnád te azt? meghalnál a látás miatt.

A nő pedig nem engedett.

- Én akarom látni, mint mulnak el tekintetedtől a dzsinek ezerével? Rájuk pillantasz, és ők a földre esnek. Nem így mondja-e a dal? Ők sokan vannak, táborszámra jönnek, fenyegető ordításuk megrendíti az eget. Dsildirim közéjük csap, és ők elhullanak s jajgatásuk betölti a poklot. Nem ezt énekli-e a dal? Érczbálvány az ellen vezére, de Bajazid a villám, s a villám megolvasztja az érczet. Nem valót mond-e a dal?

Bajazidnak rá kelle hagyni, hogy az mind igaz, a mit a háremhölgyek urok felől énekelnek.

- Én akarlak téged látni dicsőséged villámfényében. Én akarlak látni, mint Dsildirimot, a villámot, mely ellenséget üz. Akarom bámulni hatalmad nagyságát; akarok tapsolni, kaczagni, örülni diadalodnak. Ott akarok lenni, hogy halántékom körül a győzelem koszoruját fonjam, s győztes arcod napfényétől elvakultan, lábaidhoz rogyjak. Nem akarsz-e engem odavinni, Dsildirim?

A szultán azt mondta rá, - legyen meg. - Őt magát is elvakítá már e gondolat. Hölgye szemei előtt harcolni! Annak, ki őt földi istennek képzeli, bebizonyítani, hogy valóban az. Ez új ösztönné vált szívében. Most már kétszeresen szomjazta a boszút, a diadalt, mert hölgye szemei fogják kísérni tetteit. Azok fényesek leendnek!

X.

A keresztyén számítás ezer négyszáz és hatodik évében egy óriási üstökös jelent meg az égen.

Az égi csodának hosszú arany lobogója félévig látható volt a csillagok között, s mikor legközelebb volt a földhöz, akkor az ég két negyedrészt átérte rémalakjával.

Mikor a nap lement, s feljött az óriás csoda, sápadt phosphorfényü fejével, maga után vonva sirbolt világú üstökét, e csodafénytől minden tárgy: erdők, hegyek és emberarczok, valami kísértetes világítást kaptak, és a hegyek körül mintha távoli égés fénye világítná be az eget, csak hogy az égés viszfénye nem volt veres, hanem zöld, s mikor aztán a hold is feljött, félarczával, ezüsthényével, akkor, mint két halott csillag kísértete bámult egymásra a két égi vándor.

Egyszer épen belejutott a hold az üstökös sörénygőzébe, a csillagászok kiszámíták, hány millió mérföldnyire terjed e csoda üstöke, mennyi kellene hozzá, hogy farka helyett, a fejével ütközzék a holdba, s azután együtt lezuhanjanak a földre, s itt legyen az ítélet napja?

Az ájtatosok búcsukat jártak és várták a dies irae eljövételét, melynek előhírnöke a Lampadius.

Igy nevezték el ez üstököst a görög tudósok.

És e félelmetes égi csoda ragyogása alatt; ez álomrabló éjjeli fénynél, tán épen a földet elborító idegen légkörben járva, s annak lélekfordító mérgét behellve, készült két szörnyetege a mozlim világnak élethalál tusára egymás ellen.

Négyszáz húsz ezer embert állított fegyverbe Bajazid szultán. Hétszáz nyolczvan ezeret Timur Lenk. Egy millió kétszázezer harczos férfi keresett magának Ázsia rónáin alkalmas csatateret, mely ily tengertömegnek elég helyet adjon a vérontásra.

A két világhódító az égtől sem félt már. Nem csak ezen a csillagon osztoztak, mely őket hordta, hanem még azon is, mely oly rettegetve közelít, magán az üstökösön.

A Lampadius feje nyugat felé hajolt, hosszú sörénye mindinkább vékonyulva keletfelé meredt. Bajazid azt állítá, hogy ez azon kard, melyet a próféta számára leküld, az a fej a markolat, az a hegye arra czéloz, hogy az eretnek Shiitát megölje vele.

Tamerlan pedig azt hirdeté, hogy ime ez azon buzogány, melyet a próféta az ő kezébe ad, ime a buzogány feje az eretnek Szunnita felé van fordulva, s az a csillag a végén, az a buzogány gombja, melylyel őt le fogja sujtani.

És azzal elindultak egymást felkeresni, két roppant táborral, két legnagyobb hadvezére a kornak, s a mily gyorsan közelítették őket egymáshoz, oly gyorsan közelgett a fenyegető csillag a földhöz.

A két hódító arra gondolt, hogy melyik fogja közülök elébb e csillagot üstökénél megragadni?

XI.

Bajazid és Timur Lenk! Mind a két világhódító azt tette, a mit sem előtte, sem utána hadvezér meg nem kísérté. Mind a kettő magával vitte az eldöntő ütközetbe kedvencz nejéit.

Mintha az csak egy nagy színjáték volna, a melyben egy millió harczos veti pánczélos mellét egymásnak, s egy világrész uralma dül jobbra vagy balra.

Ilyen színjátékot nem mutogatott nevének hadvezér soha.

Bajazid neje öszvérektől emelt palankinban járt a táborral. Ezer fegyveres nő lovagolt előtte, ezer utána; kik minden férfi alakot távol tartottak tőle. Válogatott habeszi testőrsereg volt az; fejek levagdalásához szokott kegyetlen nők; dárdavetésben, kardforgatásban gyakorolva; olyan nők, akiktől a férfiak undorodnak, európai eszmekör nem bírja azoknak fogalmát.

E nőssereg előtt járt maga Bajazid, tizezer veterán jancsárjával; a régi sebhelyes harcosok; a nikápolyi győzők válogatott hada volt ez; mindegyik külön egy hős: s együtt is egyetlen kar, mely egyszerre sujt.

Máriától jobbra álltak a keresztyén segédhadak; Lazarevics István szerb vajda pánczélos lovagjai, tizenötezer férfi; a szultán leghivebb serege.

A sereg többi részeit mind szultánfiak vezették. Maga Szolimán, az elsőszülött, a tábor közepén; két szárnyon Isa, Múza parancsoltak a turkomán és hódolt tatárhadaknak, azok között volt Aidin khán saját népe. Mustafa szultánfi vezette baloldalon a hős Asáb hadat. A tartaléknál vezényelt Mohammed.

Timur Lenk fiai is mind ott voltak az ellen-táborban. Mirán shah, Chalib shah, Mirza Mohammed: apa állt az apa ellen, fiak a fiak ellen, nő a nő ellen.

Mirza Mohammed khánfinak magának egy külön lovasserege volt, melyben minden ezred egy színbe volt öltöztetve. Egyik ezrednek vörös ruhája, vörös paizsa, vörös zászlója, vörös nyereg takarója; a másiknál mindez kék, harmadiknál sárga, negyediknél fehér, ötödiknél fekete. Mikor négyszögben lovagoltak, mintha egyetlen shakk-koczká mozdulna jobbra-balra.

Csibuk-abád-nak hiják azt a tért, a hol a két ellenség összetalálkozott.

Classicus hely; e téren vívott egykor Pompejus Mithridates ellen eldöntő csatát; háttérben a czedruserdős Stella hegy, elől a végtelen róna, magas keleti náddal benöve pásztánkint, melyből a kereskedő nép pipaszárakat készít: innen a vidék neve.

A keleti láthatáron Angora bástyatornyai látszanak: onnan jött elő Timur; elébb azt ostromolta, ellenfele közeledtére hagyta abba a harczot a hős Jakub bég ellen.

E két hely között van az egyetlen forrás, mely e tájat vízzel bőven ellátja; a Miráli forrása. A népnek nagy oka van azt szent forrásnak nevezni.

Bajazid sietett e forrást elfoglalni ellensége elől. Tudta jól, hogy a ki ennek birtokában van, azé a várhatás előnye; támadni a pusztára szorult ellenfél kénytelen.

Irlán seik, vén dervis, volt a szent forrás őre, Timur Lenk régi hive, mint a Shi követője, és a nép előtt nagy varázsló.

Bajazid maga ellovagolt a szent forráshoz, s egy ital vizet kért a dervistől. Az megmenté a korsót s átnyújtá a padisahnak, a szokott áldással:

„Dicsőség annak, ki felhőt és forrást teremté.”

A szultán egy aranypénzt vetett le a dervisnek.

Irlán seik felemelé a pénzt, megnézte rajta a képet s azután földig hajolva, nyújtá azt vissza a szultánnak:

- Oh uram, minek adsz nekem olyan pénzt, melyen Timur Lenk képe van?

A szultán boszusan kapta el az aranyat a dervis kezéből, s undorodva hajtá el a levegőbe. Hogy tévedhetett ellenségének pénze az ő tarsolyába?

Azután kivett egy másik aranyat, megnézte jól, azon már az ő képe volt, s azt hajtá le a dervis elé.

Irzlán seik azt is fölemelé, s ismét nagy tisztelettel nyujtá vissza a szultánnak:

- Ime uram; ezen is Timur Lenk képe van.

Valóban annak a verete volt azon is.

Bajazid boszusan vett egy harmadikat elő. Midőn a dervis fölemelte azt a földről, azon is Timur Lenk arcverete volt már.

- Czudar varázsló! - ordita ekkor magánkívül Bajazid. - Ez a te szemfényvesztő fogásod, - s korbácsával végig vágott a dervis arczán.

- Köszönöm kegyelmedet nagyúr, - szólt az, véres arczát a porba hajtva előtte.

Ah ezt Timur Lenk nem tette volna! Ő ontja a vért, mint a patakot, de egy tudóst, egy dervist meg nem ütne soha. Mikor az örült dervis Chorazánban az utcán egy véres ürü-szügygyel mellbe hajtá, Timur Lenk elmosolyodott és azt mondta: „Chorazan Ázsia szügye, ime ez arra mutat, hogy Ázsia keble önként fog ölembe repülni.” És úgy is lett.

Bajazid oly bizton érezte magát a Mirali forrás birtokában, hogy másnapra vadászatot rendezett a Stella hegy rengetegeiben, Mária mulattatására.

Hadainak fele szarvasokat hajtani ment, s ijászainak első munkája, az összetereelt vadak le-lövöldözése volt; ő maga vadpávákra nyilazott addig, míg ellensége egy kürtriadó-távolban sátora karóit verdeste le.

Midőn este a vadásztól kifáradt csapatokkal táborhelyére visszatért: fia Szoliman, ki addig ott maradt a sereg többi részével, boszus arczczal jött eléje.

- Holnap ütköznünk kell - szólt a szultánfi.

- Miért? - kérdezé a szultán elbámulva.

- Mert nincs vizünk.

- Tán nem apadt el a forrás egy éj alatt?

- El nem apadt, de meg van fertőzötve; - a dervis, kit tegnap arczul vágtaal, az éjjel nehéz követ hurkolva nyakára, a kutba veté magát; ma reggel ott találták megfulladva. Azt pedig tudod, hogy az olyan kutból, melybe ember halt bele, mig az uj hold ismét meg nem telik, senki sem fog vizet inni. A tábor reggeltől fogva szomjazik.

- Oh átkozott dervis!

- A dervisek mind szeretik Timurt. Vigyázz, mert a ki képes megölni magát, képes megölni téged. És most válaszs, holnap hátrafelé akarsz-e menni, vagy előre? mert e helyütt nem maradhatsz.

Bajazid haraggal mutatott Timur Lenk őrtüzeire, s hevesen kiálta:

- Előre!

XII.

Megtörténik, hogy két szerető egyet gondol, egyet álmodik; de hát mikor két ellenség, két gyűlöletben elmerült sziv egyszerre gondolja ugyanazt az eszmét.

Ez éjjel sem Bajazid, sem Timur Lenk szemét nem zárta le álom. Mind a kettő azon aggott, azon törte lelkét, hogy holnap ő legyen a támadó, ő a győztes, ő semmisítse meg ellenfelét.

Alig várták a hajnal hasadását: mind a kettő első akart lenni a csatatéren.

Még sötét volt, midőn Bajazid táborában a muezzimek a reggeli imát elüvölték, s midőn a szultán kilépett sátorából, a harczrendbe állított tizezer jancsár egy jeladásra kezdé rá azt a vérháborító dalt, melynek végszava: „ne hagyd elveszni fiad!”

Ez jó reggeli köszöntő volt! Fiának gyilkosa szemközt áll előtte...

A tulsó táborban a félelmes Gurgeh hármás jelszava felelt ez ének harsogására, kísérve a sikoltó Kerenái recsegő riadójától. A Gurgeh volt a nagy dob, a Kerenái a harsona, mely Timur ellenségét tudósítani szokta, hogy a támadás indul.

A mint a nap kibukkant a Karadagh lilaszin hegyei fölött, mind a két tábor csatarendben látta állani. A zászlók, a lófarkak a csapatok közepén, a két veres lófark: az uralkodók jelvénye, egymással szemközt. Itt álltak Bajazid jancsárjai, amott Timur Lenk szamarkándi vértés hada, és mögöttük két sor csata-elefánt tornyokkal, pikkely pánczélba öltözve, a tornyokban görög-tüz-vető művészek és mesteri ijászok, kiknek parancsuk volt, nyilaikat csak fejedelmi főkre vesztegetni.

Timurt, ki a puszta földön hevert, összegyűlt vezérei üdvözlék, kantáraiknál fogva vezetvén paripáikat.

„Raszi; - ruszti!”

E két históriai szó volt, a mivel e nap reggelén elbocsátá őket.

E két szó nyelvünkön annyit jelent, mint „igazság; - segítség!”

Az elefántok hadsorában volt egy hófehér; a legnagyobb valamennyi közt; ezt a birmán fejedelem udvarából hozta el Timur, hol azt mint szentet imádták; e fehér csodaszörny hátára volt csatolva egy torony, és e toronyban ült a khán két kedvencz neje, Tumanaga és Csolpán: egyik gyermekeinek anyja, másik legifjabb szerelme.

Timur odalovagolt hozzájuk a harcz kezdete előtt, s nejeit szerelmesen üdvözölve, kivonta előttük kardját s azt az égre emelve, mondá:

- Most váljék el hát, melyikünk legyen nejétől háromszor elválasztva?

Szaid Bereke seriff ekkor lehajolt Timur előtt a földre, s mind két kezét telemarkolva fővénynyel, átok és vereség jeléül a port Bajazid tábora felé szórta, s azzal Timurhoz fordulva rebegé, agg reszkető hangon: „menj és győzz!”

A tábori dob és trombitaszó követte szavait.

Tuloldalón Bajazid egy magas fatornyot emeltetett hölgyei számára, a honnan azok a réműletes, a szép játékot, a legnagyobbszerűbb drámai színjátékát két igazi hősnek, mint egy amphitheatrumi páholyból nézhették.

Mi is lett volna ez Máriára nézve egyéb, mint egy új neme a színjátéknak?

Mily iszonyú sokasága a dzsinekeknek! vasba és sárgaréz pánczélba öltözve, a hogy nem öltözhetnek, csak földöntuli lények: milyen szörnyű két tábor! Így csak gonosz lelkek jöhetnek egy csoportba össze, a kik a légben járnak, s nincs egyéb dolguk, mint egymást megöldösni.

Sekerbuli, a kedvencz énekesnő, ott ült Mária lábainál, s midőn a harcz megkezdődött, kobozza pengései mellett rögtön rimekre szedte a csatát, mely szemük láttára folyt.

- Nézd, mint hömpölygenek felénk az átkozottak; - hét szín, hét sereg, mint a szivárvány; maga lovagol elől a vezér, Timur Lenk fia, az ördög, kinek neve Abubékr Mirza, egész fegyverzete csupa rubin, csak úgy ragyog a napsugárban. Az a ki szemközt megy veled, sötét lovon,

sötét ruhában, az a mi hősrünk, Istifán*, megismerni zászlójáról, kereszt van rajta. Hallgasd, hogy dobog a föld paripáik robaja alatt, hallgasd, hogy zeng az ég csataordításaiktól. „Sűrűn, sűrűn!” kiáltja a gonosz ellenség: „Allah, Allah!” kiáltja a mi seregünk: „Jézus, Jézus!” kiáltja Istifán hada. Oh Allah, te halld meg azt is!

Mária titkon keresztet vetett magára a imádkozott a Jézushoz.

- Nézd! mostan összecsaptak, idáig hangzik a kardok pengése, a harczbárdok ádáz csattogása a paizsokon. Nézd: Timur hétszinü hada összebomlik: Istifán sepri őket maga előtt, mint forgószél a kaszált fűvet, mint tengerhab a parti kagylót! Hah? Abubékr Mirza összeválogatott lovashada nem különszinü már, fehér veressel, zöld a sárgával foltonkint keveredik össze, mint tört edény cserepei, miket a földön elgázolnak.

- Istifán, Istifán! Ő a mi seregünk első vitéze.

Mária maga is kihajolt erkélyéből, s úgy tapsolt e gyönyörű látványnak, melyet nem sokára elfedett a felvert por, s a magas nádfü erdeje szemei elől. Lazarevics vajda az első rohamra szétvert tatár lovasságot üzni kezdte Angora falai felé.

Mária kiragadta Sekerbuli kezéből a lantot, s diadalmámoreában maga kezdett el dicsőítő dalt énekelni Bajazidról és hősről, kinek neve „Korona” (Istifán).

A csata mámora az ő lelkét is megittasítá; ő is szítta a részegítő pokolbeli gyönyört, a miért a férfi szivek elkárhoznak és idvezülnek.

A harcz porfellegében az alatt Mirza Mohammed khán, testvére futását látva, a szamarkándi vértés ezredekkel segélyére rohant, s a csibukabádi mély nádas közepett oldalt ütött az üldöző István vajdára: míg egyszerre Mirán sah és Chalil ijászaikkal Mustafa herczeg hadaira vetették magukat, kik közt István vajda tulzott rohama miatt hézag támadt.

Mohammed szultánfi pihent hadakkal állt a tábor mögött, de neki parancsa volt Bajazidtól, nem mozdulni addig, míg ő nem hívja. A ravasz ellenség kerülőt is tehet, s akkor szükség van a tartalékra.

Hogy két fián könnyítsen, a balszárnyát vezető Szolimánnak parancsolá meg, hogy egész erejével vesse magát Timurra.

Tizenötezer tatár volt Szolimán seregében, többnyire Aidin és Szaruchán lakosai s azoknak vezetőjük Illisz bég. E tatárhad egy csoportban indított meg, két oldalt az anatóli hadaktól fedezve.

Timur ellencsapatjai csendesesen léptettek a rohanó ellenséggel szemközt, élükön Aidin khánjával, ki e napon sem pánczélta, sem sisakot nem tett, s még csak kardját sem vonta ki hüvelyéből, pedig egyenesen Illisz bégnek tartott.

Illisz bég szárnyas kopját csóválva kezében, vágatott a khán felé, s midőn kopja-vetésnyire ért hozzá, reá kiálta: „bég! véd magad!” s azzal mellének hajítá a süvöltő kopját.

Aidin khánja nevetett. Azért kereste volna ő egy évig a kenyerét, mint szemfényvesztő, hogy egy kopjától megijedjen? „Véd te magadat!” kiálta Illisznek, s a mint zugva jött felé a kopja, elkapta azt röptében s azon perczen visszahajítá Illisz bégre, hogy annak homlokában állt meg a vas: úgy vitte tovább nekivadult paripája, mint egy holt egyszarvút.

És akkor felemelkedett nyergében Aidin khánja, lovát magasra ágaskodtatva, s harsogó szóval kiálta a tatároknak:

* Lazarevics

- Én vagyok a ti khántok! Ide mellém; vissza az ellenségre!

Abban a nyomban az összes tatár segédhad visszafordult, egy irtóztató nyilzáport ontott az utána tóduló török lovasságra, s azzal rést nyitott a balszárnyon, Timur seregei előtt.

E fordulat dönté el a csata sorsát. Azt nem hitte soha Bajazid, hogy tatár harcosai régi urok láttára, annak egy szavára egyszerre elpártoljanak tőle, s a mit magáénak hitt, az ellenségének számítson.

Szolimán szultánfi e balesetre megfordítá lova fejét, oldalába vágta a kengyelvasat, s első volt, a ki elhagyta a csatatért.

Még ugyan Mohammed szultánfi a tartalékkal megújítá a harczot, de a győzelmet meg nem nyerhette többé.

Ez a nap el volt veszve Bajazidra nézve. A villám vesztett, a kardvas győzött.

De még seregének javával menekülhetett volna, s európai várai mögött visszaverhette volna ellenét, ha Bajazid nevéhez fért volna az a gondolat: menekülni!

Köröskörül tombolt már a harczizaj, és a portól nem lehetett látni többé; és az asszonyok ott a bársonyos toronyban nem énekeltek már diadalról, hanem reszketve várták a nap kimenetelét.

Ekkor még egy reménysugár támadt. Délután, mikor mindenütt előre nyomultak Timur hadai, hirtelen megjelent István vajda ismét a csatatéren; a csibukabádi nádasból keresztül vágva magát Mohamed Mirza vértesein, az egész csatarend hosszában utczát tört maga előtt Bajazidig.

A szultán mozdulatlanul állt győzhetlen veteránjai közepett.

István vajda kifáradt hős csapatja sebekkel boritva, ellenség véréből és portól feketén, tört kopjákkal, tépett zászlókkal jelent meg a szultán előtt; Bajazid alig ismert rá.

- Te vagy, hú barátom? - kérdező érzékenyülten.

- Én vagyok, atyám. Menekülj. A csata elveszett.

- Akkor én is vesszek el. - Felelt neki a szultán. - Te menj haza, otthon nőd, gyermeked van; és élj sokáig.

- Istennél a segítségre! - mondá Lazarevics, - s futott a vesztett csataterőről.

Alkonyat volt már; mindenütt futó csapatok lepték el a mezőt; csak Bajazid körül állt még a tizezer jancsár. Reggeltől fogva szomjan álltak ott; és most már szomjajzták a vért.

Lehetett volna idejük, alkalmuk elfutni, mert Timur késő estig nem támadta meg őket.

De késő este, mikor már a nap is lehaladt, s fennmaradt az eget és földet fenyegető fény, a csodaüstökös, és e pokoli ragyogásnál még mindig sziklaként látta maga előtt állni ellensége utolsó hadát, a ki nem fél sem attól a csillagtól odafenn, sem Timur győzelmétől, hanem mozdulatlan áll tizezer emberrel azon a csatatéren, melyről egy félmillió már eltűnt; akkor Timur felemelé kezét az égre, mintha ama fényes buzogány után nyujtaná ki azt, hogy ellenét lesujtsa vele: „Tehát legyen meg!”

Azzal megindítá ostromhadait, a vasembereket, a dzsagatái lovasokat, és a harczelefántok sorát Bajazid jancsárai ellen.

Mária reszketve hallgatá az elefántok pokoli bömbölését őrtornyából: ah, a dzsinek, a dzsinek!

De Bajazid szét fogja őket verni: hisz ő a dzsildirim; ő a villám!

A görögtűz röppentyűi nyiták meg a viadalt: az elefántok tornyaiból a vakító ragyogású koszorúk fényes ivekben röptültek a jancsártömeg négyszögébe, ezernyi égő nyíl szállt az éjszaka kétes derüjében minden oldalról reájok, s bántó fényt árasztott az éji harcz felé.

A jancsár szótlánul küzdött és hullt el.

Mintha éjjel nem is emberek, csak rémek küzdenének, kiáltozás nélkül harczolt a két tábor, csak a kardok pengése beszélt. Oh a dzsinek! a dzsinek!

Egyszer egyike a lángoló nyilaknak a jancsárhadon keresztül egész a hölgyek tornyáig repült, s ennek bársony függönyeiben megakadva, azt meggyújtá.

A nők rémulten hagyták el az égő állványt, az erkélyről alárohanva, s néhány pillanat múlva mint egy nagy fáklya égett az a harczter közepén; világítás az öldöklés látványaihoz.

A mint ezt meglátta Bajazid, elveszté lelke erejét, megfordult lovas kíséretével, küzdő jancsárjait hátrahagyva s vágatott hölgyeihez.

Mária, arcát eltakarva feküdt a porban, oh a dzsinek, a dzsinek!

- Lóra gyorsan! Ide mellém. El a hegyek mögé! - kiálta a levert villám; hölgyét felkarolva a földről.

Azzal futott ő is.

Ezer lovas vitéz s kétezer harczos amazon kísérte nyomban.

Mahmud khán észrevette a szultán menekültét s négyezer dzsagatái lovassal utána rohant.

Éjfélig elüldözte a hegy lábáig; a kik egymást közelérték, elmaradtak verekedni; a szultán futott.

Dzsagatái khánja nem tágitott nyomától. Ló és lovas kidült erre-arra; hajnal felé már csak negyvenen maradtak vele. A szultán egyedül volt hölgyével.

Ekkor Bajazid megállt és bevárta üldözőit.

Fegyverjárhatlan pánczél volt rajta, jó damaszkc aczél kezében, és szeretett hölgyét kellett védnie.

Tizen hullottak el üldözői közül; kard még sem fogott rajta, végre a sok tompa ütéstől elkábulva, lebukott lováról, Mária lábai elé, s ott elfogták.

És Mária látta, hogy a félisten arcza sápadt, és portól bekevert, szemei töröttek és ajkai tehetetlen szitkokat szórnak.

XIII.

Timur Lenk kedves fiával schachozott.

Az ifju herczeg népies neve volt Schah Roch. Ezt a nevet azért kapta, mert a schach játékban ő találta fel azt a fogást, mely által a király a toronnyal egyszerre helyet cserél.

„Shach roch!” mondá Timur Lenk s abban a pillanatban, midőn ezt mondta, szétnyiltak sátora függönyei, s ott állt előtte az elfogott szultán, Bajazid.

Shach roch!

Egy király, ki trónját elcserélte a toronnyal, - a fogság tornyával!

Timur felállt helyéről, s legyőzött ellenének kezét nyujtva, odavezette divánjához és maga mellé ülteté.

- Bajazid! A szerencse ellened fordult; de nem az én szívem. A sors fogolylyá tett; én fejedelemnek hagylak. Sátorod készen áll, nem őriz benne senki. Ott megtalálod nődet és Múza fiadat, kiket elfogtak, ők is veled legyenek. Csupán egyet kívánok tőled; fejedelmi szódat, hogy tőlem ravaszul elszökni nem fogsz, míg fiaiddal harczban állok. Ha békét köthetünk, ismét térj vissza békén országodba; mert nem kívánja Allah, hogy két igazhivő szultán egymás fejét megalázza: tehát add fejedelmi szódat.

Bajazid szive meglágyult ellenfele nagylelkűségétől. Fejedelmi szavát, fejedelmi kézcsapását adta, hogy nem fog alattomos szökést tervezni Tamerlan táborából.

Azzal elvezették a czifra sátorba, hol fia és neje már vártak reá. A sátor czifra volt, a kiket szeretett, ott voltak vele együtt; de azért torony volt az, királyi trón helyett!

Shach roch!

XIV.

„Mindaddig, mig fejedelmi szódat megtartod, fejedelemnek fog nézni mindenki a táborban.”

Ezt ígérte Timur Lenk ellenének.

Akár merre járt Bajazid a táborban, tisztelgéssel fogadták, s fejedelmi fény környezte sátorában.

Egy este a pástétomban, melyet felszelt, egy összegöngyölt pergamen darabot lelt a fogoly szultán, melyre alkermessel ez volt írva:

„Zultánom! Fiaid uj haddal jönnek Tamerlanra. Jakub bég Angora felől fog kitörni. A vajda uj erővel tér vissza. Légy készen. A sütők konyhájából egy földalatti uton dolgozunk, mely sátorod alá vezet; ez éjjel készen leszünk vele. Te is készen légy. Éjfél után, sütőknek öltözve, a tábori konyhából fiaddal, nőddel a szabadba juthatsz, ott paripáid várnak. Légy készen. - Hű barátaid.”

E levél csalétek volt Bajazidnak, s ő mohón fogadta veszedelmét.

Valóban készíték a földalatti utat sátoráig, de azok Tamerlan zsoldosai voltak.

Éjfélkor a földalatti csákányütések tudaták a szultánnal, hogy mentő vakandjai jönnek; a föld beomlott lábai előtt, s a szűk alagutból emberi fő emelkedett ki előtte.

- Jövel - suttogá a földből kibuvó fő, s a szultán követte a csábitót, magával vitte Máriát és Múza fiát is, a szűk földalatti folyosón csak meggörnyedve lehetett haladniok, egyik a másik kezét tartva; végre világosodni kezdett az üreg torka. A tulsó nyílás a tábori sütők kemenzérének szája volt. Midőn Bajazid ki akart lépni az alacsony nyíláson, valaki kezét nyujtá neki segélyül; s midőn kilépett, a segélyül nyujtott kéz nem bocsátá el az övét, hanem fogva tartá.

A szultán ránézett: Timur Lenk állt előtte.

- Tehát ez a fejedelmi szó? - kérdé suttogva a megrettent szultántól.

Bajazid látta, hogy el van árulva.

Timur ellökte kezét magától.

- Ez nem fejedelem keze, ez rabszolga keze volt!

És azzal elfordult tőle s magára hagyta.

Bajazid csak bakólegényeket látott magakörül, kik lánczokat, vasrudakat tartottak készen.

XV.

Timur nem volt közönséges kegyetlen ember, ki beéri azzal, ha vérben fürödhet, s ellensége tagjait tördelheti össze; Timur költője, művésze volt a kegyetlenségnek. Neki mérges nyíl kellett, mely ellensége lelkébe szur. Ő nem halottá, örültté akarta tenni Bajazidot.

A szökési kísérlet után vastag ércrudakból kalitkát kovácsoltatott a fogoly szultán számára; abba záratta be.

És azután szekérré téteté a kalitot s körül hordatá a táborban.

Tarka kikiáltó járt a szekér mellett, s kopjájával mutogatta a látványt a bámész sokaságnak.

- Ime egy fogoly szultán, egy híres fenevad, a kinek neve Bajazid. Királyok királya; padisah, tengerek és szárazföldek ura! Koronás király, a kinek négyszázezer harczos katonája jár lovon és gyalog. Lássátok a kerek föld meghódítóját, a ki ur kelettől nyugatig; - kalitkába zárva. - A kalitka széle-hossza két sing, két arasz.

Hahaha!

A fegyveres csöcselék kaczagott.

Bajazid némán, mozdulatlan arczczal ült vasrostélya közt; mint a kinek lelkét nem érinti semmi bántalom.

A fegyveres csöcselék gúnyt, szidalmat szórt feléje; a suhanczok narancsot, diót hajigáltak be hozzá, mint szokás kalitba zárt majomhoz; - a szultán arcza nem változott.

A kikiáltó tilinkózott és dobot vert hozzá: egyszer eszébe jutott multság fejében azt a dalt kezdeni rá, melynek vége: „Oh ne hagyd elveszni Szivászt; ne hagyd elveszni fiad!”

Ha valami, e dal tölthette el a fogoly oroszán szívét keserű bánattal. Ah, ha jókor hallgatott volna e dalra; ha büszkesége napjaiban nem tiltotta volna meg az izmidí pásztoroknak e dal kürtölését, ha jókor sietett volna fiát, Ertogrult megszabadítani, most nem kellene e dalt hallania, medvetánczoltató bohóc sikoltó tilinkóján, a ki egy királyt mutogat fenevad helyett.

De azért Bajazid arcza nem változott.

A bohóc elhordta őt kalitjában a hegyes halmokig, mik a csatában levágott hősei koponyáiból voltak rakva, legfölül egy-egy vezér feje, a kócsagos forgóval turbánjában; és e vezérek arczeit ő mind jól ismeré, próbált vitézei voltak, sokszor kitüntette őket, homlokaikat csókolta győzelmes csaták után; most itt merednek reá megkövült szemekkel, rétegekbe halmozott hadseregek halálfejei ormán.

De azért Bajazid arcza nem változott.

Mikor a bohóc körülhordta fejedelmi foglyát a táborban, visszakerült vele Tamerlanhoz.

A khán és fiai és a fejedelmi vazallok és a khán nejei, s a fejedelmi szolganők, lakománál ültek; a dáridó kicsapongó kedve közepett érkezett meg az aranyozott vaskalitka a szomoru fogolylyal: egy legyőzött szultán, egy győztes ittas szolgálai közepett!

Guny és hahota, és ingerkedő felköszöntés fogadá minden oldalról a leküzdött oroszánt. A részeg győzelmes a szomoru fogolylyal szemközt.

És Bajazid arcza még sem változott.

Timur Lenk maga is ittas volt; bor, győzelem és boszú hármassal mórrol tölték el minden idegét.

- E poharat! Bajazid, a félvilág urának egészségére! - kiálta a győzelmes, s az egész serleget kalitkába zárt ellene arczába önté.

És Bajazid arcza még akkor sem változott.

- Friss bort; friss rabnőt nekem! - üvöltö Timur Lenk; s Bajazid egy karcsu hölgyalakot látott előtántorogni, fején rózsakoszorúval, haja hosszan lebontva és szétszórva tagjain, selyemkötöse, szegélyétől övig felhasogatva, tatár mód szerint. A nő tántorgott, mert maga is ittas volt. Az jött poharat tölteni a khánnak.

És e nőben Bajazid Máriára ismert.

Ez volt a végdöfés a fogoly szultánnak.

Midőn kegyenczét így meggyalázva látta a khán zsámolyához tántorogni, felszökött helyéből s megragadva kalitja rostélyát, ádá hangon ordita fel:

- Oh te pokolbeli fenevad, Timur! te sánta eb: ki lelked jobb felét döglött lábaddban ástad el: s megmaradtál félördögnek ide fenn! Nem férfiak legyőzője vagy te: soha sem voltál egész férfi; asszonyokon tudsz csak boszút állni; sírbolti kukac, ki megrágod orozva, a kit náladnál nagyobb hős elejtett. Utálat, piszok nevedre, a kit gyávának fog emlegetni minden asszonyember, a ki képedet játéku veti hentergő fattyainak. Gyalázat rád, és gyalázat minden nemzetiségedre, kiket rabszolga költött ki a világra és hóhér fog eltemetni. Tevehajtsár fiának születél, nyomorult; és apád, ki a szeméten veszett meg, derekabb ember volt, mint te vagy. Fúj! én leköplek! Dicsőséged szennye közepén az lesz rajtad a legfényesebb folt. Átok reád, és minden maradékon! - Lelked a pokolnak, csontod a kutyáknak, neved a csufságoknak! Én pedig elvárlak ott, a hol ketten leszünk.

E szóknál oly erővel vágta fejét a rostély vasrudjához, hogy halva rogyott le.

Tamerlannak több öröme nem volt ellensége dühében.

XVI.

Timur Lenk pompás temetést rendezett Bajazidnak.

Minden serege kivonult a gyászravatalt kísérni. Sírkövére felvésette ellensége halhatlan tetteit, s asszonyainak megparancsolá, hogy sirjanak.

Mikor a gyászszertartásból visszatért; eléje jött történetirója, Shacheddin és felolvasá előtte, a mit az utókor számára följegyzett.

Hangzott eképen:

„És midőn Timur Dsihangir ellenségét legyőzte és elfogá: úgy bánt vele, mint testvérrel; asztalához ülteté, barátjának nevezte, fejedelmileg kitünteté, s midőn az idők rendi szerint, Bajazid szultán megtért az ő atyáihoz, mint királyt temetteté el, s fejedelmi sírboltot emeltetett hamvai fölé. Dicsőség annak, a ki mindeneket lát!”

.....

Az üstökös pedig visszatért és nem törte össze a földet.

A hit-tagadó.

Százharmincz stadiumra hatolt be a római birodalom szívébe Ázsiában Kaled, az Isten kardja; ki e merész nevet a prófétának és folytonos győzelmeinek köszönheté.

Diadalutjában, melynek nyomait keresztyén vér festé, az egy Damaszkusz birta feltartani. A hős Tamás parancsolt ott, Heraklius császár veje s akkor még negyvenezer görög keresztyén lakta e várost.

Már a hetedik hét is letelt és Kaled még nem birta megtörni Damaskus falait; Tamás katapultái összezúzták ostromló tornyait, s valahányszor az árkokat betemetteté, a görögtűz megemészté a rőzse-kötegeket, daczára a nedves tevbőröknek, a mikbe minden kévét beburkoltak elébb. A falakon kívül gyakran megjelent Tamás válogatott csapataival s véres éjszakai küzdelmekben fogyasztá az ostromlókat.

* * *

Egy éjszaka egy arab előcsapat, mely gyalog lappangva portyázott a falak körül, két paripát vett észre egy sáncz mögött, felnyergelten, felkantározottan; de lovagok nélkül. Csendesen álltak egymás mellett és nem tették azt, a mit más kóbor kabala, hogy a mint magára marad, még a zablával szájában legelni indul. Ezek vártak valakire.

A szaraczenok zsákmánynak tekinték a lovakat s el akarták fogni. Hanem a két paripa nem engedett magához közeledni. Ha csak egy ember ment feléjük, annak patkóikat mutogatták; kettő három ellen egymás mellé oldalogtak, s rugással, harapással védték magukat; ha pedig sokan jöttek reájuk, kiszöktek a körből, ficzánkolva kettő kétfelé futott, s mikor aztán az utánuk szaladgáló portyázókat jól kifárasztották, akkor ismét mindakettő visszatért a sáncz mellé, elébbeni helyére.

Az arab csapat vezetője azt mondá társainak: e jelenetnek titka van, mely többet ér, mint két felnyergelt ló; rá kell lesni, elbujni a sáncz mögé, míg a titok meg lesz fejtve.

A szaraczenok csendesen megvonták magukat az árkokban.

Mikor a kaszás csillag elérte a keleti láthatárt, a bástyatornyok egyikében rövid füttyentés hallatszott, s arra az egyik paripa elhagyta társát s csendesen ügetve haladt a bástyatorony felé.

Ugyanakkor a szaraczenok egy lovagot láttak kötélén aláereszkedni a bástyatoronyból, ki a földre érve, paripáját már ott találta; annak hátára fölkapott s halkán léptetve közelite a sáncz felé.

Mielőtt odaért volna, a háromszáz ölnyivel távolabb eső másik bástyatoronyból kettős fütty hangzott el; s arra a másik paripa is elhagyta helyét, s a másik őrtorony felé koczogott.

A magános lovag egyenesen a sánczfelé tartott.

A szaraczenvezér ráparancsolt társaira, hogy csendesen legyenek; ime, a másik őrtoronyból is ereszkedik alá egy másik alak, az is ide fog jöni; s akkor egy hálóval két madarat fognak.

Azonban az előbbjövő lovag óvatos volt, a sánczhoz érve körüllovagolta a tért, s minden árkot, gödröt megvizsgált, hogy nem leskelődik-e azokban valaki? Paripája egyenesen rávezette őt az arabok leshelyére.

A lovagnak paripája volt; könnyü lett volna a kelepczéből menekülnie; a várkapu nem messze; odáig üldözni nem lett volna tanácsos; hogy miért nem tette ezt, miért huzta ki inkább kardját, miért rohant a leskelődők csapatjára, egyes egyedül akarva őket utjából elverni, azt

majd nemsokára kivallatja vele Kaled. Mert a hősi bátorság nem győz a tömegen. Az arab rajongó harcos, mikor elgázolva a paripa lábai alatt fekszik, akkor döfi handsárját az állat szügyibe s a nemes mén összerogy, maga alá szorítva lovagját.

Az elfogott vitéz még küzdött ellenfeleivel, a földön fekvő is, fegyvertelenül is: vaskeptyüs kezével ütötte a vele öltre menőket, s leeresztett sisakjával törte be az arab arcát, ki letépette; midőn a másik lovag is közelített.

A fogoly vitéz hallá a lódobajt; hirtelen fölemelkedék a tülekedők csoportja alól, végerőfeszítéssel s hangosan kiálta görög nyelven:

„A madár fogoly már!”

Erre a másik lovag hirtelen megfordítá paripáját s elmenekült.

Az egyedül maradt lovagot megkötözték.

„Látod, mondá neki csufondárosan az arab; társad, a másik lovag gyáván elhagyott.”

A lovag sóhajtva felelt:

„Társam, a másik lovag, leány volt.”

* * *

A fogoly lovagot Kaled elé hurczolták.

A nevezetesebb foglyokat mindig be szokták mutatni a szaraczen vezérnek, - megm é r k ő z é s végett. A apróbbakkal közkatonái szoktak „mérkőzni.”

Miből áll e mérkőzés, azt mindjárt megtudjuk.

Kaled nem tartott foglyokat; váltságdíj sem fogadott el értük; hanem harcosaira bizta csata után a foglyok erejét k i t a n u l n i.

Ha a fogoly legyőzött, akkor szabaddá lett, a harcosok sorába állt, fegyvert és zsoldot kapott; ha pedig ő maradt győztes, akkor levitték tömegestől a legközelebbi folyam partjára, ott belebocsáták a vérét a hullámba, s holttestét utána hajták.

Ez Kalednek kegyes fogadása volt, midőn Mohamedtől vitézi nevét kapta, hogy a folyamokat mindenütt hitetlenek vérével fogja megfesteni.

- Te vitéz férfiú vagy, görög, szólta a fogolyhoz Kaled. Lovagjaim biznyságot tesznek melletted. Most azonban velem kell megvívnod; akarsz-e?

Kaled nagytermetű férfi volt, oroszláni erővel; a fogoly pedig a tusában összetört alak, ki csak akkor engedte magát elnyomatni, midőn ereje végkép kimerült.

Hanem azért mégis azt felelte Kalednek, hogy kész vele megvívni, bárminő fegyverrel, bárhol és bármikor.

- Görög lovag. Ez a tusa életre-halálra megy. És még annál is többre, örök életre, örök halálra. Minő fegyverrel szeretsz legjobban küzdeni! Lándsával?

- Ahhoz értek.

- Karddal inkább?

- Azt legjobban szeretem.

- Vagy buzogánnyal?

- Szokatlan; de elfogadom.

- Tehát nem fogunk sem karddal, sem lándsával, sem buzogánnyal vívni, hanem a leg-súlyosabb fegyverrel; a szóval. Én megtámadlak téged, hogy legyőztelek hitedben. Védd magad.

A lovag mosolygott. Ebben éppen erős volt.

- Tehát kezdődik a torna. - Te szökni akartál Damaszkusból, melyet fegyverem ostromol. Damaszk falait jó vitézek védik, s hogy te nem voltál közöttük a legrosszabb, azt véres szájjal beszéltek az ütött sebek, miket lovagjaim kaptak tőled. És te mégis éjjel, orozva, el akartál szökni a dicsőség mezejéről.

A lovag még nem válaszolt semmit.

- A másik lovag, ki veled együtt akart szökni, s kit megmenekítél, mint magad mondád, leány volt. Ha nem mondtad volna is, tudnám. Ha férfi lett volna, úgy vagy megszabadít, vagy veled együtt vesz.

A fogoly némán inte, hogy úgy van.

- A leány, kivel szökni akartál, kedvesed volt; - mert szökni akartál vele, bizonyítja, hogy rokonai nem akarták őt hozzád adni; hogy szökni kénytelen voltál vele; tanúsága annak, hogy rokonai hatalmas emberek Damaszkuszban - s hogy szökni bírtál a hir mezejéről, jele annak, hogy nagyon szereted őt.

A lovag mélyen sóhajtott.

- Nemde úgy van, a hogy mondám?

- Valóban a falakon keresztül látsz, s a szivek fenekén tudsz olvasni. A történet úgy van, a hogy lehüvelyezted, nekem csak a neveket kell hozzáadnom. - A fogoly, ki előtted áll, Jónás vitéz; a leány, a kit szereted, Eudocia, Tamás vezér unokahuga. A történet kulcsa pedig ez: harmincz nap óta ostromlod immár Damaszkusz falait, s árkaikat sok helyütt betörtetted már. De azért valahányszor ostromot fuvattál ellene, mindannyiszor kétszerte több fegyverest találtál magad előtt a bástyákon, mint a mennyiről kémeid tudósítottak.

- Így volt. Minden visszavert rohamot karóba huzott kémeim sirattak meg.

- Ez pedig úgy történt, hogy Tamás a nőket is felöltöztette férfi harcosoknak, s míg az első sorban a férfiak küzdtek, mögöttük asszonyok, leányok sorakoztak ellenség ijesztő fegyverzetben.

- És harcoltak is?

- Ha a férfi elesett, ők léptek a sorba.

- Kegyetlen gondolat. Hitetlenhez illő ész! Az asszonyt egyre becsülni a férfival, s utat engedni neki az égbe - egy földi virágnak! Te itt ismerkedtél meg a leánynyal?

- Valóban itt. Két leány állt hátam mögött az ostrom alatt; két gyöngéd teremtés; az egyik Tamás vezér leánya, a másik unokahuga. Akkor hagyák el először a kolostort, hol szent szüzek gondjai alatt nevelkedtek.

- Te három helyett harcoltál azon a napon! magad, és a két leány helyett.

- Legalább a nekik szánt sebeket én hoztam el magammal.

- És ott, azon a helyen, beléd szeretted mind a kettő. Szerelmes lett beléd mind halálig? Oh, oh, tudom én azt. Nem is kérdezem tovább. Ilyenek a nők. Lehetnének-e másformák? Nem így alkotta-e őket Allah tökéleteseknek? Mindakettő megszerette a lovagot, ki szemük láttára, érettük harcolt és győzött. Te az nap köröskörül győzelmet arattál, férfiakon, asszonyokon.

Elmondjam-e, mi történt azután? Tamás vezér megkoszorúzta fejedet; azt mondta, hogy fiává fogad, s te azt felelted, hogy inkább lennél unokaöcsöcske. A hitetlenek csak egyet tudnak szeretni. A hitetlen szive szűk két szerelemre. A vezér leánya kezét elutasítád, s aztán nem kaptad meg az unokahugáét sem. Nemde, nem így történt-e?

- Megfejtéd, szólt fejét lecsüggesztve a lovag.

Kaled folytatá az elbeszélést, melynek csak kezdő fonala volt kezében, s melyet mégis oly híven tudott előadni.

- Ti ketten aztán, kik egymást szerettétek, összebeszéltetek, hogy alattomban el fogjátok hagyni a várost. Mennyire kellett értenetek egymást, mennyire be kellett tanulva lenni titkos egyezményeteknek, bizonyítja az, hogy még paripáitok is össze voltak tanítva, miket előre kibocsátottatok a sánczok előtti térre. A szerencse nem kedvezett. Te foglyul estél, kedvesed pedig kénytelen volt futásban keresni menedéket. Őt a várkapun bebocsáták. Ott bizonyosan ráismertek, hogy nő, megtudták, hogy a fővezér unokahuga, ki el akart szökni egy lovaggal, éjnek idején ostromlott városból. Mi fog történni akkor kedveseddel?

Jónás lovag lecsüggeszté fejét és nem találgatta azt.

- Ha te nem mondd meg, majd én azt is eltalálom. Ha arab vezér leánya volna a szökevény hajadon, atyja rögtön megölné, s egy letört virággal volna kevesebb: egyéb semmi. Te kereshetnél magadnak más virágszált. De a ti törvényetek szerint a nők is lélekszámba mennek. Kedvesedet meg nem ölik, hanem bezárják rideg négy fal közé, a hol örülni nem szabad többé, és a honnan kiszabadulni nem lehet. - És te nem fogsz abban megnyugodhatni, hogy ő el van temetve, mert tudni fogod jól, hogy halottad a sírboltban is él, szenved, sóhajt és várja a szabadulást, s akárhol jársz, alszol vagy vigadsz, rólad gondolkodik, utánad eped, s miattad kesereg. Hiszed, hogy ez jól van így!?

- Nem; - felelt Jónás lovag.

Az arab vezér felugrott tevebőr szőnyegéről, s nehéz kezével megmarkolá a lovag vállát, mintha már az övé volna.

- Akkor megtagadtad hitedet és le vagy győzve!

- Még nem.

- Tökéletesen le vagy győzve! Te magad tárt kebelled futottál bele kardomba; s az markolatig van ütve szivedbe. - Elfelejtéd pánczélotat felölteni, lovag! Midőn kedvesedet elriasztád mellőled, akkor kétszeresen lettél fogoly. Ha mindketten fogva állnátok előttem, ketten együtt daczolhatnátok velem; mondhatnád te is, ő is szemembe, daczomra: „nem félünk, öless meg, kinoztass; vértanukká leszünk, gyönyör lesz egymás halálát osztanunk”, s nekem nem maradna más választásom, mint véretekkel rózsaszínűre festeni a folyót, vagy két paripát adni alátok s azt mondani: fussatok, szeressétek egymást! De most egyedül vagy előttem, ellenséged előtt, ki tőled csak megszabadult vitézeinek sebeit kapta addig, s ki azért, mert a vitéz ellenségét becsüli, baráti kezét nyújt eléd. És barátaid, hitsorsosid, kikért véredet ontád, jutalmul, a hány kéz, annyival taszitanak el, a hány kéz, annyival szórtak rád átkot, s a hány kéz, annyival ostorozzák szenvedő szerelmesedet. Ha csókoltad valaha fehér vállait, rettegve kell gondolonod a szeges korbács nyomaira, mik e habtermeten meg fognak látszani; ha örültél valaha édes mosolyának, úgy gyűlölnöd kell a hideg falat, mely azt elzárja előled. Ha szerettél és szeretsz még, úgy Kaled kezét meg kell szoritanod.

Jónás lovag előtt lángszinben kezdte uszni a világ; minden tárgy véres homályba kezd burkolózni, a keserű gyűlölet, a kinos szerelem mámora megszállta lassankint szívét. Egyszer-egyszer valami hideg emlék borzongott végig forró idegein; mintha rég látott szentek, martyrok

arczai lebbennének végig lelke előtt, hosszú, véghetetlen sorban; melynek egyik vége a sirból kel föl, másik vége már a csillagok közt tűn el. Mintha távoli ének, magasból jövő zsolosmák hangját hallaná, mintha egy mondhatlan fényű arcz, ki tövis-koszorut visel, intene le rá, embertől föl nem fogható magasságból, mintha egy futó pillanat azt sugalná neki: az egész élet minden örömeivel egy percz az örökkévalóságban.

Ingadozni látszott.

E perczben egy hang ütötte meg füleit. Hang, mely Ázsia síkjain alig ötven év óta volt ismerős s Damaszkusz romlása után végkép elhallgatott: egy harang hangja.

A legelső harangszót Damaszkusz szent Borbála zárdája ismerteté meg a keleti meseterhes légkörrel; tisztára derítve ringó hangjaival a hevült arczu szellemekkel népes ködeit a keleti hitregevilágnak.

Jónás lovag megdöbbenve hallgatá a harangszót és arcza elsápadt bele.

Kaled leránczolt szemöldökkel nézett a tétovázó arczára, jobbát még mindig eléje nyujtva; de balkezét handzsárja markolatára téve.

A harangszó második versben is újra kezdődött.

Jónás lovag még feszültebben figyelt. Egész lelke e harangszóval látszott beszélni, mint valami hirnökkel, a ki csalhatlanul igazat beszél.

A harangszó harmadik verset is kezdett.

És akkor Jónás lovag sápadt arcza kigyuladt; hirtelen odalépett Kaled elé, s annak kezébe csapott kezével és megszorítá azt.

- Tied vagyok.

A szent Borbáláról nevezett zárdának egyetlen harangja csak olyankor szokott megkondulni, midőn egy-egy szüzet avattak fel a kolostor örökfogadásu szentélyébe; és három verset hangzott egymásután, - midőn a zárda egy fejedelményt fogadott kebelébe. Ezt tudta meg a harangszóból Jónás lovag, - már nem Jónás „l o v a g” hanem Jónás „b é g.”

* * *

Azt az arabot, a ki Jónást elfogta, Derárnak hitták. A tréfaig vakmerő kalandor; legjobb neve „a csaták bohócza.”

Mikor Heraclius császár hatvanezer főnyi gyakorlott serege megjelent Aiznadin mellett, hogy Damaszkuszt az ostrom alól felszabadítsa; a fővezér Verdán épen felállított csapatjait szemlélte, aranylánczokkal kantározott fehér öszvéren ülve, a midőn észreveszi, hogy fényes, pánczélos kísérete közé egy idegen lovas is vegyült.

Hogy idegen lehetett, azt nem annyira öltözete mutatta, mint inkább az; hogy egészen meztelen volt, csak csipője körül volt egy veres scháwl kötve, fegyver sem volt nála egyéb, csak egy lándzsa.

Ez volt Derár.

A vakmerő kalandor az egész tábor szemeláttára átlovagolt az ellenséges hadsereghez, s mire figyelembe kezdték venni, már oly közel volt a fővezérhez, hogy egy kopjadőfessel ledőfhetten volna öszvéreéről.

„Fogjátok el élve a vakmerőt!” kiálta Verdán kísérőinek s harmincz vértés lovas rögtön neki támadt az egyetlen meztelennek.

Élve? Derárt? Halva sem! - A mint a fényes lovasok neki száguldtak, elkezdett előttük csapongva pákászni könnyű lován, nyereg, kantár, fegyverzet nélkül, ide-oda csalogatta őket, közel hagyta magához jönni; egy rugtatással megint elhagyta valamennyit, kiszemelt egyet üldözői közül, attól be hagyta magát érni, s mikor kopjadőfésnyire voltak, gyorsan visszafordult ellene, s egy lökéssel kiveté nyergéből a porba. - Az ellenfél dőfése jobbra-balra elsurrant mellette, nem védte magát paizzsával, engedett a levegőbe szurkáltatni maga mellett; kisiklott, mint sima hal a kézről, mint kényesőcsepp a tű hegye előtt s az ő kopjája oda talált, a hol vas nem volt az ellenfélen, vagy pedig hirtelen oldalt ugratta lovát, s a nyomában elrohanónak hátulról ütötte nyakszirtébe a gerelyt; egyszer-egyszer úgy tett, mintha le akarna lováról fordulni, s mikor eléje kerültek, lován féloldalt lóggva tört soraikon keresztül. Tizenhét lovagot leverte élve-halva lováról, míg társai hadsorához visszamenekült a csaták-bohócza; az egész hadsor tetszés-rivallásától fogadva.

Mikor Kaled e merényletért szigorúan kérdőre fogta, azt felelte neki:

„Meg akartam kísérteni magamon, vajjon fog-e ma Allah csodát tenni értünk? - Egyébiránt ők kötöttek belém, én csak védtem magamat.”

És csakugyan tett is értük Allah csodát, mert azon napnak estéjén a fényes, hatalmas görög-román hadsereg szétszórva futott el Aiznadin rónáin, üldözve a kisebb ellenségtől, prédára hagyta táborát, zászlóit, jelvényeit s az ostromlott Damaszkuszt.

Ez a Derár volt az, a ki elfogta Jónás bégét.

Midőn Kaled a renegát lovagot bemutatta vezéreinek, Derár nyujtá neki legelébb kezét; pedig jobb szeme akkor is be volt még kötve attól a hatalmas ökölcsapástól, melyet Jónás öklétől az éjszakai tusában kapott; - jó ököl volt, érdemes volt, hogy egy muzulmán vitéz megszorítsa.

- Üdvözöllek Jónás bég. Nagyon örülök, hogy Damaszkuszból elsökni nem engedtelek. Egy ütést kaptam tőled, a mi nagyon jó volt. Ezt szeretném megszolgálni. Azzal szeretném megszolgálni, hogy téged Damaszkuszba ismét visszavigyelek; s szökevény társadat, ki megmenekült, számodra visszakerítsem. Te ismered Damaszkusz titkos bejáratait, tudod, hol legalkalmasabbak a bástyák a megostromlásra; parancsolj velem, veled fogok menni, s úgy harcolok melletted, mikor kívánni fogod, mintha saját két kezéd volnék.

Jónás bég visszaszorítá a szaraczén kezét.

Ez valóban nagy veszély volt Damaszkuszra! Két ilyen kéz egymást szorítása.

Mert ha Jónás bégnek volt akarata az ostromolt város gyöngéit elárulni, Derárnak volt merészsége azokat ellenségvesztére fordítani.

Épen így esett el Damaszkusz ostroma előtt Bosra, épen így árulta el városa titkos földalatti kijáratát Románus, épen így vezette Derár vakmerő száz vitézét a sötétségen keresztül a város falai mögé, s az éjszakai roham után épen így esküdte el magától régi hitét, a béke és szeretet vallását az egybegyült arab vezérek s egész fogolylyá esett hitsorsosainak közönsége előtt, miként Jónás bég, ki vitéz volt, és áruló lett, hittagadó lett és esküdt:

„Én - Jónás bég - lemondok a közösségről veletek, mind ezen mind a más világon. Én megtagadom őt, ki keresztre feszítették, és mindenkit, a ki őt imádja. És választom Allaht az én urammá, az Izlámot az én vallásommá, Mekkát az én templommá, a muzulmánokat testvéreimmé s Mohammedet az én prófétámmá; ki elküldetett, hogy bennünket az igaz ösvényre térítsen, s az igaz hitet azoknak daczára fölemelje, kik az Istenen kívül bálványokat imádnak!!!”

És mind ezt egy halavány hölgy két szép szeméért.

A mint Damaszkusz kormányzója megtudta Jónás lovag hittagadását, átlátta, hogy a bosrai végzet közeleg a földalatt a város ellen. A renegát a leggonoszabb ellenség, mert a renegát a megtagadott testvérek titkait ismeri.

E végzetet meg kelle előzni.

Azon éjjel, hogy Jónás bég Damaszkusz kapui előtt nyílt téren avattaték fel szaraczénnak, ünnepélyes mosódás szertartásával, Tamás vezér kivilágíttatá a várost; a tornyokat, a templomok kupoláit színes bengáli fény ragyogtatá, s a város Kaizán kapuja fölött egy óriás kereszt volt emelve, mely körül a püspök és az egész papság diszruhában énekelték a szent zsolosmákat.

Ekkor kinyíttatá a kapukat Tamás vezér és görög harcosai élén a város éjféli világítása mellett kirohant az ellenségre.

A szaraczen had készen várta a rohamot, egyenlő vitézség mérközött egymással a sikon; kardnak kard felelt meg, s egyik félnek sem volt oka magát a másik előtt szégyenleni.

Tamás vezér hirhedett ijász volt; maga és paripája pikkelypánczéllal fedve, a csata legnagyobb hevében ott nyargalt, s jaj volt a szaraczen vitéznek, ki lőtávolába jutott; azt nem védte meg izmos karja, hősi merészsége; a görög vezér nyila messziről átszegezte. Ha óriás volt is, egy vékony nyilvessző elég volt alá paripának, hogy elvigye a holtak országába.

A csatazaj, a tombolás közepett, a Kaizán kapu fölötti keresztnél egyre hangzott a szent férfiak, a szent szűzek éneke, buzdításul a hiveknek, ijesztésül az ellenségnek.

Igy tartott a csata másnap délig.

Délben Kaled új csapatokat rendelt Tamás ellen; de Jónást nem engedte a harczba vegyülni. Tudta jól, hogy azt az egy embert várja mindenki, s ha száz élete volna, száz nyíl volna számára, mely egyszerre kioltja. Rá más küldetés várt.

Az új hadcsapatnak Abán volt vezére. F fiatal deli hős; csak egy asszonyt ismert még: nejét, a szép Almedát, a leghivebb, a legbátrabb asszonyt. - Almeda a „szent harcz” minden csatájában ott lovagolt férje oldalán s ha jó vitéz volt az a dárдавetésben, Almeda sem volt rosszabb a nyillövésben.

Ők egyenesen Tamás vezérre rohantak.

Abán ezüst pánczélt viselt, ezüst sisakot, lecsüngő lánczokkal. Épen csak egy helyen volt sebezhető: torkánál, a hol a pánczél végződött.

Egy nyíl épen torkán szegezte által. - Abán halva bukott le lováról.

Almeda látta a nyillövőt; felemelte férje holttestét, kivitte a harcz tombolásából; sátorában megmosta, felöltözteté; azután megcsókolta, megölelé, egy köny, egy sohajtás nélkül:

„Te boldog vagy, oh én drágám! Te már istenedhez tértél, ki bennünket egyesített, s aztán ismét elválasztott. De én megboszullak téged, hogy érdemes legyek odajutni, a hova te elmentél!”

S azzal visszament a csatába. Az első nyilat íjjára fekteté, s a zászló tartó karját lőtte vele keresztül, ki Tamás vezér mellett a lobogót hordta. A zászló aláhanyatlott.

Akkor a másik nyilat röpité utnak, s az Tamás vezér szemét ütötte ki.

Egy nagy jajkiáltás zendült fel a damaskusiak harczsorában, midőn zászló és vezér egymásután leomlott. De percz múlva ismét fölemelkedék mindkettő. Tamás vezér bekötteté kilőtt szemét s maga emelte fel a zászlót; s így sebesülten végső erőfeszítéssel rácsapva az ellenre, visszaüzte azt, míg Kaled tartalékjai előjöttek. Csak az est vetett véget a csatának.

Az éjféltől estig tartott dühös harcz után az arab vitézek aludni mentek. Bizton hiheték, hogy a visszavert ellen, a kifáradt keresztyén, a sebesült hadvezér, szintén örülnek az éjszakának, mely sebeket hegeszteni, ernyedte izmokat fölüdíteni jó. Alusznak azok is.

De azok nem aludtak.

Az előálom idejében, mikor minden élő halott, megkondult a harang; s egyszerre mint a felhőtlen zivatar, rohant elő a görög sereg az alvó szaraczenokra.

Most nem várták őket kész hadsorok, mint a múlt éjjel, most nem állt pánczél pánczél ellen, lovas lovas ellen; álmaikból felugráló félmeztelen alakok kapkodtak elszórt fegyvereik után, s gyalog maradt vitézek kerültek a görög pánczél-lovak patkói alá; a kaszás harczszekerek odarohantak a vezértelen hadgomolyok közé, s a két élű pallos nem harczolt, hanem aratott közöttük.

A hadi csel kárhozatos volt a szaraczenokra nézve. Legjobb vitézeik védtelen hullottak el a mészárlásban; Tamás vezér kegyetlen árt vett elvesztett szeméért, ezrek friss vére fizetett meg érte.

„Oh Allah! ki soha nem alszol! kiálta Kaled kétségbeesetten, ne hagyd el álmodban meglepett szolgálodat!” Csak egy gyapot-kaftán volt rajta, csak egy kard volt a kezében, úgy rohant nyergeletlen lovon oda, hol legnagyobb volt az öldöklés. Nem volt vele több, mint vagy négyszáz lovas.

Hanem a maroknyi had csodatettei, az isten-kardjának legyőzhetlen harca megállítá Tamás vezér rohamát, s míg e kis csoport az egész haddal elfogadá a csatát, az alatt a bölcs Abu Obeidah rendbeszedé a szétzavart hadsorokat; az őrvongó Derár oldalt furta magát a kitörők hadoszlopába, s félóra múlva megfordult a hadszerencse. Mire a gönczöl az égen elérte a láthatárt, Tamás vezér serege is vissza volt verve Damaszkusz bástyái mögé, csak a követőgépek a falakon feleseltek még az üldöző szaraczenokkal.

A meghiusult kísérlet utolsó erőfeszítése volt Damaszkusznak, Tamás vezér vert hadaival a balsors ítélete tért vissza a kapukon. Hosszu védelemre kevés volt már az élelmi szer, gyors diadalra a férfi erő.

Tamás vezér tudhatá, hogy elvesztegetni való nap sincs hátra többé; az áruló Jónás, ki testvéreit meztagsá, el is fogja adni őket. Ő védte legerősebben a város falait, ő tudja, hol leggyöngébbek azok?

Következő éjjel száz választott küldötte a városnak, élén a papsággal, teljes ornatusban, lépett ki a kapun, s ment ünnepélyes rendben, az urnapi lámpások világa mellett a szaraczenok táboráig.

Midőn a szabad ég alatt voltak, a püspök egy rövid imát mondott társai előtt; utolsót; melyet keresztyén püspök e helyen Istenhez emelt. E végima azért szólt, hogy lágyítsa meg az Úr a kegyetlen ellenség szívét.

Az Úr! A mindenható Úr! A világszellem, ki küld harczot és háborút a béke és öröm országaira, és az ő bölcs lelke tudja azt, hogy miért? Teheti-e, hogy saját kardját, az „Isten kardját,” Kaledet, kit maga vert aczéllá, és tűzben megedzett, és vérben megfestett, hajlékonynyá, olvadóvá tegye, kit könyörgés meghajt, köny megolvaszt?

Az Úr tehette azt.

Midőn a küldöttek megjelentek az arab táborban, Kaled, az Isten kardja, nem volt sehol. Nem találták, titokban ment el, senkinek sem mondta, hová? és vele együtt eltűnt Jónás, a renegát, Derár, a böszült és Almeda, a bosszuálló özvegy; mind azok, a kik a damaskusi keresztyének halálára esküdtek, a kiket boszu, szerelemföltés, dicsszomj, sötét gyász kérlelhetetlenné tett, a

kik vért szomjaztak; mint egy lehelletre el voltak tüntetve az arab táborból, és hirt sem tudott róluk mondani senki.

Ott maradt pedig helyökben a kegyes Abu Obeidah, a második fővezér, ki csak azért járt Kaleddel, hogy a mi sebeket az Isten kardja üt, azokat bekötözgesse.

Midőn az örök tudatták a püspökkel, hogy Kaled nincs jelen, s helyette Abu Obeidah, a vele egyrangú vezér sátorába vezették őket, a püspök égre sohajta: „meghallgattatánk.”

És valóban meghallgattatának.

„Mi kívánságtok van keresztyének?” Kérdé az ősz Abu Obeidah a püspököt, és az is olyan ősz ember volt, mint ő.

„Kivánságunk az, hogy Isten végzése beteljesüljön rajtunk. Ő végezte, hogy Damaszkusz kezetekbe essék; mi nem tarthatjuk fel súlyos újjának intését. Legyen a tietek.”

„Allah oltalmazza a meghódoltakat! Mit kívántok tőlünk?”

„A mit adni akarsz.”

„Itt a pergamen. Az irnok jegyezze fel. Ha nem fog tetszeni a mit mondok, ints fejeddel tagadólag s mást iratok oda.”

A püspök helybenhagyólag inte.

„Tehát - e percztől fogva Damaszkusz népe és az ostromló sereg között, minden harc megszűnik.”

A püspök helyben hagyta.

„A Kaizán kapu megnyitvatik a szent hadak előtt, s annak őrizetét muzulmán őrség veszi át.” - „A keresztyén lakosok, kik Damaszkuszban laknak, hitüket megtartják, és senki abban őket meg nem háborítja; mindenkinek háza és földje az övé marad, és attól a Kalifán kívül senkinek semmiféle adót, sarcot és harácsot nem fizet.”

A püspök helyeslően inte.

„Hét templomukat szabadon használhatják.”

A püspök szemei megteltek könnyel.

„A kik pedig nem akarnák magukat a Kalifa hatalmának alávetni s készebbek lennének házaikat, hazájukat elhagyni s választani a bujdosást és tisztességes szegénységet inkább, hogy sem a megaláztatást és nem tudnának élni a diadalmas ellenség orczája előtt, azoknak szabad elvonulás engedtetik.”

A püspök zokogott. Hisz ő is egy volt azok közül.

„Fegyverükkel, lovaikkal, zászlóikkal együtt.”

Ez több volt, mint a mennyit reményleni mertek.

„Vagyonukból pedig annyit vigyenek magukkal, a mennyit elvinni bírnak.”

A küldöttek kezeit csókolák az ősz ellenségnek.

„Meg vagytok-e föltételeimmel elégedve?”

„Kivánhattunk volna-e többet?”

„Ugy erősítsük meg a szerződést, neveink aláírásával és pecsétjeinkkel.”

A meghódolási okmányt ott rögtön aláírta mind a két fél; le is pecsétlék, egyik példányt a görögök, másikat a szaraczenok tették el.

„És most váltsunk kezeseket a szerződés biztosítására, hogy egyikünk sem fogja azt megtörni. Ki marad itt közületek túsúl?”

„Én magam leszek az” - szólt az ősz püspök.

„Ha te magad, úgy én is magam;” - felelt rá Abu Obeidah, s míg a püspök három paptársával a vezér sátorában maradt, addig Abu Obeidah három imám kíséretében a damaskusi küldöttekkel személyesen vonult be a városba, a béke olajágát vivén kezében.

Hová lett azalatt Kaled, míg a békealku megtörtént? Hova lett Isten kardja a földszinéről, míg az éj titokban megnövelte a béke olajágát?

Kaled valóban a föld alatt volt akkor és vele együtt a keresztyének legfélelmesebb ellenségei, mint Derár és Jónás, a hitehagyott.

Jónás fölfedezé előttük a földalatti titkos alagutat, mely a sánczok alatt az órtony pinczeboltjáig vezet; néhány száz szaraczen, a legvakmerőbbekből válogatva, csupán karddal fegyverkezetten, áthatolt a földalatti setétségben s az éj csendjében a föld alól megrohanta az alvó öröket a toronyban, legyilkolá a mi utját állta, s azután kinyitá a kaput, künn a sáncz alatt lesben álló szaraczenok csapatjai előtt.

A városban a kifáradás, elcsüggedés nyugalma fedett be minden házat. Tudta már mindenki, hogy több harczra nincsen remény; a védő sereg feladást ajánl az ostromlónak s a vitézek nem virrasztottak fegyvereik mellett többé. A balistáriusok ott aludtak a katapulták mellett; s a harczos polgár, ki ellenségijesztőnek magát és feleségét is férfinak öltöztetve, állt ki a falakra, a békehir után haza ment, levetkőzött s lett feleségestül együtt asszony.

E lankadt álm közepette rohanta meg Damaszkusz utczáit Kaled és vérszomju csapatjai.

Az első riadatra futó népséggel teltek meg az utcák; öltözetlen fegyvertelen alakok rohantak a piacz felé, a rémületet hordva magukkal a még fegyverben álló görög csapatok közé.

A betóduló arab seregnek nem állott ellent senki. A kinek ölni volt kedve, ölhetett; a ki rabolni akart, rabolhatott; a gyujtogatást halaszthatták utoljára.

Jónás bég a kolostornak vezette Kaled harczosait.

A rémület, mely a népséget utjokba torlasztá, a vak kétségbeesés, melylyel a fegyvertelen alakok utjokba veték magukat, hogy meztelen testükkel tartsanak gátot a fegyveres rohamnak; néhány elszánt férfi dühös küzdelme az utcák szögletein, kiket tagonkint kellett szétdarabolni; az anyák örült sikoltozása, kik a lovagok kengyelébe kapaszkodtak, tanusítá, hogy Jónás bég jó uton vezeti őket. A kolostor a város kincstára. Ott van arany és drágakő felhalmozva, és a mi legdrágább, legaranyabb, ott vannak a város hajadonai, szépei, szüzei, - ott van Eudocia is.

Hogy a kolostor birtokáért kétségbeesett küzdelem fog vívatni, arra előre készen lehettek. Mindenkinek mindene az.

Jónás úgy gázolt saját honfitársai vérében, mintha az csak olcsó iszap volna. Akárhányat ismert személy szerint azon fedetlen fők közül, miket kardjával ketté hasított, s nem egy, kit utjában átdöfött, kiáltá nevéen, midőn haldokló kezével kardját megkapta közepén. Jónás nem érzett irgalmat irántuk. Lelkét csak Eudocia képe tölté be, és az őrzöngő szerelem; angyal, ki megbukott s lett belőle daemon.

Kaled nem bírta utólréni az előlrohanót. Derár nem tudott vele lépést tartani. Mindig előtte járt az egész rohamcsapatnak egy dárdavetéssel; ő tört utat valamennyi előtt; ő szegezte az ártó vasat mindig mélyebben, mélyebben hazája szívébe, míg a kard hegye elvégre a templom ajtajában állt meg.

Mindenki elhullt, aki a kolostorajtót Jónás ellen védni merte, ifjak, öreg emberek, régi ismerősök, fegyvertársak egymásután elestek csapásai alatt. Átok volt kardján. Minden ütése talált.

Jónás ittas volt honfiai véréből. - Örjögött.

- És ha Isten egy arkangyalát küldené is ez ajtó védelmére, berontanám azt! kiáltá kevély dühvel s megragadva vas kezével az ajtó kilincset, megrázta azt, kiszakítá záraiból és belökte.

És akkor megdöbbenve tántorodott vissza a küszöbről.

Nem Isten arkangyala állt előtte, hanem csak Abu Obeidah, a nagyvezér.

- Vakmerő! kiáltá rá az ősz hadvezér; mint merészeltél fegyverrel törni egy városra, mely magát Alláh prófétáinak oltalma alá helyezte? Fejedre szálljon a vér, a mit béke éjszakáján ontottál és süllyedj el abban.

Mintha harci buzogánnyal sujtottak volna Jónás bég fejére, úgy roskadt meg térde e szavak alatt. Ott lebukott, elszédülve a templom küszöbén.

Benn a kolostorban nyolczszáz ötven szüz ájtatos zsolosmája hangzott, mint tulvilágról jövő zengzet, mely bocsánatot kér az égtől a föld rémeiért.

Most érkezett meg oda Kaled.

Vér folyott kardján, könyökén, s vért okádott még szája is, midőn Abu Obeidaht megpillantá, ki az aláírt szerződést felmutatta előtte.

- Nincs irgalom Allah ellenségeinek! ordítá tajtékozó dühében, halál mindenkire, a kiben vér van!

- Csendesülj Kaled, szólt az ősz vezértárs. A vérontásnak órái elmúltak. Béke van. Allah ingyen adta kezünkbe a várost, s az igazhivőket fölmenté a harcz fáradalmaiktól.

- Nem igaz, nem igaz! dühöngé a kegyetlen. Allah nekem adta az ő vérüket. Én ostrommal foglaltam el a várost, karddal kezemben törtem be zárt kapuján.

- De én előbb jöttem be irott szerződéssel az önként megnyitott kapun.

- Ne állj elém! Mindenkit ketté vágok, a ki közém és a hitlenek közé áll!

- Vágd ketté hát legelőbb Isten nevét, ki e szerződésre írva áll! Szólt Abu Obeidah, s két kezében föltárva maga elé tartá a pergamentet, melyen legfölül arany betűkkel ragyogott Allah neve.

Kaled a granit oszlopokon verte ki kardja élet dühében, mikor ez ellentállást látta. A kolostor ajtajából tizenkét imám lépett elé egymásután, Kaledet és Abu Obeidaht körülfogva s a tóduló harcosokat hangos kiáltozással intve békére.

- Verje meg a próféta minden ártó angyalaival a csalfa görögjeidet, átkozódék az Isten kardja. A fejükre lecsapó kardnak utközben így kiverni az élet! Itt békét kötnek a balkézzel, mialatt a jobb kéz torkukat szoritja. Mutasd a békeszerződést. Ha akarom, megtartom, ha nem akarom, nem tartom.

- Allah tart meg téged is, engem is, meg az ellenséget is, s ha nem akar megtartani, döglött eb lett mindegyikből. A békét én kötöttem meg, a békét te nem oldhatod fel.

- Jól van. Szólt Kaled, kardját visszataszítva hüvelyébe. Én nem harcolok hát, de próbáld feltartani az ostromlókat, kik az utczákon elszéledtek; kísértsd meg rábeszélni őket, hogy ne öljenek, ne pusztítsanak.

Már meg tettem. Szólt Abu Obeidah rendithetlen nyugalommal. A tulsó kapun át, mely nekünk az éjjel átadatott, a testőr sereg bevonult a város védelmére, s pusztítóid azóta minden uton szemközt találkoznak saját hadainkkal, a kik őket fel fogják tartóztatni.

Kaled nem akart hinni vezértársának. Azonban egy csoport delir, ki nagy zajjal jött vissza a piacról, lármázva hirdeté, hogy előbbre nem lehet hatolni, mert Abu Obeidah testőrei elálltak minden utczáat.

- Lásd Kaled, szólt nyugalommal az ősz, ha te Allah kardja vagy, én meg Allah pajzsa vagyok, s hiába volna döngetned a paizst; csak ros hangot adnál vele, de át nem lyukasztanád.

Kaled visszanyerte nyugalomát, lecsendesült; ilyenkor szokta legkegyetlenebb terveit kifőzni.

- Jer. Menjünk a kolostor udvarára; ne lássa itt tulajdon népünk viszálkodásunkat.

Azzal beléptek a nyitott kapun Kaled, Abu Obeidah és az imámok.

- Olvasd fel, kérlek, mi van a békekötésben? szólt ott vezértársának. Távol állj tőlem, s ne add kezembe, hogy én olvassam, mert meglehet, hogy összetépném, s az szégyen volna rád nézve is, rám nézve is. Olvasd. Hallgatom. Hiszem, hogy a mit kötöttél, jól csomóra van kötve. Hiszem, hogy fogát húztad a patkánynak, mielőtt nyakát eleresztetted volna. Megtörted őket, a mint illet.

Abu Obeidah olvasni kezdé a békepontokat.

Kaled dühe nőttön növekedett.

Nagyokat kaczagott minden újabb pontnál, hogy kaczagása behangzott a templomba, s zürhangot képezett az éneklő szüzek zsolosmaival.

- Még ezt is? Még szabad birtokot nekik! A hitetlenek, a lázadóknak még hét templomot, a hol Allaht káromolhassák? - Órült voltál-e Obeidah! - Éjszaka volt, álomból keltél; nem láttad mit irsz alá...

Most jött a java.

„A ki pedig nem akar a városban maradni, szabadon költözhessék, kincseivel, lovával, fegyverével.”

Kaled, mint a veszett tigris, kapott az okmány után, s még összetépné, ha a dervisek mellének nem rohannak s elől-hátul vissza nem tartóztatják.

- Allah verjen agyon, ha ezt megengedem! Te őszszakálu bolond; arczul akarsz-e köpni engemet? Vagy azt hiszed, hogy a mennykő meg hagyja magát hajigálni poronddal? Fegyverestül bocsátod el az ellenséget, kit én fegyverestül elgázoltam? Kardot, lovat, kincseket neki, még zászlót is?

Abu Obeidah nyugodtan hajtogatá össze az iratot s öve mellé dugta.

A mit irtam, megirtam; a mit megigértem, megtartom.

Az ősz hadvezért méltóságteljes magaviselete a durva harcos fölé óriási magasságba emelte, Kaled mindennapi verekedővé lett lealacsonyítva e bölcs előrelátó férfiuval szemben. Ezt ő jól érezé.

Mikor látta, hogy heveskedése semmit sem használ, csak tekintélyét rontja vele, megszűnt vezértársára dühöngeni, hanem abba az aprólékos ravaszkodásba ette be boszuját, a mit újabb nyelven kapczáskodásnak neveznek.

- Jól van hát, a mi irva van, az meg van irva. Tehát menjenek a hitetlenek; hadd menjenek ki a sikra. De az írásban az áll: fegyvert vihetnek magukkal. Tehát csak egy fegyvert vihet mindegyik: egy nyilat, ha nyilat visz; egy kardot vagy kopját, de semmiből se kettőt.

Abu Obeidah vállat vonított.

- Legyen úgy, ha neked úgy tetszik.

- S csak hadd legyenek egyszer kinn a pusztán; hadd legyenek egyszer Damaszkusz határán túl, majd az én dolgom lesz őket utolérni.

- Nagy dolgod lesz vele. Ha türelmed eltartott volna odáig, míg az utolsó pontra érek, megtudtad volna, hogy a szabadon bocsátott őrségnek általunk három napi előny engedtetik s három nap előtt üldözésükre senki meg nem indulhat közülünk.

Kaled közel volt hozzá, hogy sirjon dühében.

- Igazán jól gondoskodtál róluk Obeidah. Igazán jól. Elláttad őket minden jóval. Ők sok derék igazhívó muzulmánt korán elküldtek a paradicsomba. Mohammed nem gondoskodott azoknak szerencsés utjáról jobban, mint te az ő gyilkosaikról. Hanem még egyet mondok. Írásodban az van, hogy elvihetik magukkal kincseiket. Jól van, vigyék. Aranyat, gyöngyöket, prémes ruháikat, a mennyit elbirnak; de átkozott legyen minden harapásom, ha e mellett egy falat kenyeret engedek nekik magukkal vinni; mert az nincs a szerződésben kikötve.

Kaled aljas nevetéssel kísérte ez ötletét. Abu Obeidah arcza nem változott meg.

- Csalatkozol Kaled. A próféták történetében meg van irva, hogy mikor Mohammed üldözői elől futott, egy özvegy asszony utolsó darab kenyerét adá neki a pusztában, és e darab kenyér volt a legnagyobb kincs, mely a földi jók között a prófétának adatott. Tehát a kenyér: kincs, meg van irva.

Kaled elsárgult boszujában.

- Azért mégis elfogom őket pusztítani, hörgé düh-rekedt hangon s ott hagyta Abu Obeidaht.

A szent szüzek éneke odabenn egy percz mulva Istent magasztaló, hálaadó hymnusra változott.

Damaszkusz meg volt mentve a végpusztulástól.

Damaszkusz népe meg volt mentve. A ki élni akart, élhetett s folytathatta örömeit.

Hanem azok a hősök, kik Damaszkusz falait védték, azok a nők, kiknek férjei Damaszkusz védelmében elestek, azok a szüzek, kik Istennel jegyzék el ifjuságukat, inkább választák a szabad nyomort, mint a rabszolga nyugalmat.

A város alatti mezőn összegyültek Tamás vezér egyetlen zászlója alá hű harcosai, a papok, az előkelő polgárok, nők, gyermekek és a zárdák szüzei, kik vele akartak kiköltözni.

Abu Obeidah testőrsége képezett közöttük és a többi szaraczén sereg közt válaszfalat, midőn lovaikra ülve szent énekszó mellett vettek bucsút a szép Fáfár pálmaligetes partjaitól.

A hitehagyott látta őket maga előtt elhaladni, látta a büszke, megtörhetlen arcokat bátran szeme közé tekinteni s a legyőzöttek látásán remegett.

Következett a zárdaszüzek hosszú sora, kik fehér ruhában, pálmaággal kezükben ültek fehér öszvéreiken; - és énekeltek.

Az ének bántotta a renegát szívét, de midőn kedvese arcát meglátá a zárdaszüzek között; szenvedélye föllángolt, s elnémitá lelkeismeretének minden szavát.

- Eudocia! kiálta rá, szerelmes, szenvedélyes hangon.

A szűz nem emelé fel tekintetét az énekeskönyvből.

- Eudocia! Én vagyok itt: kedvesed.

A szűz elhaladt előtte, a nélkül, hogy rátekintett volna.

A hitehagyott arcát elborította a könny. A bánat és düh vére volt e könny.

A díjat, melyért hitét megtagadta, a jutalmat, melyért hazáját elárulá, a szerető leányt, kiért honfitársai vérében gázolt, most a győzelem perczében látja maga előtt eltűnni, mint egy álmoképet, melynek azt mondjuk: megfogtalak, s felébredünk rá.

Kaled látta, hogy bajnoka könyezik.

- Te sírsz, monda neki. Csak sirj. Az nagyon jó nekem.

A menekülők éneke még vissza-visszahangzott; Jónás bég a vár bástyáiról nézte, míg beláthatta őket, s mikor már nem láthatott belőlük mást, mint az utánuk keletkező port, még azt is sokáig elnézte - és a könny nem száradt fel szemében.

- Csak te sirj. Az nagyon jó. Mondá Kaled, ki vele a bástyán találkozott.

Másnap is ott találta Kaled Jónás béget a bástyán, a mint könnyes szemekkel nézett azon tájra, merre kedvese előle eltűnt.

- Még ma is sírhatsz; - mondá Kaled.

Harmadnap is azt mondá Kaled elbúsult bajtársának, hogy keseregni jó; negyednap hajnalban azután riadót fuvatott s kijelenté Abu Obeidahnak, hogy a menekülőket üldözni fogja négyezer lovassal.

Az ősz vezér fejét csóválta.

- Nem vagy gyermek, Kaled, hogy képzeleted után lovagolj, s a napot akard elfogni, mikor a föld szélén feljön. Tudod, hogy három napi földdel előztek meg a menekülők, s ha te jól futsz utánok, ők is jól futnak előtted. Utoléred őket lehetetlen. De még nyomukba is találnod kétséges. A Libanon erdőnél elveszted a nyomot, és csatangolhatsz bizonytalanra s ha elvégre rájuk találsz, azok egy ellenséges városba beveszik magukat, s te nézheted annak a kapuit kívülről, s örülhetsz, ha a mindenünnen ellened zendülő ellenség közül valahogyan kiszabadulhattál.

- Ne legyen arra gondod. Feleld Kaled: a mit megmondtam, megmondtam; a mit megígértem, azt megtartom. Te megígérted a hitetleneknek, hogy megszabadítod őket; megtartottad, megszabadítád; de én is megígértem, hogy kiirtom őket; én is szavamnak állok.

Azzal Derár béget hivatá.

- Menj, válasz ki négyezeret lovasaink közül; a kiket legmerészebbeknek ismersz, a kik a legmerészebbek a viadalban, legkitartóbbak a futásban, legtürelmesebbek az éhségben. Mindegyik hozzon magával egy kardot, egy lándzsát és egy zsák borsót, a mivel az uton fog élni. Én magam is veletek megyek, mint közvitéz; ezuttal Jónás bég lesz a csapat parancsnoka. A menekültek után megyünk.

Derár is fejét csóválta. Még Derár is.

- Kétkedel tán?

- Ez lehetetlen!
- Te is azt mondod, hogy lehetetlen?
- Ezóta a görögök a tengerparton járnak.
- A tengerben is üldözni fogjuk őket.
- Lóháton?
- Lóháton. Küldd hozzám Jónást.

Jónás bég is megjelent a vezérek tanácskozmányán.

- Jónás bég! Néztél-e ma is azon hely felé, a hol az ég és a puszta összeolvad?
- Néztem.
- Láttad-e még ma is azt az arcot, a mi előtted eltűnt s még is előtted áll?
- Láttam.
- Három nap, három éjjel távozott az előled, utólérnéd-e még?
- Utólérném, bizonyynyal!
- Akkor ülj lovadra és vezess.

A négyezer lovas arab keresztyén ruhába volt öltözve, mint szoktak jámbor karavánok messziről nagy csoportban eljárni távol pusztákban lakó csudatevő remetekhez.

Kaled megváratta, míg a napóra árnyéka azt a percet mutatja, melyben a görög várórség három nap előtt utnak indult.

Mikor a percz eltelt; ekkor azt mondá Jónásnak.

- És most fuvasd meg a trombitát, s a mig őket utól nem érjük, te parancsolj velünk, te mondd hová, merre menjünk, mikor pihenjünk, mikor harcoljunk?

Egy óra mulva a puszták por fellege elnyelte az üldöző csapatot.

Az üldöző csapat csak annyit pihent utközben, a mennyit az órákból a rövid éj eltakart. Naplement után, napfelkölte előtt végezte imáját s a nyeregben étkezett.

A Libanon hegyeinél elveszett előttük a menekülők nyoma. A hegyszakadékok görgetegei, a czédrus erdők hulló levelei eltakarták a futók lábnyomait.

De Jónás ott is utánuk talált.

Az egész szaraczénhadtól megmenekülhettek a damaszkusziak, ha egy örült szerelmes nem lett volna üldözőik között, kinek kedvesét magukkal vitték.

A Libanonhegy utjait maguk a menekülők tették járhatlanokká, levágott fatörzseket, roppant kősziklákat hengerítve a mély utakba. Az arabok vergődtek, fáradtak, de nem maradtak vissza.

Pedig hát mire való volt e fáradság?

A hegylánczon túl már román hadak tanyáznak; a menekülők jó védelemre találnak ott, a láthatáron Gabola és Laodicea városok tornyai látszanak, azokban hatvanezernyi görög-román táboroz; Tamás vezért ki üldözné el odáig?

Bizonyára csak egy örült szerelmes.

- Mégis el kell őket fognunk, mondá Jónás a tétovázó araboknak, s Kaled helybenhagyta, a mit mondott. Ilyen ember kellett neki, a ki még hisz a vitézség csodáiban.

Az erdőben találtak egy favágót, attól kérdezősködtek a damaszkuszi menekvők felől.

A szerencse egy kézre játszott az arabokkal.

A keleti császár parancsa utban találta Tamás vezért, s arra utasítá, hogy rögtön változtassák meg útjuk irányát s a tenger-parthoz siessenek, ott hajókra fogják őket rakni. Nyilván attól félt a császár, hogy a menekülők látása megháborítja Antiochia védőinek bátorságát.

Tamás vezér és társai tehát még mindig a szabad ég alatt voltak.

Ez ország azonban egészen ellenség földje volt már; erős hadakkal, kerített városokkal ellátva.

Az üldözőknek úgy kellett martalékjuk után csuszamlani, mint a kigyónak; nesz nélkül, bujva saját veszedelmük elől.

Most már többet utaztak éjjel, mint nappal. Jónás helyismerete végzetes volt a menekülőkre. Éjjel viharban, felhőszakadás között vezette el Laodicea vár falai alatt a szaraczen dandárt; a villám-lobogásnál lehetett látni az őrszemeket a falakon, míg az arabok kendőket tűztek dárdáik hegyére, hogy a vas ne villogjon. Késő éjfélben egy mély völgybe jutottak, mely úgy elzárta előttük az utat, hogy a sötétben nem mehettek tovább. Itt pihenőt kelle tartani.

Kaled lefeküdt egy fa sátorernyője alá, és elaludt.

Mikor hajnal előtt a mindig éber Jónás felébreszté, haraggal fogadta a költögetést; azt mondá: rossz álom volt; azt álmodtam, hogy csatában voltunk, s kardom nem tudott sebet ütni, hajlott kezemben, mint a sás-liliomlevél. Ez rosszat jelent.

Jónás kinevette vele: „álom esős időt jelent.”

Azzal parancsot adott, hogy induljanak neki az erdős meredélynek.

Senki sem hitte már, hogy a menekvőket utolérhessék, még Kaled sem, de hatalmát átruházta Jónásra, s a mig ez azt mondta: „előre!” engedelmeskedni kellett.

A nap delelt már, mire a hegytetőre fölértek, s a mint Kaled Jónás nyomában léptetve lovával, megpillantá az előtte elterülő látványt, kezeit égre emelve ordita fel: Allah!

Gyönyörű vidék terült lábaiknál. Pompás fennsík, melynek üde rónája hajló pálmacsoportokkal volt beárnyékolva, s túl a rónán a végtelen éggel összefolyó tenger.

De a mi a leggyönyörűbb volt e látványban, ama tengerparton, a hajló pálmák alatt az üldözött damaszkusziak sátorai!

Itt telepedtek le annyi fáradságos nap törődései után magukat kipihenni. Teljes biztosságban hitték már magukat; előttük a tenger, melynek öblében a görög vitorlás gályák lebegtek, dereglyéik a partra huzva, a menekvők elfogadására készen, mihelyt a tengerdagály emelkedni kezd; hátuk mögött az erdős hegyláncz, és azontul két erősített város. Ki ne hitte volna, hogy itt e pálmák árnyékában pihenni jó?

Kaled bevárta, míg csapatai mind beérkeztek, akkor leszálltak lovaikról és imádkoztak. Minden támadást imádság előzött meg e rajongó népnél.

Akkor három felé osztá csapatát. Az előhadat bizta Jónásra; a tartalékot maga vette át. Derárra bizta, hogy a harmadik csapattal fogja el a dereglyéket.

A két első csapat egyszerre rohant elő az erdőből a gyanutlan pihenő damaszkusziakra. Azoknak egy része az első ijedelemben a dereglyékhez futott, a tengerre akarva menekülni. A dereglyék hirtelen a vízbe taszították s az apály ellenére a mély vízbe v á d o l t t a k; akkor az eszeveszett Derár, a harczok bohócza azt a merész ötletet örökíté meg, mely egyedül áll a hadak történetében; lóháton indult meg hajókat üldözni. Az arab történetírók Allah csudájáról

beszélnek, ki parancsolt a tengernek, hogy a dereglyék alól kifusson, a lovas hadnak adván martalékul a vizen evezőket. Derár lovasai nyeregből ostromlák meg a flottillát, s egyetlen járművet sem engedtek a tengerre kimenekülni. Az egy óra múlva visszatérő dagály csak a véres hullákért jöhetett már.

A második csapat, melyet Jónás bég vezetett, keményebb munkára talált. Tamás vezér és román harcosai nem értek már rá lerakott pánczélaikat felöltetni; de egyre még is volt idejük. A kétségbeesés harcaiban találjuk e szép eszme ismétlődését. Mikor a vitézek látták, hogy tulnyomó erő jő ellenük, hármas sorban kört képeztek a körbefogott nők, gyermekek és aggok körül; és akkor mindegyik hozzákapcsolta az övéről lefüggő lánczot a szomszédja övéhez; hogy egy se futhasson el, hanem ott legyen kénytelen elveszni, a hol megállt: így mint egy hármas érczöv állt a kis csapat a támadó elé.

Jónás bég azt hívé, hogy ismételheti a mit Damaszkuszban tett Abu Obeidah. Kaled teljes hatalmat adott neki. „Adjátok meg magatokat és életben maradtok!” kiálta rájuk messziről. „Átok rád, hittagadó!” kiálták azok vissza. „Adjátok ki kedvesemet!” kiálta másodsor. Most csak egy hang kiáltott vissza: „Átok rád hittagadó!” S az a hang kedveséé volt.

Ekkor vad dühvel veté magát az örült szerető honfiai lánczsorára, s első volt, ki azt áttörte. A román had kétségbeesve védte magát; mindig összébb-összébb olvadt. Csak ketten-hárman küzdtek már Eudocia körül, azokat is lefekteté az ádáz szerető karja; csak Tamás vezér egyedül állt még közöttük; az ő érczmellén is átrontott kedveséig a renegát; - ekkor maga a leány kapta fel nagybátyja elejtett kardját s maga harczolt egykori jegyese ellen; Jónás kiüté kezéből a kardot, hozzárohant, keblére ölelte a leányt: „enyém vagy! Az pedig kirántá övéből törét s saját szívébe verte. - Jónás bég ott tartá harczainak jutalmát karjai között - halottan.

A vakmerő.

III. Péter cár idejében volt egy titkos társulat Szentpétervárott; melynek címe volt: „a névtelenek.”

Egy Jelagin nevű orosz nemes házában jöttek össze, ki egyedül maga ismeré névszerint minden látogatóját, azok egymást nagyon ritka esetben.

Előkelő urak, hercegek, udvarhölgyek, gárdatisztek és kozák közkatonák; kereskedő legények, zenészek és utcai énekesek; színészek, színésznők és tudósok, papok és státus férfiak, egymástól nem ismerve, szoktak itten összegyűlni; szépség vagy ész: ez volt a jog, mely e társaságba utat nyitott akárkinek. Jelagin válogatta őket össze.

Ott mindenki tegezte egymást s csak keresztnéve volt mindenkinek: Anna, Alexandra, Katalin, Olga, Péter, Alexis, Iván, Te és te!

S mi célra gyűltek össze? - Fesztelenül mulatni.

Kiket a társadalmi előítéletes rangkülönbség egymástól végtelen távolba vetett, egymás uráivá, szolgálivá rendelt, azok itt széttépve minden korlátot, felkeresték egymást, hogy együtt mulassanak.

Meglehet, hogy a kivel az a közgranátos sakkot játszik, éppen az a tábornok, ki száz kancsukát veretne rá holnap, ha a diszszemlén parancsa nélkül előrelépne, s kivel most versenyt vív, hogy egy parasztból hogyan csináljon királynét? s az is hihető, hogy az a szép delnő, ki egy balalaika verő zenéjéhez hamis szövegű francia dalt énekel, egyike a császárnő udvarhölgyeinek, ki az utcán hintőjából fél rubelt szokott a zenésznek vetni; tán egy hercegnő, tán az udvarmesternő maga? - vagy még annál is több?

Az orosz társadalom színe és feneke, virága és gyökere mind összekerült Jelagin kastélyában s ott élvezte az egyenlőséget - a legszélesebb értelemben.

Csodálatos tünemény, hogy ez éppen Oroszországban történhetett így, a hol nemesi rangra, egyenruhára, külső pompára olyan sokat adnak, a hol az alárendelt tartozik leszállni lováról, ha előljárójával találkozik, a hol az alsóbb tiszt leteti köpönyegét, így üdvözli a felsőbb rangot, a hol a tábornok kezét csókol a pópának, s a főnemes arczaborul a cár előtt. Itt pedig együtt dalol, tánczol, elménczkedik, tréfát űz a kormányból; élczetek mond a főpapokra, nem fél és nem tiszteleg.

Talán éppen az ellentét miatt?

A rendőrségnek számtalanszor fel volt jelentve e titkos társulat létezése; annak nem is vethetni szemére, hogy lépéseket ne tett volna a följelentések nyomán; hanem a megkezdett eljárás rendesen elszivárgott a homokban s nem jutott eredményhez. A vizsgáló kiküldöttek nem találták meg a gyanus tényeket; vagy megtalálták, de ismét elszalasztották; a kiket tetten kapva befogtak, azokat szép csendben valaki ismét kieresztette; s utoljára minden írott okmány, mely idevonatkozott, megégett, elsikkadt; lepecsételt irattárak ládáiban csodamódon tiszta papirossá változott; s mikor végre egy nagy befolyású tisztviselő erélyesen hozzáfogott a névtelenek üldözéséhez, azon vette észre, hogy nagy hirtelen elküldték valami fontos megbizással külföldre, a honnan sokáig nem kerülhetett vissza.

A névtelenek társulatának igen hatalmas pártfogókkal kellett birnia.

Egy ilyen szabadelvű multság végeztével egy fiatal kozák hetman legutoljára maradt az el-távozó vendégsereg közül s mikor egyedül volt a házi gazdával, azt mondá neki:

- Te Jelagin! Láttad azt a szép asszonyt, a kivel ma este a mazurkát táncoltam?

- Láttam. Tán neked is megtetszett?

- Azt az asszonyt nekem el kell vennem feleségül.

Jelagin nagyot ütött a kozák vállára, s a szeme közé nevetett.

- Azt ugyan, Jemelján öcsém, nem veszed el feleségül.

- De elveszem; mert felfogadtam.

- De nem veszed; mert nem megy.

- Ha nem jön, viszem akarata ellen.

- Nem veheted el, mert férje van.

- Ha férje van, viszem férjestül együtt.

- Nem viheted, mert nagy palotában lakik, sok katona őrzi, és kocsin jár, fullajtárok kísérik.

- Elviszem őt, szent Györgyre esküszöm, palotástul, katonástul, hintóstul együtt.

Jelagin gunyosan nevetett.

- Jó Jemelján. Eredj haza. Aludd ki a mámorodat. Az a szép asszony - a czárné!

A hetman egy percze elsápadt, lélekzete elállt; a másik perczen szikrázó szemekkel mondá Jelaginnak.

- Azért mégis - a mit mondtam, megmondtam!

Jelagin kilökte vendégét az ajtón.

Pedig Jemelján nem volt részeg; - ha csak annak a szép asszonynak a szemétől nem.

Nehány év mult el ez idő óta: a „névtelenek” társulata feloszlott: vagy más alakot öltött, Katalin megölette férjét, a czárt, s maga tette fel a koronát fejére.

Sokan azt mondják, hogy ő ölette meg, sokan védelmezik. Mondják, hogy tudott felőle, de nem akadályozhatta meg. Mondják, hogy kényszerítve volt rá s nagy lelki küzdelmébe került, hogy elnézze, mint készítik férje számára a mérget. Mondják, hogy jól tette, úgy kellett a czárnak, gonosz ember volt, megérdemelte. Azt is mondják, hogy nem igaz, nem ölte meg Péter czárt senki, meghalt heves gyomorgyulladásban: sok pálinkát ivott. Ez utóbbit épen a halhatatlan Voltaire mondja ekép.

Akárhogyan történt, Péter czár el volt temetve; és Katalin czárnő akkor látta át, hogy a megholt férj azon halottak közé tartozik, kik nagyon nyugtalan alvók; föl-fölkelnek, kezeiket kinyújtják takarójuk alól s a róluk megfelelőket megfogják vele; egyet-egyet fordulnak a sirban s olyankor az egész föld megmozdul az odafenn levők lábai alatt.

A sok ellenmondó hir között egy volt, melyet legnehezebb volt elaltatni, s melyet legörömes-tebb hitt a nép, s melyet az emlékezetből letörölni annyi vérbe került; ez a hir az volt, hogy Péter czár se magától, se más kezétől nem halt meg, hanem most is él: helyette egy hozzá arczra hasonló ragyaverte képü közkatonát mutogattak a pompás halotti szekéren Szent-pétervárott; ő maga pedig ugyanazon katona köntösében kimenekült börtönéből, s visszatér még, trónját elfoglalni, nejét meghódítani, ellenségeit lenyakazni.

Öt ál Péter czár támadt elő egymás után a nagy Orosz-birodalom távol tartományaiban; egyik a másik után jött azzal a jelszóval, hogy „bosszu a hitszegőkre!” fellázított majd Északon, majd Délen egy tartományt, hadsereget gyűjtött; városokat foglalt, hivatalnokokat kergetett el s ujakat tett helyeikbe; mindegyik ellen hadat kelle küldenie; s ha egy le volt

verve, s kiüzve a jeges pusztákba, vagy elfogva s a legelső fára felakasztva, már a tulsó oldalon jött a másik Péter czár; az is újra lázitott, sereget gyűjtött, és riasztotta az udvart multságai közepett, s ez így ment folyvást, folyvást: a megölt férj eltemethetetlen maradt, ma itt elásták a földbe, holnap száz mérfölddel odább újra feltámadt és kiáltotta, „még élek!” - ott is megölték; - ismét kidugta fejét a föld alól: „még is élek!” - Száz élete volt!

Mikor már öt ál Péter elment azon az uton, melyen az igazit elküldték; támadt egy hatodik: ez volt a legrettentőbb, a legmerészebb valamennyi között, kinek neve örök időkre be lesz írva az orosz nép krónikáiba, iszonyu tanuságául azoknak, a kik soha sem szeretnek tanulni.

E név Pugacseff Jemelján.

Közönséges donmelléki kozáknak született, s mint katona, résztvett a porosz hadjáratban, eleinte mint porosz zsoldos, később mint a czár hive. Bender ostromakor már kozák hetman volt.

Rendkívüli testi erő, sok természeti ész és találékonyság tünteték már ki akkor is, a bekövetkezett béke azonban elzárta előle a tovább hatolhatás útját; őt is hazaküldték a Don mellé, a leszállított hadsereg több tisztével együtt. Menjenek újra mezei munkáik után látni.

Pugacseff feje azonban már akkor egészen más eszmékkel volt tele, mint hogy nyugodalmasan hozzáfogjon a sajtókészítéshez, a mitől azelőtt tiz évvel fölkellették.

A czárnőt gyűlölte - és imádta.

Gyűlölte a büszke asszonyt, kinek a minden orosz férfiak fején gázolni semmi joga nincs, és imádta a szép nőt, kinek minden joga van az orosz férfiak szívében taposni.

Az az őrvöngő gondolatja támadt, hogy ezt az asszonyt trónjáról lerántsa, - és aztán karjaiban fogja fel.

Volt neki kész terve hozzá.

Elment a tervével a Volga mentébe, ott laknak a roskolnikok; az orosz uralkodó hit ereit; az üldözött vallás vakbuzgó hivei, kiknek apáit, nagyapáit folyvást irtotta a pallos és bitófa; - csak azért, mert nem alulról fölfelé vetik magukra a keresztet, mint Moszkvában, hanem a balvállukon kezdve. Ezért érdemes két millió mindig kész ellenséget tartani a birodalom határán belül.

A roskolnikság mindig készen volt a lázadásra, csak ürügy és vállalkozó akadjon hozzá. Pugacseff ezekkel akarta megkezdeni tervét.

Hanem korán elárulták; a rendőrség kezébe jutott, s azután elvitték a kazáni börtönökbe s ott lánczraverték, hogy álmodozzék tovább.

Pugacseff egy éjjel azt álmodta, hogy letörte lábáról a nehéz vasat, keresztülásta a vastag kőfalat, leugrott a legmagasabb sánczról, keresztülusztta a sánczárkot, melynek feneke hegyes víkarókkal volt tele, s aztán neki vágott az Ural-Sorodoki laktalan pusztának, egy falat kenyér nélkül, egy jó darab ruha nélkül.

Az Uralszk pusztá egyedüli lakosai a Jakics-kozákok: Oroszország legféltelenebb néptörzse; egyikén azoknak a határoknak, a mik csak a térképen festve léteznek, de a pusztán nem ismeri azokat senki; évről évre változik az, a mint vagy egy kozák csapat rohan át egy télen a kirgizek földére s elégeti azok fakunyhóit, vagy egy kirgiz-csorda tesz más évben hasonló szolgálatot a kozáknak. Télen azért jobb a hadakozás, mert nyáron úgy is az ég alatt lakik minden ember; s nem sokat törődik a házával.

Ezek a kedves népek is a roskolnik sectához tartoznak.

Épen azelőtt kevéssel követték el azt a mulatságot, hogy az orosz udvar biztosát, Traubenberg tábornokot, ki odajött, hogy kiszabja előttük, meddig szabad nekik a Jaik vizében halászni? egész hadi pereputyjával együtt kardrahányták; s ezzel világosan bebizonyítottak hivék, hogy a kormánynak semmi köze az ő csukáikhoz.

Pugacseff épen akkor menekült oda hozzájuk, mikor az orosz lovasok fegyverein osztoztak, s tanakodtak, hogy mit tegyenek már most odább?

Egy szép tavaszi éjszakán érkezett meg a szökevény rab, hosszas kóborlás után az Ural hegység legvadonabb vidékének legnyomorultabb völgyébe, a mit Jeremina Kurizának neveznek. A nyomorult vidéknek még nyomorultabb városában, Jaiczkoiban, a legelső kozák házához bezörgetett, s megmondta neki, hogy ő szökevény.

Szivesen fogadták; - a hogy épen lehetett. Jó szóból sokat, kenyérből keveset. Maga a gazda is szegény volt; juhait elhajtották a kirgizek; egyik fia buzgó pópa volt a roskolnikok hitvallásán, azt elvitték valahova az ólombányákba; másikat elhurczolták katonának, ott elveszett, a harmadikat felakasztották, mert lázadásba keveredett; az öreg Kocsenikoff maga maradt otthon, fiak nélkül, család nélkül.

Pugacseff végig hallgatta öreg házi gazdája panaszait, s azt mondta rá, hogy ezen segíteni lehet.

- Ki támasztja fel nekem megölt fiaimat? szólt az öreg elkeseredetten.

- Az, a ki maga is feltámad, hogy öljön.

- Ki lenne az?

- A csár.

- A megölt csár? kérdé elbámulva a vén harcos.

- Még csak hatszor ölték meg, s most is eleven. Az egész uton, a hol csak emberrel találkoztam, mind azt kérdezte tőlem, igaz-e, hogy a csár nem halt meg; hanem börtönéből megmenekült? Én azt feleltem nekik: igaz. Épen ide vette útját, s nem sokára meg fog közöttünk jelenni.

- Azt mondtad? De hát hogy jönne ide a csár?

- Már itt is van.

- Hol van?

- Én vagyok az.

- Jól van, jól van; szólt az öreg roskolnik; értem, hogy mit akarsz velem. Ott leszek, ha akarod. Nekem mindegy, csak legyen valaki, a ki vezessen. De ki fogja elhinni, hogy te vagy a csár? százan meg százan látták őt színről színre, mindenki tudja, hogy Péter arcza szörnyü himlőhelyes volt, a tied pedig sima.

- Azon segíthetünk; nem halt meg e napokban valaki fekete himlőben ezen a tájon?

- Mindennap. Ezelőtt két nappal halt meg saját utolsó béresem.

- Jó, tehát belefekszem annak az ágyába, s felkelek belőle, mint Péter csár.

És megtette, a mit kimondott. A ragályos ágyába lefeküdt, két nap mulva kiütött rajta a fekete himlő, s hat hét mulva oly éktelen arczczal kelt elő, mint minőnek magát a szerencsétlen czárt látták.

Kocsenikoff átlátta, hogy az az ember, a ki ily borzasztóan mer játszani a halállal, nem játszani jött ide.

Olyan ország ez, a hol tiz ember közül kilencnek van valami késő időkre eltett boszuja.

Kocsenikoff az első tiz ember közül, a kivel tervét közölte, kilenczet talált, a ki életre-halálra elszánta magát a legnyaktörőbb merényre. Hanem a tizedik áruló volt. Az fölfedezte az örjöngő összeesküvést Jaiczközi város parancsnokának, Simonoff ezredesnek. A parancsnok rögtön elfogatta Kocsenikoffot; hanem Pugacseff, az elfogatására rendelt kozák lován megmenekült, még pedig úgy, hogy a kozákot is magával vitte; felkapott a háta mögé a nyeregbe, átnyalábolta, megsarkantyúzta a lovát, s elvágatott vele az erdőbe.

A história feljegyzé az utókor számára a kozák nevét, kit Pugacseff lovastul együtt elragadt. Cs i k á nak hitták a jámbort.

Ez történt september 15-én.

Két nap mulva Pugacseff visszajött az erdőből Jaiczközi városa alá.

Már akkor volt saját lova, nyusztprémes skárlát bekecse, és háromszáz lovas vitéze.

A város alá érve, megfuvatta a trombitát, s felszólítá Simonoff ezredest, hogy adja fel magát és a várost, s jöjjön kezet csókolni az ő törvényes urának, III. Péter czárnak.

Simonoff ötezer lovas kozákkal és nyolczszáz muszka sorkatonával vonult ki a lázadó elé. Pugacseff egy percz alatt körül volt fogva.

Akkor elővont kebléből egy függő pecsétes levelet, s az ellenséges tábor közepette harsány hangon olvasá fel azt a kiáltványt, melyben III. Péter czár hű kozákjait felhivja, hogy trónját visszanyerni, a bitorlókat elűzni segítsenek, halállal fenyegetve az árulókat, a kik parancsának ellenszegülnek.

Erre fölzendült a kozákhad; a kiáltás szájról szájra terjedt: „a czár él, ott van a czár!” A tisztek hasztalan iparkodtak katonáikat elcsendesíteni, azok egymás közt kezdtek el harcolni; a zavar késő estig tartott, s estére az lett a vége, hogy nem Simonoff fogta el Pugacseffet, hanem az fogta el annak tizenegy tisztjét, s midőn visszavonult a térről, háromszáz embere nyolczszázra szaporodott. Nagy bajjal bírta az ezredes a többit visszaterelni a városba.

Pugacseff éjszakára a város alatt táborozott egy urasági kertben, s annak a fáira a tizenegy elfogott tisztet felakasztatá.

Ellenfele annyira meg volt rettenve, hogy nem merte őt megtámadni, hanem oda várta sánczai alá, ágyui torkába.

A vakmerő még sem volt egészen olyan örült, hogy azt tegye. Neki több sikerre, könnyü harcra, ágyúkra volt szüksége.

Megindult az apró városok ellen, miket a kormány bölcsesége a Jaik mentében építettett a kozákok félelmére.

A roskolnikok mindenütt örjöngő lelkesüléssel fogadták az álczárt, ki a moszkvai papok uralmát megalázni halottaiból feltámadt, s az uralkodó hit helyébe az üldözöttet fogja fel-emelni.

Harmadnap már ezerötszáz harczos kísérté a harczba.

Ileczka erőde volt az első, mely alá megérkezett, Jaiczkóitól hetven verstnyi távolban. Nyílt kapuval és énekszóval fogadták, az őrség csatlakozott hozzá. Itt már ágyukat és löszert is kapott s azokkal folytathatá hadjáratát.

Következett Kaziznája erőd. Ez nem adta fel magát; hanem bátor védelemhez kezdett. Pugacseff kénytelen volt ostromolni. Az ostrom hevében átkiabáltak a lázadó kozákok a várbeliekhez, s egyszer csak azok is az őrsereg ellen fordíták fegyvereiket; a ki még ellenállt, felkonczolták, az ezredest foglyul hurczolták Pugacseff elé.

Pugacseff senkinek sem irgalmazott, a ki hosszú haját viselt. Ez divat volt akkor az orosz katonatiszteknel. Ezért a divatért az álczár felakasztott minden tisztet, a ki kezébe került.

Innen, ágyúkkal ellátva Nisnája Oszernája erőd ellen fordult; azt is rövid roham után bevette. A kit meg nem ölt, az vele ment tovább.

Most már négyezer embere volt, meg merete támadni a Talitsevai erődöt, a mit két hős, Bilof és Jelagin védelmeztek. Az orosz fegyelem erősen állt a lázadók dühével szemben, s tán itt legyőzik Pugacseffet, ha a várban meg nem gyuladnak a szénaraktárak. A tűz jött segélyére a lázadónak. Bilof és Jelagin, várukból kipörkölvé, a síkra szorultak ki s ott összekonczolák őket.

Mikor Nisnája Oszernáját bevette az álczár, a piacon egy csodaszép fiatal hölgy veté magát lábaihoz.

- Kegyelmet, én uram!

A hölgy igen szép volt s egészen a győztes hatalmában. Könyei, felindulása még csábitóbbá tették.

- Kinek kérsz kegyelmet?

- A férjemnek, ki ellened harczolva, megsebesült.

- Hogy híjják férjedet?

- Chaloff őrnagy, e vár volt parancsnoka.

Egy nemeslelkű hős azt tette volna, hogy szabadon bocsássa mind a kettőt: legyenek boldogok, szeressék egymást: egy közönséges ember azt tette volna, hogy felakasztassa a férjet, s megtartsa szeretőnek az asszonyt: - Pugacseff megölette mind a kettőt.

Nagyon jól tudta, hogy vannak sokan, a kik emlékeznek rá, hogy III. Péter czár nem találta örömét asszony szerelmében. Az iszonyatig hű maradt felvett álarczához.

A lázadásnak szárnyai voltak. Talicseva után következett Csernojecsinszkaja, a honnan a várparancsnok a lázadó vezér közeledtére megfutott, kapitányára bizva a védelmet.

Nilsajeff kapitány egy lövés nélkül feladta a várat; Pugacseff egy „köszönöm” szó nélkül felakasztatta a kapitányt. Nem hitt az áttérő tisztokban; csak a közkatonát tartá meg, annak is lenyiratta a haját, hogy ha szökni talál, s ismét kézre kerül, ráismerhessen.

A következő reggelen megadta magát a lázadóknak az utolsó erőd, Precsisztenszka, mely még az ország fővárosa, Orenburg előtt van; s estére az álczár Orenburg falai előtt állt, harmincz ágyuval és csatakész hadsereggel.

És mindez - tizenöt nap alatt történt.

Kocsenikoff lovász legénye attól az órától számított két hét alatt, hogy az elfogatására kiküldött kozákot magával ragadta, hat várat foglalt el, egy hadsereget semmivé tett, s egy másikat előteremtett, s a tartomány fővárosát ostrom alá vette.

Az orosz birodalom városait nagy távolság választja el egymástól; a mig Szentpétervárt határoznak, azalatt Pugacseff marquis a félbirodalmat elfoglalhatja.

Maga Katalin nevezte el a lázadót Pugacseff marquisnak, s nagyon sokat tréfált udvari köreiből a sajtószerű férj felett, ki nejét, a császárt visszavívni készül.

A menyegzői ágy készen is várta: - a vérpad.

Orenburg kormányzója, Reinsburg, még Pugacseff közeledtének hírére eléje küldé hadserege egy részével Bilof ezredet, hogy a lázadót támadja meg.

Az el is indult a vadászatra, de úgy járt, mint sok oroszánvadász; az üldözött vad ette meg őt; egész sergéből egy ember sem tért vissza Orenburgba.

Helyette Pugacseff serege jelent meg a várkapunál.

Reinsburg nem akarta bevárni az ostromot; legbiztosabb seregeit kiküldé Naumoff őrnagy vezetésével a lázadók megtámadására.

Az álczár engedte őket közelíteni egész a hegy oldaláig, mely Orenburg fölött uralkodik, s ott rejtett ágyutelepeiből oly pusztító tüzelést kezdett ellenük, hogy az oroszok véres fejjel kényszerültek a várba visszamenekülni.

Pugacseff aztán leszállt a síkra, s táborot ütött a város előtt.

A két ellenség azzal hozzáfogott, hogy melyik bírja a másikkal a várakozást előbb meguntatni? Pugacseff kinn volt a havon. Októberben Oroszország síkjain már nem zöldül a fű; sátorok helyett fenyőgalyakból csináltak kunyhókat. Az ostromlottaknak pedig nem volt mit enni. Az egyiket a fagy, a másikat az éhség ostromolta.

Utoljára is az éhség volt a legtürelmetlenebb.

Naumoff újra kitört a várból s ezúttal gondja volt rá, hogy a magaslatokat, a mikről a minap őt lövöldözték össze, most ő foglalja el. Sikerült neki, útegei rombolva dúltak a zendülők soraiban, hanem egyszerre Pugacseff megfordította a csatarendet, kozákjaival megtámadtatta az ellenfél lovasságát. Az megfutott: a győzelem kiesett Naumoff kezéből; kénytelen volt ágyúival együtt maga is menekülni; karddal kezében törve utat a kozákok sorain keresztül.

Ekkor kezdett Pugacseff is az ostromhoz; negyvennyolcz ágyúja volt már, azokkal elkezdé a falakat lövetni. November 9-ig folyvást tüzeltek, akkor rohamra vezénylé csapatait. A roham nem sikerült, az orosz hősién védte magát.

Pugacseffnek rá kellett szánnia magát, hogy az orosz téli éjszakák hideg csillagos ege alatt folytassa azt a munkát, a mit elkezdett; ellensége kiéheztetését.

Köröskörül hótól fehér volt már róna és bércz, a zuzmarától fehérek az erdők, mintha ezüstműből volnának, a hosszú éjszakákon át a hóvilág és az északfény derengett; s a sivatag kietlenben egy vakmerő ember álma ébren tartá az emberek ezereit; az az álom, hogy ő a minden oroszok császárnéjának férje fog lenni!

* * *

II. Katalin szenvedélyes tarokkjátszó volt. Különösen kedvelte azt a nemét az elmés mulatásnak, a mit később egy híres orosz hadvezérről csakugyan Paskevicsnak neveztek el.

E játékhoz mulhatlanul négy részvevő kell; a császárnőn kívül Daskoff hercegnő, Orloff herceg és Karr tábornok ültek a játszóasztalnál.

Ez utóbbi, kitünő jeles hadvezér volt - in petto. Mint tarokkjátszó épen ritkította párját. Mindig nyereséggel kelt föl az asztaltól. Semper victor! Még őt nem látta fizetni senki. A császárnőnek azért volt különösen kedvelt embere. Azt mondta, hogy ha egyszer sikerülne neki, csak egyetlen egy rubelt elnyerni Karrról, annak fület csináltatna s a nyakában hordozná.

Az is meglehet egyébiránt, hogy Karr tábornokot az ellenfél hibái segíték szüntelen győzelemre; a két magas hölgynek sokkal több baja volt Orloff szép szemével, mint hogy figyelmét egészen föladatának szentelhette volna, Orloff pedig annyira szerencsés volt a szerelemben, hogy nem lett volna igazság a földön, ha a játékban épen olyan szerencsétlen nem lett volna.

Egyszer úgy, mellesleg, - kártyakeverés közben, - előfordult a szó, hogy az mégis szégyen, gyalázat, hogy egy ilyen szökevény kozák, mint ez a Pugacseff, képes lehet az orosz birodalom európai negyed részét maga számára meghódítani, az orosz seregeket rendre megpiszkolni, a legderekből tiszteket gyalázatos halállal kivégezni, s most még Orenburgot ostromolja, mint valami igazi potentát.

- Pedig ismerem azt a ficzkót! jól ismerem; monda Karr, míg a fölség élt, kártyáztam is vele Oranienbaumban; - ostoba kölyök ez; valahányszor „carreau”-t hívtam, mindig „coeur”-t adott bele.

- Ugy látszik, most még rosszabb játékos, monda a czárnó, most a „coeur”-t üti „pique”-el.

Divat volt azon időkben az orosz udvarnál francia szójátékokat elejtegetni: „coeur” pedig francziául s z i v e t is jelent, „pique” pedig d ö f é s t .

- Igen, mert hadvezéreink tehetlenek! Volnék csak én ott.

- Ugyan legyen olyan jó: menjen oda; monda gúnyosan Orloff.

- Ha ő felsége parancsolni fogja, készen vagyok rá.

- Ah, a tarokkpartie csorbát szenvedne ön miatt, monda tréfásan Katalin.

- Hiszen azalatt vadászatokat tarthatunk Pétershoffban; vigasztalá a czárnót Orloff.

S ez nagyon kedves czélzás volt Katalinra nézve. Petershoffban élte ő legvidámabb napjait. Ott ismeré meg Orloffot. Kegyetlen mosolylyal inte Karr tábornoknak.

- Nem bánom, de két hét alatt visszatérjen.

- Ah, mit két hét! dölyfösködék Karr. Ha felséged parancsolja; ma, még ez órában szánra ülök; három nap, három éjjel odaérek Bugulminszkába, negyednap rendbeszedem a kártyáimat, ötödnap megüzenem a ficzkónak, hogy én vagyok a k i h i v ó , s hatodnap „volat”-ot adok a gazembernek, s heted, nyolczadnap őt magát, mint p a g á t u l t i m ó t teszem lánczrakötve felséged lábaihoz.

A czárnó felkaczagott a tréfás hadvezéri műszavakon s Orloffra bizta, hogy lássa hát el a szükségességekkel a híres pagátfogó tábornokot s aztán készüljenek Petershoffba.

A dolgot komolyan vették s Orloff kiadatta a czári parancsot, mely szerint Karr bizatik meg a déli orosz hadsereg fővezérségével. Együttal tudatá vele, hogy micsoda haderőkkel rendelkezhetik? Bugulminszkában áll Freymann tábornok huszezer gyaloggal, kétezer lovassal és harminczkét ágyuval, hozzá csatlakozhatik még Csernicseff ezredes Szinbirszk kormányzója, a ki másfél ezred rendes lovasságot vezet tizenkét ágyuval; s útközben fogja találni Naumann ezredest két zászlóalj testőr granátossal. Ezeket okvetlenül magához vegye, mert ez lesz seregének a magva.

Karr még azon éjjel elutazott. Főtaktikája volt a gyorsaság a hadi mozdulatokban. Hanem ezt a pontot, úgy látszik, hogy rosszul tanulmányozta; mert nagy előképei: nagy Sándor, nagy Fridrik, Hannibál stb. szinte gyorsan utaztak ugyan, de hadseregeikkel e g y ü t t , míg Karr elégnek tartá, ha ő maga siet.

A két zászlóalj testőr-granátost elő is találta az útban, kiket Orloff megindított, s azt parancsolta ezredesöknek, hogy csak siessenek utána. Minden csárdánál megállt és kérdezősködött Pugacseff felől; mindenki rémes csodadolgokat beszélt neki felőle, Karr mindenkit megnyugasztalt, hogy csak várjanak, egy pár nap múlva kötözve fogja erre hozni a szörnyeteget.

Karr azt hitte, hogy gyorsabban már nem lehet utazni, mint ő szánkázott Bugulminszkáig. Pedig lehetett.

Egy kozák lovas, ki vele egy időben indult el Szentpétervárról, harminczhat órával hamarább érkezett meg Pugacseffhez, Karr tábornok jövetelét és seregeinek állását tudatva vele.

Pugacseff legelébb is két ezer kozákot indított el, hogy a tábornok háta mögé kerüljenek s a hozzástető granátos zászlóaljakat tőle elvágják.

Karr senkivel sem állt tanácskozásba. Bugulminszkában félretolta maga elől Freymann kollegáját, engedje őt végezni egyedül. Itt nem ütközetre, de vadászatra kell készülni. El kell fogni elevenen a fenevadat.

Csernicseff utban volt már ezer kétszáz lovassal és másfél üteg ágyuval, midőn azt a parancsot kapta Karrtól, hogy vesse át magát a Szakmara folyón s állja el Pugacseff háta mögött a visszavonulási utat, míg ő a derék haddal szembe nyomuland rá s akkor majd fogják egyszerre két tűz közé.

Csernicseff azt hitte, hogy okos emberekkel van dolga; mint egyszerű osztályvezető, sem a tábornokában nem képzelt annyi ügyetlenséget, hogy az ellenség derék hadát ő rá magára engedje rohanni, sem Pugacseffben annyi taktikátlanságot, hogy a míg a derék hadat maga előtt látja, mindenestől egy kis hadosztály elpusztításához fogjon.

És ez mind a két részről megtörtént.

Pugacseff engedte ellenségét szépen átjönni a befagyott folyón, akkor egyszerre minden oldalról rárohant, a jeget letörette a háta mögött, s az egész hadosztályt leaprítatá.

Maga Csernicseff harminczöt tisztjével foglyul esett. Ezeket Pugacseff mind az út melletti fákra sorba felkötötte.

A tizenkét ágyút is elfoglalta.

Ekkor aztán győzelemittasan indult egész seregével együtt Karr ellen.

Az is sietve közelített felé, Bugulminszkán innen harminczhat verstnyire találkozott a két tábor egy kis kozák falu alatt.

Karr tábornok elbámult, midőn a képzelt gyülevész helyett egy rendes hadsereget látott maga előtt, ezredekre osztva, s ágyúkkal ellátva.

Freymann azt tanácsolá neki, hogy miután Csernicseff megbízható ezredeit elküldte magától, most a lovasságával ne sokat működjék; hanem iparkodják a falut elfoglalni működési alapul s gyalogságát használja a lázadók ellen.

Az elbámulás sora még csak azután következett Karr tábornokra.

Látta a megvetett gyülevészt rendes hadcsapatokban, szuronyszegezve közelíteni ezredei felé, látta a hidegvérrel kivitt mozdulatokat egész ezredektől, a legnagyobb ágyutűz ellenében, látta a vakmerő elszántságot, a mivel védett állásaira rohantak; látta, hogy itt hősökre talált, - zsványok helyett.

De a mi legjobban boszantá, az volt, hogy azok az ostobák milyen jól tudnak ágyuzni.

Hiszen Szentpétervárott elővigyázatból nem vesznek fel kozákot a tüzéség közé, hogy ne legyen, a ki a fegyver kezelését megtanítsa nekik, s ime azok a tudatlanok a tegnap rablott ágyúkkal úgy lönek, mint a ki egész életében azt tanulta: granátjaik már több helyen felgyújták a falut.

Ennek végét kell vetni. A lázadóktól vissza kell foglalni az ágyúkat.

A tábornok rohamra vezényelte egész csatavonalát s tartalékát magához vonva, azzal az ellenség dereka ellen intézett egy eldöntő csapást.

Gyalog ezredei szuronyszegezve indultak a tűzokádó telepek ellen, míg ugyanazokat másfél ezer lovasnak oldalba kellett venni. E másfél ezer lovas között nem volt több kozák, csak háromszáz.

A harc legnagyobb hevében egyszer csak külön vált ez a háromszáz kozák s átnyargalt az ellenséghez.

Karr tábornokot, a mint meglátta, hogy kozákjai elpártolnak, oly rémület szállta meg egyszerre, hogy rögtön elhagyta a csatát, maga adva példát seregeinek a futamodásra.

A csatarend egyszerre felbomlott; az előre tolt csapatokat ott hagyták veszni, s menekült, ki merre tudott.

Pugacseff kozákjai harminczöt verstnyire üldözték az oroszokat; de a tábornokot nem tudták utolérni, a rémület szárnyakat adott neki. Bugulminszkába érve tudta meg, hogy Csernicseff lovasságát leapritották, hogy a testőr granátosokat elfogták a háta mögött, s huszonegy ágyúja a lázadók kezébe esett.

Ezekre a rossz hírekre rögtön olyan kegyetlen grippet kapott, hogy kénytelen volt vánkosokba pakoltatni magát s hazaszánkázni Szentpétervárra, a holott épen várt reá már a négyes játszó társaság; a midőn is este még az a fátum is történt vele, hogy játékközben a XXI-esét elfogták, melyre a csárnya azt a bon mot-t csinálta, hogy Karr egymásután kétszer engedte elfogni a huszonegyesét, (értve az első alatt a 21 ágyút), mely bon mot nagy derűtséget okozott az udvarnál.

* * *

Pugacseff csillaga (ha ugyan a daemonoknak is vannak csillagaik) e diadal után délpontjára jutott. Tán még magasabbra is ment volna, ha szörnyű küldetéséhez hű marad; ha nem felejtí el két nagy szenvedélyét, mely idáig oly bámulatos gyorsan elhozta: egyik az, hogy a csárnyót nevévé tegye, másik, hogy az orosz nemességet letörje.

Melyik volt a két eszme közül a vakmerőbb?

S mindkettőtől csak egy átlátszó hártya választotta már el. Karr veresége után nyitott utja volt Moszkováig; s Moszkovában százezer rabjobbágy várt megjelenésére, hogy a főnemesek jármát lerázza nyakáról s egy új orosz birodalmat alkosson a régi romjaiból.

Negyven millió helota várt szabadítójára a lázadóban.

Ekkor egyszerre kifordította a sarkából eddigi eszét - egy pár szép szem.

A Bugulminszkai diadal után a baskírok vezérei nagy küldöttséggel jöttek eléje, s hódolatukkal együtt hoztak neki egy szép leányt feleségül.

Uljánka volt a hajadon neve, ki Pugacseff szívet elrabolta a csárnyótól.

A kalandor már akkor jobban bizott csillagzatában, mint hogy ascetai szigorát megtartotta volna; Uljánka kedvence lett, s a szerető apját, Salavatkát, megtette a kalandor vezér a baskír föld fejedelmének.

És akkor elkezdte magát grófokkal és hercegekkel körülvenni. A kirablott kastélyok ruhatárából magára szedte a legpompásabb diszöltönyöket s a csatában elhullott orosz vitézek rendjeivel felcsicsomázta saját hadvezéreit, azokból tett tábornagyokat, ezredeseket, grófokat, hercegeket, a kozák Csikát, legelső katonáját kinevezte generalissimusnak s rábizta hadseregei felét.

Még rubeleket is veretett saját arczképével III. Péter csár neve alatt, e körirattal: redivivus et ultor: s minthogy ezüstmányái nem voltak, a rubeleket verette rézből; ez pedig volt sok; s ezt a jó példát az orosz vezérek is követték, millió és millió ezüst rubelt veretve rézből, s fizetvén vele bőkezűen.

Pugacseff így változtatta át lázadása regényét az uralkodás parodiájává.

A helyett, hogy az orosz birodalom nyílt fővárosainak indult volna, a védett erősségek ostromlásához fogott, s a helyett, hogy azt az álmodott tündérképet üldözte volna, mely idáig elvezeté, leheveredett a sárba, egy nagyon is földi nő oldala mellé.

Generalissimus Csika azzal volt megbizva, hogy a rábizott hadsereggel menjen elfoglalni Ufa várát, míg Pugacseff maga Orenburgot ostromolta.

Az idő 1774-ki januar volt; oly kegyetlen hideg tél, a minőre még az orosz krónikákban sem emlékeznek. Az erdőkön, mintha csata lett volna, oly dörögve hasadoztak végig a fák, s a bozóti vad fagyva hullt el az utszélen, a mint préda után látott.

Váratat vivni ilyen időben nem lehetett. A kemény föld megtiltott minden sánczvetést, s a fagyon nem lehetett sátorozni.

A két lázadó vezér a szomszéd városokat szállotta meg, s azt követte, hogy minden élelmi szert elzárt a körülfogott erődöktől.

Orenburgban már az őrség lovait ették, s valami Kicskoff nevü élelmezési biztos azt találta ki, hogy a levágott barmok bőreit megfőzette, apróra vágatta, s lisztbe hengergetve, kenyér helyett osztá a katonáknak; a mitől aztán oly súly ütött ki a várban, hogy az őrség fele harczképtelenné lett általa.

Január 30-kán megkisérté Vallenstierna ezredes kétezer ötszáz emberből álló hadoszloppal keresztültörni a lázadók során; alig hetvened magával tért vissza, a többi, mintegy kétezer ott veszett; - legalább ezek nem kértek többet enni.

Pár század huszár azonban keresztülvágtá magát s ezek hirt vittek Szentpétervárra, minő gazdálkodást követ el az a III. Péter csár, ki most hetedszer támadt fel sírjából.

A czárnő kezdte unni imádójának hódításait, összehivatá igazi hadvezéreit s megkérdezé tőlük, melyik találja lehetőnek egy hadjáratot elkezdeni az orosz tél derekán az orosz hó-sivatagok között?

Ez nem hadjáték, nem diadalmenet; ez harcz az elemek legdühösebbikével, mely negyven évvel később Európa legbüszkébb hadseregeit tiporta lábai alá.

Négyen váltak ki, a kik azt felelték, hogy minden lehet Oroszországban, ha lenni kell.

E négy férfi neve volt, Galiczin herczeg, Bibikoff tábornok, Larionoff ezredes és Michelsohn, svéd tiszt.

A négy közül kettő a vállalat elején kidőlt. Larionoff visszatért Bozali vára alól a legelső csata után, melyben a lázadók győztek, Bibikoff pedig behalt a téli hadjárat viszontagságaiba.

Maradt csak Galiczin és Michelsohn.

Ez a svéd már a török hadjáratban hős nevet szerze magának, gyors és merész vállalataival, mikor Bozali várából kiindult a lázadók ellen, egész hadserege állt négyszáz huszárból, és hatszáz gyalogból; négy ágyúval.

Ezzel a kis csapattal indult meg Ufa várát felszabadítani.

Bármilyen gyorsan járt is, Csika kémei még gyorsabbak voltak, a lázadó vezér megtudta, hogy egy kis csapat közelit, s nem várt tőle egyebet, mint hogy az Ufa helyőrségét akarja szaporítani. Eléje küldött háromezer embert kilencz ágyúval, hogy foglalják el a hegyszorosokat, a mikén át kell mennie, ha Ufához akar közelíteni.

Michelsohn azonban nem ment Ufa várának; a merre várták, hanem szánakra ültette embereit s a síkon keresztül egyenesen neki vágott Csika derék táborának.

Oly váratlan, oly vakmerő, oly hihetlen volt e mozdulata, hogy mikor éjfél után egy órakerajta ütött Csika előtáborán, senki sem állt ellene; a felriadt lázadók futottak a táborba hanyat-homlok, s ott hagyták két ágyújokat Michelsohn kezében.

A svéd hős tudta jól, hogy az a háromezer ember, a ki őt a hegyek közül várja elő; az ágyúszóra majd előjön, s két tűz közé szorítja. Hirtelen sánczot alakított egy mély útban szánjaiból, a sáncz védelmére ott hagyott kétszáz gyalogot, két ágyúval, a többivel ment Csernakuka város felé, a honnan Csika hadserege bontakozni kezdett már kifelé.

Tíz annyian voltak azok, mint az övéi. Borzasztó ütegeik felállitva szemben és kétoldalt. Csika azt a ravasz tervet gondolta ki magában, hogy néhány ezer emberének deszkákat köttetett a talpára, hogy így az embermagasságnyi havon kerüljenek az ellen hátamögé; agyon akarta azt szorítani.

Michelsohn látta, hogy itt nincs vesztegetni való idő. Huszárjai élére állt, riadót fuvatott, s neki vágott az ellenség derekának. Erre nem volt az készen. A merész támadás megzavarta őket, néhány percz alatt össze volt törve a tábor közepe; az első ütegek elfoglalva, s rögtön a tábor két szárnya ellen fordítva. Erre aztán általános lett a futás. Csika serege, mint a szunyogtábor szétrebbent, s otthagytott negyvennyolcz ágyút és nyolcz mozsarat.

Ekkor a győztes visszafordult kis csapatával elhagyott szánjaihoz, s az odaérkezett háromezer lázadót most ő szorította közre, a kit le nem vágott, az foglyul esett.

A diadalmas hős csak beizent Ufa várába, hogy szabad már a tér; ott az ellenség ágyúi: vontassák be; ő maga meg sem pihent, hanem üldözte, verte ellenségét, a ki mindenütt véres nyomait hagyta a havon.

Száz husz verstnyire Ufától érte be a futó Csikát. Csak negyvenkét tisztje volt még a generalissimussal; a közkatonák eltűntek a szelek minden irányában. Valamennyit elfogta Michelsohn; s azért nem akasztatá fel őket, mert azon a pusztán hat napi járó földön nem látni egy szál fát.

Ez alatt Galiczin herczeg Pugacseffet kereste fel. Az ő serege hatezer emberből állt. A keserves uton csak márczius elején birt összetalálkozni az álczárral.

Pugacseff a Taticseva erődben várt közeledő ellenére. Ennek az ugynevezett erősségnek csak fából voltak a falai: valami régi modoru palánk, elég jó a baskirok portyázásai ellen megvédni a lakosok birkáit, de háborúba nem való.

A lázadó vezért nem hagyta el találékonysága, tudott segíteni magán. A palánk körül vastag hósánczot hányatott fel s azt megöntözteté, úgy hogy az összefagyott, mintha kőből lett volna rakva, s a mellett oly sima volt, hogy embernek nem lehetett rá fölmenni.

Itt várta be seregei egy részével Galiczint, míg a többi Orenburgot tartá megszállva.

Az orosz hadvezér óvatosan közeledett az álczár rejtekéhez, a sűrű köd kedvezett neki, a két ellenség csak akkor látta meg egymást, mikor lőtávolságra állt egymás puskája előtt. Dühös csata fejlődött ki; melyben férfi férfi ellen küzdött; a lázadók legjobb csapatai voltak együtt; Pugacseff maga mindenütt ott járt, a hol legnagyobb volt a veszély: de végre is az oroszok felmásztak jégbástyáira, elfogták ágyuit s ezzel kiverték az erődből.

Ezer jó orosz vitéznek került életébe ez a diadal; - hanem azért aztán tökéletes volt. Pugacseff négyezer emberrel és hét ágyuval menekült a csatateréről, s a mi több volt elvesztett seregeinél, elfoglalt ágyuinál, az a babonás fény, mely őt eddig körülvette, a legyőzhetlenség hite, ez is el volt vesztve.

A boszuálló czár, ki tegnap még ostromolt, ma élelmi szerek, lőkészlet és visszavonulási pont nélkül futott el a pusztába.

És akkor kezdődött el aztán a hadjárat rémségesebb fele, olyan hadművelet, a milyen csak Oroszországban képzelhető; a hol ezer meg ezer négyszögmerő földnyi határtalan pusztákon gyéren elszórt, egymást nem ismerő néptörzsek tanyáznak; a kik mind gyűlölik az orosz uralmat, s a kik mind fegyverrel kezükben nőttek fel; - Pugacseff ezek közé menekült.

Még egyszer szemközt fordult Galiczinra, Kargozkinál, ott újra megverték, elvették utolsó ágyuit, még kedvese, Uljana is foglyul esett; - ha ugyan nem árulója volt.

Innen aztán futva menekült lovasságával a Mjaes folyón keresztül: ott kezdődik már - Siberia.

Oroszországnak itt már nincsenek falvai; csak egyes katona telepítvényei az Ural hegylánc hosszában, az ugynevezett „gyárok.” Egymástól napi járó puszták, irtatlan erdők által elválasztva, tünedeznek elő a woszkrezenszki gyár, a szimszki gyár, mindkettőben cinóbert és ónfestékeket készítenek; az usiskai lőporgyár, a szatkini golyógyár; mikben az orosz elitéltek számüzöttei dolgoznak; a vizek összefolyásánál pedig apró városok vannak, Stepnája, Troizka, Uszt, Magitnája, Petroluskája, Kojelga, melyet kozák bennszülöttek őrzének, a többiben kegyvesztett fegyszázadok vannak őrségül bezárva.

Ide vetette magát Pugacseff, serege romjaival. Galiczin sokáig üldözte, de utoljára átlátta, hogy a lakálytalan földön, hol egyedüli ut a hóval fedett vizmosási árok, rendezett seregével utol nem érhet egy ellent, a kinek egyedüli csataterve: mentül messzebbre futni.

Pugacseff az Ural mentében minden közbeeső néptörzset maga mellé vett; azok ott hagyták hajlékaikat üresen s követték a lázadót.

A tél hirtelen elmúlt s már áprilban elkezdődtek azok a rövid hó napok, mikről csak Sibiériának van fogalma, a midőn éjjel még befagy a víz, nappal már elborítja a hóolvadás a rónát, minden hegyi patak zuhataggá válik, minden kis folyam helyén tengert talál maga előtt az utazó, s a hol a menekülő még szánnal utazott, ott az üldöző már feneketlen mocsárt talál utjában.

Csupán egyetlen egy vezérnek volt még bátorsága Pugacseffet e téren is üldözni. Ez volt Michelsohn.

Mint a siberiai farkas a sebesült vadkannak, melynek vérebe már belekóstolt, nem marad el nyomából, üldözi bozóton, mocsáron keresztül, úgy kergette sivatagra sivatagra ellenfelét a vakmerő csapatvezér.

Soha sem volt több ezer emberénél, lovas, gyalog, tüzér összevéve. Mindeniknek magával kellett hordani két hétre való kétszersültjét, és száz töltényt; a lovasnak puskája, szuronya volt, hogy gyalog is harcoljon, a gyalognak szekerczéje, hogy ha kell, ács is tudjon lenni, s valamennyinek készen kellett arra lenni, hogy a hol vizet talál, ott uszni fog.

E kis csapattal utána eredt Pugacseffnek, a fellázadt néptörzsek tömkelegébe. Ellenség előtte, mögötte, minden oldalán; népek, a kiknél irgalomra nem számíthat, a kiknek nyelvét nem érti, a kik halálára esküdtek; - ő pedig járt közöttük, hidegvérrel, mint a tengerész az oczeán rémei között.

Május hetedikén a szép Uljana apja támadta meg a szimszki gyár mellett kétezer báskirral, a kik Pugacseffhez igyekeztek; Michelsohn szétverte őket, s elvette ágyúikat, itt megtudta a fogoly báskiroktól, hogy Beloborodoff, egyike a Pugacseff által teremtett hercegeknek, nagy csapat fellázadt orosz katonát vezet hozzá; ezeket utolérte a Jeresen patak mellett, s a szatkini gyárba szoritotta; a hol aztán egyes egyedül odalovagolt a gyár elé, oly közel, hogy beszédét meghallották, s elkezdte őket szólóztatni, hogy térjenek vissza a czárnő zászlójához; többet lőttek reá kétezernél a gyár ablakaiból s mikor látták, hogy ezen semmi fegyver nem fog, kinyitották a kapukat és áttértek Michelsohn zászlója alá.

Ezektől aztán megtudta, hogy merre van az álczár?

Ez már akkor újra hatalmas emberré lett, három erődöt elfoglalt, Magitnájat, Stepnájat, Petroluskáját, s most Troiczát ostromolja.

Ezt is bevette, mielőtt Michelsohn találkozhatott volna vele. Ez nem talált a várak helyén egyebet, mint romokat, hullákat, s a fákra felaggatott orosz tiszteket.

Pugacseff is megtudta, hogy ellensége közelit, s az üldözött vad ravaszságával tört vetett számára, melyben vakmerő üldözőjét megfogja. Fegyvereseit mind felöltöztetvé a megölt orosz katonák ruháiba, s akkor futárokat küldött Michelsohn elé, Colon orosz ezredes nevében, hogy siessen hozzácsatlakozni Varlamora alatt.

Michelsohn csak akkor vette észre a cselt, mikor előcsapatát megtámadták, s két ágyúját elfoglalták. Körül volt véve.

Ekkor hirtelen összeszedte lovasságát, s neki vágott Pugacseff válogatott kísérőinek, egyenesen arra törve magának utat, a merről legerősebb volt az ellenség. A háló szétszakadt, nem volt elég erős, Pugacseff megfutott Michelsohn előtt, s néhány század magával Siberia belsejébe menekült az Arga tó mellé.

Ekkor Michelsohn háta mögül támadt elő újra a báskir hadakkal Szalavatka. Már elfoglalta a szimszki gyárt s ott férfit, asszonyt, gyermeket kardélre hányt, s a szatkini gyár felé közelített.

Michelsohn hirtelen visszafordult s a báskir táborát az Áj folyam mellett találta erősen el-sánczolva. Az ellenség lerontotta a hidakat a folyón s elbizakodva várta a császáriakat. Michelsohn hajnalban negyven lovas háta mögé egy-egy vadászt ültetett a nyeregbe, s azt parancsolá, hogy kapjanak át a tulsó partra, s ott védjék magukat addig, mig a többi utánuk mehet.

A rendelet az ellenség legdühösebb tüzelése közben pontosan végre lett hajtva: az orosz sereg átkelt a vizen hid nélkül. Az ágyúkat fákra kötve vontaták keresztül.

A csata azon végződött, hogy a báskir had szétfutott; de a mig azt üldözte lovasságával Michelsohn, hirt vesz, hogy gyalogságát egy új hadsereg támadta meg az erdőben. Most újra vissza kellett fordulnia, hogy azt kiszabadítsa. Pugacseff maga volt az, a ki támadott. Már ismét kész hadsereggel állt a síkon.

Késő éjig tartott a harcz az erdőben, végre a lázadók visszahúzódtak s Michelsohn megtudta, hogy ellensége Ufa várát akarja most meglepni. Erre ő gyorsan utat vágatott az erdőkön keresztül, s midőn Pugacseff azt hitte, hogy napijáró földre megkerülte ellenségét, azt épen Ufa vára alatt ismét szemközt találta maga előtt; Michelsohn ismét győzött. Hanem már akkor

sem egy darab ép ruha nem volt a katonáin, sem egy viselhető saru; s egy-egy embernek nem volt már több két töltényénél. Kénytelen volt Ufába vonulni új lőszeréért.

Ugy látszik, hogy Michelsohn volt az a félelmes ellenfél Pugacseffre nézve, a ki volt Macbethnek az anyától nem született ember. A mint ez eltűnt látköréből, mindenütt újra emelkedett; a mint ezzel összetalálkozott, mindenütt elbukott benne.

A mint Michelsohn elverte Ufától, a más oldalról jövő orosz vezéreket Pugacseff mind sorba tönkre verte: London, Melgunoff, Duve, Jakubovics egymásután pusztultak el előtte: szemük láttára égette fel Birszk városát, s karddal kezében foglalta el Ossa erődöt, ott ismét ágyúkra tett szert s villámgyorsan ott termett Kazán előtt.

Ez a tartományi városok egyik legnevezetesebbike; érseki székváros, s a kazáni korona őrhelye, melylyel az orosz csárokat meg szokták koronázni.

Erre a koronára volt szüksége az álczárnak. Ha ezt kezébe kaphatja, ha ezt a kazáni érsek fejére teszi, ki tagadhatja, hogy ő a megkoronázott csár?

Brand és Banner tábornokoknak nem volt több emberük Kazán védelmére ezer ötszáz vadásznál, azonban a polgárság is fegyvert fogott a város védelmére, melyet ódon bástya falak fogtak körül. Az ostrom előtti napon érkezett meg Potemkin tábornok Larionoff tábornokkal Kazánba. A császáriak részén annyi volt a tábornok és ezredes, mint Pugacseffnél a szökevény káplár.

És mégis e szökött káplároktól vezetett gyülevész összetörte a tábornokok seregét, Pugacseff maga mászott fel legelől a falra, saját zászlójával kezében, mire a tábornokok bemenekültek a fellegvárba, Larianoff elfutott és Nisney Novogorodig hátra sem nézett.

Pugacseff elfoglalta Kazán várost, és szabad rablásra bocsátá. A kazáni érsek a templom előtt fogadta, s félmillió rubel értékű arany pénzt adott át azt ígérve neki, hogy fejére fogja tenni a koronát, csak szerezze meg azt, itt van a várban.

Pugacseff köröskörül felgyújtatta a várost, a fellegvár őrségét így akarva feladásra kényszeríteni.

Ekkor - jött Michelsohn.

A hős hadvezér alig engedett seregének pihenést, s újra elindult Pugacseffet fölkeresni.

Hirt nem lehetett hallani felőle, csak nyomait lehetett követni.

Burnovánál megtámadta egy sereg lázadó, azokat szétverte; - de az még nem volt Pugacseff serege. Azután Brajevánál vert föl egy csapatot. Az sem az volt, a kit keresett. Majd Ossa vára felé fordult, ott egy csoport baskir lovaszt talált, azokat levágta, elfogta; azoktól tudta meg, hogy Pugacseff átment a Kuma folyón.

Most már tudta, hogy Pugacseffet Kazán előtt fogja megtalálni. Sietett utána. Jobbra-balra kalandozó ellenséges csapatokkal szóba sem állt, hagyta őket maga körül csatangolni; ment egyenesen az ellenség nyomán. A Kumán nem talált hajót, átusztatott rajta, még két folyó állta azontul útját, egyik sem tartóztatá fel, s midőn Arkszba megérkezett, már hallotta az ágyuzást Kazán felől. Egy órát engedett csak pihenni seregének, aztán egész éjjel ment előre s midőn megvirradt, a sűrű fekete füst a láthatáron tudatá vele, hogy Kazán ég!

Annál inkább sietteté kis csapatát. Csak annyi ideig pihentek, míg a lovakat abrakolták, aztán sietve előre ismét.

Pugacseff futó előőrsei megtudták vezérükkel, hogy Michelsohn ismét itt van. Megismerték a sokszor látott piros csákós, kék dolmányos huszárokat, a kik előtt annyit futottak már.

Az álczár átkozódott e hir hallatára. Ördög-e ez? hogy ismét nyakán van, mikor háromszáz verstnyire hitte a háta mögött.

Ezt nem szabad megtudni a fellegvárba szorult helyőrségnek!

Hirtelen összeszedte hadaiból, a kiket a vár ostromától nélkülözhetett s rettegett ellenfele utját elállta velük hét verstnyire Kazántól Taziczin város előtt.

Mikor Taziczin város piacán a nép előtt magát, mint Péter czár kikiáltatá: egyszerre csak egy halvány nő rohant oda hozzá s először lerogyott lábaihoz, azután átölelte erőszakosan és csókjaival halmozta el.

Ez a nő Pugacseff hitvese volt.

Egy hű jámbor asszony, ki férjét rég elveszettnek hitte, még nagyon ifju korukban adták őket össze, és Pugacseff is azt hitte, hogy neje már nem él. A szegény asszony pedig rá ismert hangjáról.

Pugacseff nem vesztette el lélekjelenlétét. Szeliden emelte föl a nőt s azt mondá tiszteinek „viseljétek e nőnek gondját, férje igen jó barátom volt; sokat köszönhetek neki.”

Hanem ebben a városban már széltére tudta minden ember, hogy az álczár nem más, mint a Marianka egykori férje; s a felkelő sereg hangulatára aligha nem volt befolyása a parasztnő megjelenésének.

Itt várta a lázadás legelkeserültebb döntő harcát. Késő éj választá el a vivó feleket, a lázadók hat ágyút és nyolczszáz halottat vesztettek idáig. Csak reggel birt Michelsohn a városba hatolni, onnan izent Kazánba, hogy jöjjenek segélyére. Pugacseff elkeserült dühvel támadta meg újra, s azután hogy nem birta helyéből kiverni, kivonta Kazánból többi seregeit s tábort ütött a síkon. A harmadik napi csatában a szerencse egészen Pugacseff részére fordult, négy óra hosszat verekedtek már, s Michelsohn egész serege körül volt véve, midőn az oroszok hőse, halálra elszántan kis csapata élére állva, végső kétségbeeséssel Pugacseffnek rontott s még egyszer sikerült neki, a mi annyiszor részére hódítá a győzelmet, az ellentábor derekát ketté törni. A felkelő sereg szétrebbent; a háromnapi csata után háromezer halottat hagyva a csatatéren, s ötezer foglyot a győztes kezében.

Kazán meg volt szabadítva, de az orosz birodalom még nem.

Pugacseff százszor a földre sujtva, százegyedszer is talpra állt.

A kazáni vereség után ismét megmenekült: ezuttal épen ellenkező irányban, mint először. Most nem kifelé tartott Szibériának; hanem egyenesen az orosz birodalom szívének; be Moszkova felé. Hadseregéből, melyet Kazánnál szétverték, száz apró csapat lett: egy ilyen kicsiny csapattal Pugacseff átkelt a Volgán s uj országokat ment fellázítani.

A mint a Volga túlszéljén megjelent, egyszerre lángbaborult az egész tartomány, a parasztság fellázadt s a nemesség kiirtásához fogott, száz mérföldnyi területben minden kastélyt leromboltak, s egyik város a másik után nyitotta meg kapuit az álczár előtt.

Mentől előbbre haladt, annál nagyobbra nőtt hadserege, mely a lázadás veres zászlóját Moszkova kapui felé vitte, útközben várakat foglalt el, városokat pusztított rommá, s ellene küldött hadcsapatokat fogdosott el.

Zariczin vára előtt egy császári hadsereg állta utját; a csatában minden orosz tiszt elesett, s az egész gyalogság foglyul maradt: Pugacseff utja szabad volt egész Moszkováig.

Huszonötezer embere volt ismét és tömérdek ágyúja.

Ha a mesés Michelsohn nem lett volna a háta mögött! Ez a regék hőse, a ki nem rettegi ellenségét, akár sokaság az, akár óriás. A párducz, ki bivalycsordát kerget.

Pugacseff futott roppant táborával a kis üldöző csapat előtt; érzé, hogy ennek bűbája van fölötte: ennek a nevével jár az ő balvégzete.

Nagyon biztos helyen akarta őt bevárni.

Végre Sareptán túl, hol a kálvinista atyafiak telepei vannak, talált egy alkalmas helyet, melyen bevárhassa ellenfelét.

Egy magaslat az, melyet mély hegyi út választ kétfelé, s a mély utat ismét egy keresztút szeli át.

Pugacseff e mély utba helyezé el java seregeit, a csőcseléket a két szárnyra hagyva. Ha Michelsohn, szokott rendszerével a bikát szarvainál ragadja meg; először is a mély utba elhelyezett útegeken kell keresztültörnie, s ha az sikerülne neki, akkor a keresztutba elhelyezett hadak kereszt-tüzébe jut bele, a miből azután ki nem menekülhet.

Hanem Michelsohn ezúttal kivételképen megváltoztatta támadási rendszerét. Mig ágyuival szemben ostromoltatott, az alatt ő maga és Melin ezredes két felől a felkelők tábor szárnyait rohanták meg, a rendezetlen gyülevészt hömpölygetve a tábor derék felé.

Pugacseff saját vermében látta magát megfogva, a mint a felvert népfölkelés rémült diadallal rohant két oldalról főtabora felé. Tulajdon seregei rohantak ágyui torkába; tulajdon csapatain keresztül kellett magának utat vágnia, hogy e kelepczéből kimenekülhessen.

Ez volt utolsó csatája.

Hatvanad magával menekült át a Volgán s ott egy emberlaktalan pusztá berkeiben vonta meg magát.

Az orosz hadseregek körülfogták a pusztát, sehova sem menekülhetett ki belőle.

És még mindig álmódzott jövendő nagy napokról. A sivatag közepett legtöbbször elővették régi álmái; a Kreml arany kupoláiról, a meghódított császári asszonyról való csábító álmak.

És ez álmok mellett a kinzó éhség.

Napok óta nem volt más tápláléka, mint lóhus, nádtöreknél megsütve, s perjével behintve só helyett.

Egy este épen a tűz mellett ült, fanyárson sütvé sovány estebédét, midőn három kozák testőre közül az egyik így szólt hozzá:

- Elég régen játszod már e komédiát, Pugacseff!

A kalandor felugrott helyéből.

- Szolga! Én csárod vagyok! - S azzal főbe lőtte a megszólított.

A többiek erre megrohanták, leverték a földre, megkötözték, s ló mellé kötve hurczolták Ural Sorodokig s ott átadták Szuvarof tábornoknak. Ugyanazon Ural Sorodokban, a honnan vakmerő vállalatára kiindult.

Innen elvitték Moszkovába.

Az ítélet az volt rá, hogy apró darabokban metéltessék szét elevenen.

A csárnő helybenhagyta az ítéletet. Pedig az ő szép szemeinek nagy része volt a szegény bűnös sorsában.

A hóhér irgalmasabb volt. Nem levén az ítéletben kitéve, hogy hol kezdje el a széttagolást, ő mingyárt a fejénél kezdte. - Ezért a tévedésért a hóhérnak Szibériába kelle menni.

Katalin épen akkor változtatta kegyenczét; Orloff helyébe a szép Potemkin következett.

Egy csók, egy szó.

I. Katalin császnő udvaránál egy új szépség jelent meg, Serbatoff herceg kisasszonya Alexandra. Akkoriban két embernek volt legnagyobb befolyása az udvarnál, egyik volt a nagyhatalmú miniszter Potemkin, a másik a szép szemű herceg Momonoff, a császnő kegyence. A rossz világ azt mondja, hogy Momonoff szép szemeinek aligha nem volt olyan nagy befolyásuk az ország sorsára, mint Potemkin nagy eszének.

Azonban Momonoff szép szemei éppen úgy nem találtak hivatalos állásukban akadályt arra, hogy a szép udvarhölgy bájait megpillantsák, mint Potemkin országos elméje az állam bonyodalmaiban, hogy e bájak elnyerése végett egy új diplomáciai cselszövényhez kezdjen.

Momonoff szép szemei azonban elég jókor észrevették, hogy Potemkin abban fárasztja országos talentumait, mint csábithassa el az ifjú hercegasszonyt, s hogy az ártatlan ellen vetett ármányt meghiusítsa, - ő maga csábítsa el az ártatlant.

Katalin nem sokára megtudta ezt, s minthogy egész Európaszerte el van fogadva az az elv, hogy két hivatalos ember nem viselhet, Momonoff az egyikből elbocsátatott és a másikba aként helyeztetett be, hogy nőül kellett vennie Alexandrát, ki különben nemcsak szép, de gazdag is volt; s azonfelül Momonoff úrnője kegyéből nyolczszáznegyvenöt ezer rubel értékű ajándékokkal lőn elhalmozva, ide számítva azokat a drága ékszereket is, miket menyasszonya számára ajándékol kapott.

Azok között volt egy csodaszép tűző briliánt. Nem annyira nagysága, mint szintelen tisztasága, szép köszörülése határozta meg értékét a műértő szeme előtt.

Egy jókedvű órában ezt a furcsa kérdést intézte Alexandra férjéhez:

- Ugyan kedvesem, mondd meg igazán, miért kaptad te e szép gyémántot Katalintól?
- Megmondhatom, de úgy őrizd meg ezt a titkot, mint a mi mind a kettőnk fejébe kerülhet.
- Esküszöm, hogy nem mondom senkinek.
- Én is esküdtem a császnének, hogy nem mondom senkinek, s látod: neked mégis megmondom. Egy csókért.

Alexandra adott neki kettőt, hogy legyen nyeresége rajta. S aztán felfogadta minden szentekre, hogy ezt a szót titokban fogja tartani.

Meg is tartotta - egész a legközelebbi udvari bálig, a mikor a szép briliántot homlokkötőjén viselte.

Ott találkozott Orloff hercegnővel: ez volt legbensőbb barátnéja. Orloff hercegné magasztalá a szép briliántot s kérdezé, mi volt az ára?

Momonoff hercegnő mosolyogva sugá neki:

- A férjem kapta egy csókért, én kaptam tőle kettőért. De senkinek ne mondd, mert ebből baj lehetne.

Hiszen nem is mondta Orloff hercegnő senkinek, csak éppen Romanzoff tábornoknénak, ki igen bizalmas barátnéja volt, ez ismét oly híven őrzé a titkot, hogy Korzakoff hercegnőn kívül egy léleknek sem szólt felőle, míg Korzakoff hercegnő oly discret volt, hogy Daskoff hercegnőt kivéve mindenki előtt elhallgatá, a mit tudott; mely barátságos titoktartás mellett úgy került a dolog, hogy éjjel után már Potemkin hercegnő is birtokában volt a hitbizományának, ki tudná hanyadik bizalmas barátné tradíciója nyomán. Potemkin hercegnő pedig nem

volt Momonoff hercegnőnek barátnéja, hanem a császárnak első és legcselszövőbb udvarhölgye.

- Milyen gyönyörű gyémántja van Momonoff hercegnőnek; szólt, figyelmeztetve a császárt Potemkin hercegasszony.

- Az ám. Szólt Katalin közönyösen, ráismerve ajándékára; - drága lehetett.

- A hercegnő azt mondja, hogy a férje kapta egy csókért, ő a férjétől kettőért.

* * *

Az udvari bál után Momonoff herceg és hercegnő, emberi szokás szerint aludni mentek, meghagyván pitvarnokaiknak, hogy déli két óra előtt őket fel ne lármázzák.

Hanem biz azok hamarabb fellármázták a nyugvó hercegi párt, alig egy órai pihenés után pokoli dörömbözést mivelve az ajtón.

Mi az? Ki merészel?

„Ő méltósága a rendőrfőnök kívánja tiszteletét tenni - tiz asszonyság kíséretében.”

Már erre a szóra fel kellett nyitni az ajtót.

A rendőrfőnök igen udvarias volt.

- Bocsánatot kell kérnem, hogy ily órában alkalmatlankodom. A császárnőnek van egy kis rendelete hercegségek számára. - Tudva, hogy ily órában férfi női hálóterembe be nem léphet, ezen asszonyságokat hoztam magammal a szükséges szertartáshoz.

Momonoff ijedten nézett a mondott asszonyságokra; öles nagyságú dámák voltak, sűrűn lefátyolozott francia hölgykalapokkal, iszonyu öklökkel, a mikén szétfeszült a finom svéd kesztyű, s rettenetesen tudtak egymás mellett glédában állni; hanem legyező helyett mindegyik egy-egy nyirfa-gallyat tartott a kezében.

A rendőrfőnök egy rózsaszínű levelkét nyújtott át Momonoffnak, melyben ez volt írva:

„Egy csókért, - egy szóért, - tiz asszony, - száz vessző.”

Az udvarias hivatalnok illedelmesen visszahuzta magát, a tiz asszonyság előlépett, kettő karon ölté Momonoffot, a többi becsukta maga után az ajtót, s hogy azután minő szertartást hajtott odabenn végre, azt bizonyára senki sem tudta meg; annyi bizonyos, hogy mikor visszajöttek, sajátos legyezők nagyon el voltak kopva. A rendőrfőnök igen udvariasan vett búcsút a hercegtől, a tiz asszonyság ismét glédába állt s egyszerreinduló léptekben eldefilirozott.

A főhivatalnok jónak látá Momonoff biztatásául felhozni, hogy olyan asszonyságokat hozott magával, a kiknek titoktartásáról kezeskedik.

Hanem azért ezt a történetet is csak megtudta a világ.

A tudtán kívül férj.

Gróf B. a múlt század közepén fiatal segédtsízt volt a porosz udvarnál, a hol erősen beleszeretett Anhalt Zerbst Zsófia hercegnőbe; de ezt nem merte neki megmondani.

Ha azonban a férfiak félnékek, a hölgyek annál bátrabbak, a mig a fiatal segédtsízt kerülgette a szerelmi vallomást, az óhajtott „igen” a kérdést megelőzve, helyébe jött; illatos levelke alakjában, mely finom női kézvonásokkal tudtára adá, hogy egy szerető sziv áttörve minden gátló akadályon, a legmerészebbre vállalkozik; Sans Souciban van egy szegény pap; az összeketi őket.

A gróf repült a találkozóra. A rendelt helyen lefátyolozott hölgyet talált, a fátyol azonban nem gátolá, hogy az imádott kedvesre termetéről, hangjáról rá ne ismerjen. Ott megesküdtek, gyűrűt cseréltek, s az első boldog ölelés után elváltak, azzal az erős ígérettel, hogy mihelyt alkalom nyílik rá, házasságukat nyilvánossá fogják tenni.

Pár nap múlva Zsófia hercegnőnek el kelle hirtelen utaznia: messze, nagyon messze: egész az orosz birodalom fővárosáig.

Gróf B. vágatott utána.

Ott azután megtudta, hogy Zsófiának rendeltetése czárnévá lenni; az orosz trónörökösnek van szánva feleségül.

A gróf kétségbe volt esve. Hogy legyen az ő hitvese czárné? Hogy lehessen azt férjhez adni, a kinek már egyszer ő férje, s a kitől nincs kedve elválni? A kétségbeesés vakmerővé tette, a hercegnőt a szerelemfúltás dühével kezdte kerülgetni, a minnek aztán az lett a vége, hogy egy szép téli éjszaka galléron ragadták s elszánkáztatták Szibériába.

Ott azután vadászhatott nyargalóczokat és murmutérokot egynehány esztendeig, s ábrándozhatott elhagyott jegyeséről.

Egyszer hire futamodik, hogy a czár meghalt, neje lépett a trónra utána; a Szibériába száműzöttek mind engedélyt kapnak a visszatérhetésre.

De mennyire tetézte ez örömhirt a czárnénak egy sajátkezű levele, melyet lovas futárok adtak kézzől kézre Szibériáig, mig B. grófig eljutott s melybe ez volt írva:

„Kedves régi barátom! Örömmel hívom önt vissza, kit oly nehezen nélkülöztem. Siessen. Biztosítom önt hajdani kegyemről.”

Gróf B. elfeledte minden eddigi szenvedését ez egy édes pillanatért. Imádottja, ki most már a világ első uralkodónéja, megemlékezett róla, hívja, hogy siessen, biztosítja hajdani kegyéről! Ezzel a levéllel zsebében minden szerelmesnek gyorsabban kelle utazni, mintha a gőzerőt ő találta volna fel. Gróf B. még gyorsabban visszaszánkázott Szentpétervárra, mint a milyen gyorsan elszánkáztatták onnan.

Sietett a czárnőnél kihallgatást nyerni.

A czárnő, mint régi németországi ismerősét, igen nyájasan fogadta, s kérdezé, - honnan jön?

- Felsőged legjobban fogja tudni, miután sajátkezű soraival hivott vissza: Szibériából.

- Szibériából? szólta a czárné elbámulva. Hanem én nem irtam önhöz levelet.

Gróf B. mosolyogva vevé elő a keblében tartogatott levélkét és átadta a czárnőnek.

A czárnő fejét rázta.

- Hiszen az nagyon jó, hogy visszajött ön Szibériából; hanem ez a levél Bestuseffnek volt írva, hajdani miniszteremnek. Megfoghatatlan, hogy jutott az ön kezébe?

A gróf meg volt zavarodva. - Nem tudta, most mit mondjon a császárnak? Megkérde-e tőle, hogy hát holmi korábbi barátságos viszonyokra nem emlékezik-e? Mutassa meg a jegygyűrűjét.

A császárnő kisegítő zavarából.

- Önre nézve, úgy látszik, hogy szerencsétlen éghajlat ez. Rokonai sokat tudakozódtak utána; rég nem látták. Jól tenné, ha megvigasztalná őket.

Ez formasierü kiutasítás volt. A gróf nem birt magához térni bámulatából.

Kénytelen, kelletlen visszautazott Németországba.

Szülői rég meghaltak; kastélyában csak a régi komornyikot találta meg, a ki nagyon örült ura visszatérének. „De hát még a grófné hogy fog örülni!”

- Miféle grófné? kérde B. elbámulva. Anyját még gyermekkorában elveszté.

- Hát az ifju grófné, a gróf ur neje. Óh be áldott szép és jó teremtés. Mennyit sirt a gróf után; mindig gyászban járt.

- Az én nőm? No azt magam is kíváncsi vagyok hát megismerni.

A gróf bevezetteté magát a grófné szobájába, ki érkezésének hírére eléje futott, s mikor aztán már nyakába borult, akkor persze, hogy rá ismert a gróf. - Hajdani jegyese volt az, W.. Izaura grófné, kit atyja nem engedett hozzá menni, s kit ő azután a berlini udvarnál kivert a fejéből.

A fátyolos szépség, kivel a sans souci-i szegény papnál összeesküdött, Izaura volt, nem a császárnő. Annak a gyűrűjét viselte az ujján.

A gróf összehasonlítást tett a két nő között, s az ítélet a jelenlevő javára ütött ki.

A gróf azután mindvégig boldog ember maradt.

Hanem arra a kérdésre alig tudott volna magának megfelelni, hogy mi szükség volt neki Szibériába elutazni, három esztendeig jeges medvéket kergetni, azért, hogy Pommernben boldog családapává lehessen?

Juida.

Háromszáz hatvanöt felesége volt a dahomeyi királynak.

Gyönyörű kalendarium! Minden napra más név, csak hogy eleven. Minden napra más időjárás, ritkán zivataros, borult, kellemetlen: többnyire derült, mosolygó idő; más meg más éghajlat. Ma forró fekete szemű nyár, holnap szőke tavasz; fehér keblű nappal, fekete keblű éj.

Néha ünnepnapok is vannak ez élő naptárban; új szépségek nászünnepei; némely napnak piros jegye is van: - mikor egy-egy szépségnek a fejét levágják. - Mert ez is megesik ő dahomeyi fölsége árnyékában.

Miután az gyakran megtörténik, hogy mikor ő felsége megszámlálja hölgyeit, úgy találja, hogy azoknak a száma nem háromszáz hatvanöt, hanem háromszáz hatvanhat.

S minthogy ő felsége nem olyan nagy astronom, hogy e megszaporozását a napoknak a szökő esztendő elméletében keresné; tehát afrikai észjárással azt szokta következtetni, hogy e háromszáz hatvanhat szám között egy férfi van.

Ez a tünemény nem ritkaság ott.

Egy-egy leányképű ifju, kit annyi villámló szem keresztüze elszédített, kit az éjszakai dalhangok, a szultán kertéből, mámorba ejtettek; összeség a bejáratos vén asszonyokkal, azok odabenn a fiatal szépekkel, málhák között, gyékények közt életveszélylyel belopatják a szerályba; ott leányruhát adnak rá, kifestik fehérre, pirosra, megtanítják énekelni, lányok módjára kaczagni, játszani; s ott azután él, mint a paradicsomban, mindaddig, míg valamelyik eunuch gyanakodó szeme fel nem fedezi álöltözetében.

Akkor aztán természetesen megégetik.

De hát törődik azzal egy ifjú, a kinek még leányarcza van?

Találja ez irtózatossá azt a gondolatot: élni, mint az égben, s aztán megégni, úgy menni az égbe? Megégni a gyönyörben, megégni a tűzben; szellő hajtotta hamuvá lenni, melynek minden porszeme kedvese porszemével szerelmeskedik!

Mert ugyanakkor azt a nőt is megégetik, a kinek bűne kibizonyul.

Ez már csak természetes.

Hanem egy esetben a bűnös ifjú megmenekülhet a tűzhaláltól: - ha nem lehetett kitudni, ki volt vétkes szerelmese a sok közül? Akkor csak megvesszőzik és elbocsátják.

Ez ismét igen indokolt nagylelkűség.

Dahomey szultánja ő felségének sokkal inkább érdekében áll azt megtudni, hogy naptárából melyik név után kell azt írni, hogy meghalt? mint a szökőnap névtelen jegyét kitörölni. Ha vall az ifjú, megél.

Akkor csak a nőt magát égetik meg.

Egyszer egy szép fiatal gyermeket fogtak el a háremben, alig volt még tizenhatéves. - Hogy melyiknek volt a sok nap közül bujdosója, azt nem lehetett kitudni.

Az ifju neve volt Juida.

„Látod Juida, mondá neki a király, te olyan fiatal vagy még; aztán most egy csók miatt meg kell halnod. Meghalsz egy halavány arc látása miatt; meghalsz egy suttogó szó miatt, meghalsz egy égő csók miatt; mikor már szó, látás és csók, mind elmúlt.”

„Oh nem mult el király, felelt Juida. A csókot még most is érzem, a hangot még most is hallom, az arcot még most is látom s meg akarok halni érte.”

Azzal aztán kikötteté Juidát a király egy magas karóhoz, mely körül nagy halom holtszén volt felgarmadolva.

Ez arravaló, hogy a halálra ítéltet nem adják át a rögtöni tüzhalálnak, hanem elébb körülrakják a szénhalmot bambusz kötegekkel; azokat meggyújtják s a mint azoknak a lángja felszítja a holt szenet, a mint a zsarátnak áthevülve egyre közeledik az elítélthez, úgy kinezik őt halálra lassú tűzön.

Juida végig nézte a kinzó előkészületeket, s nem vallotta meg kedvese nevét.

A király kirendelé hölgyeit, hogy tánczoljanak a máglya körül. Juida behunyta szemeit, nehogy egy szempillantása elárulja kedvesét akaratlanul.

Akkor a király egy jeladására hirtelen mindegyik hölgy egy köteg nádat kapott fel, s azt a máglyára hajtá: s azután egyszerre köröskörül meggyújták a máglyát.

Juida csendesen körülhordta tekintetét, s bátran szemközt nézett a királylyal, ki elefántja hátáról élvezé e látvány gyönyörét.

„Megvallod-e a bünös nő nevét?”

„Se ma, se holnap!” volt a válasz.

A bambusz recsegve borult lángba az ifju körül; a szén izzani kezdett, a zsarátnak egyre szűkebb körbe szorítá a halálra kínozottat, a szép asszonyok egyre hányták a máglyára a tüzelő szert. Egyszerre hahotával kaczagott fel Juida a tűzhalom tetején.

„Mit nevensz?” kérdé tőle a király, bámulva.

„Hogy ne nevetnék! felelt Juida. Mikor kedvesem, a kiért meghalok, legbuzgóbban rakja alám a tüzet! Hahaha!”

„Melyik az? kiálta a király. Látod, kegyetlen az asszony! Látod, iszonyú a halál! Látod, szép az élet! Most váltsd meg magadat. Most állj boszút. Most valld meg, melyik az a kegyetlen, ki kedvese alatt meggyújtja a máglyát?”

Juida még egyet kaczagott, azután elleste a füstöt, mit a szél egyszer felé hajtott, nagyot lélekzött belőle és megfűlt.

A szép asszonyok tovább tánczoltak a máglya körül.